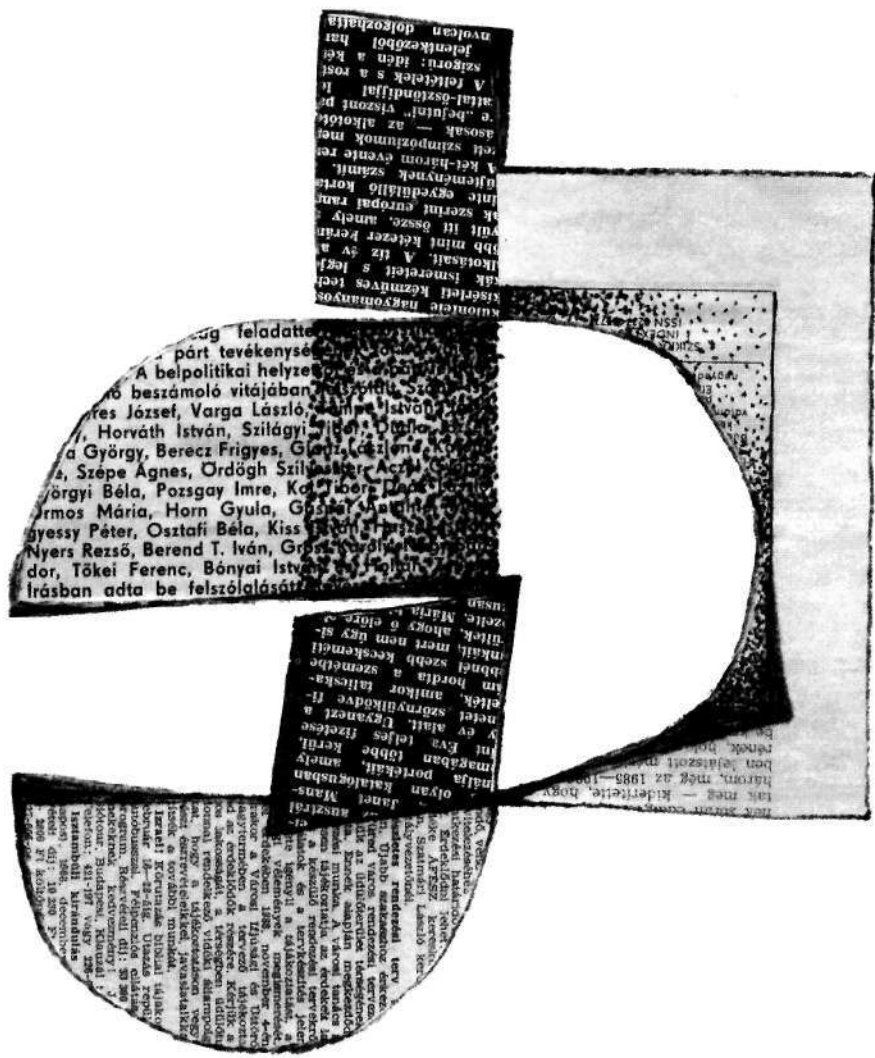

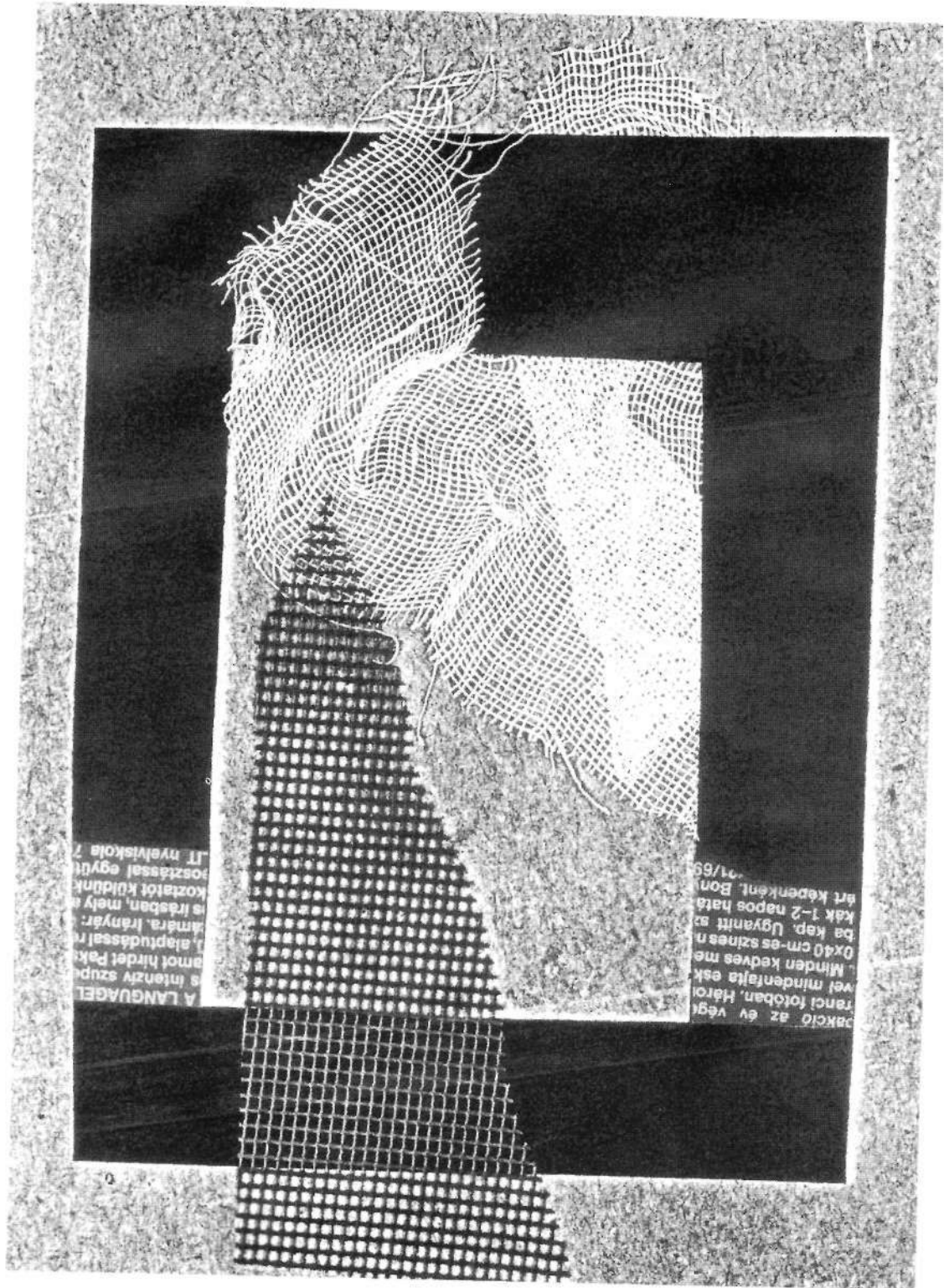
PANNON LŐKÖK

Kulturális folyóirat

2000

1.
JANUÁR
FEBRUÁR

PANNON TÜKÖR

1999.

VERS

- Ács József: Ájulás egy vasútállomáson 99/3.4.
André András: Metereológiai előrejelzés 99/2.26., Tavasz lesz mégis 99/3.4.
Baán Tibor: Csak az egyik 99/1.33., Elégia 99/1.33.
Bagu László: Fehér sugárban 99/1.55-56., Szarlatovi almanach 99/1.54.
Balla D. Károly: Új kanosszák 99/2.5-6.
Barna T. Attila: A révnél 99/2.8.
Béri Géza: A tornác kövén 99/6.3.
Bíró József: Az egyetlen 99/1.20., Fényverés 99/1.19. Futam/zongorára 99/1.20.
Bisztray Ádám: Örökség és ősz 99/2.4.
Cukor György: A kőfal tetején 99/1.29-31., Három szín 99/6.34-35.
Czigány György: Késő 99/1.13.
Cseh Károly: Fehér izzás 99/5.21. Kígyóparagrafus 99/5.22. Leiketten fészületek alatt 99/5.21. Szertartás 99/5.22.
Cséka György: Fragonard köldöke 99/1.60.
Dienes Eszter: Hír 99/4.14., Tűnődéseim 99/4.15., Üzenet Ladányinak 99/4.14.
Dobozsi Eszter: Chanel 99/2.4., Eurüdiké léptei 99/2.3., Naptárlap 99/5.48.
Dudás Sándor: Holtomiglan 99/5.14., Tövískoszorú (András, A mester) 99*/6.67.
Ébert Tibor: Gang és lépcső 99/3.8.
Fa Ede: Néha 99/2.10.
Fábián László: Másik múzsa 99/2.26-27.
Fecske Csaba: Földem 99/5.12. Szokás 99/5.12-13. Tán nem is létezel 99/5.12.
Forrai Eszter: Az indián 99/2.42., Fent és lent 99/2.42., Nagy kirándulások 99/2.43., Szélmalom a képben 99/2.43., Frans Schuurisma világa 99/2.43.
Géczi János: Ezer veszprémi naplemente (részletek) 99/3.32-33.
Gyurik Irén: A hajnal félve 99/1.34.
Haraszti Márta: Lopott zúzódás 99/1.27., Örököltem egy tölgyfát 99/1.27.
Hart, Kevin: Hegyek (Mountains) 99/4.41-42., Nyár derekán (Midsummer) 99/4.42. (Turczai István fordításai)
Hodgins, Philip: Az utolsó lista (The Shortlist) 99/4.39., Utazás törölve (Trip Cancelled) 99/4.41. (Turczai István fordításai)
Hölderlin: Görögország 99/3.3. (Tornai József ford.)
Hules Béla: joan miró így biztatta baán tibort 99/1.14., Közel ment el egy kocsi 99/3.7.
Jékely Zoltán: Új évezred felé 99/6.31.
Jenei Gyula: Felhők és évszakok 99/6.28. Mint őseMBER 99/6.27. Őszi zsaluk 99/6.27-28.
Kálnoky László: A műfordító halála 99/1.16-17.
Karafiáth Orsolya: Egyházi történet 99/1.22.
Károly György: Napló 99/1.50.
Kelemen Lajos: A követ 99/3.9., Zakeus 99/3.8-9.
Kiss Dénes: Gyökereim a sötétben 99/1.41.
Laboda Kálmán: Az előszoba 99/5.132-14. Hajnal 99/5.13.
Lászlóffy Csaba: Etűdök - '58 99/4.3.
Lengyel Tamás: Kőbalett 99/1.52., N M I 99/1.53., Ros-kor 99/1.53.
Lukács Dávid: A táj lelepleződése 99/6.29. Eltorzulhat 99/6.29. Nemezis 99/6.29.
Meliorisz Béla: A fővárosi közlekedési vállalat villamosüzemnek nyugdíjasai összefutnak a Podmaniczky utcában 99/3.20. Nézzük csak tovább 99/6. 42.
Monoszló Dezső: Lenni 99/1.12., Vasárnap illata 99/1.12-13.
Morvai Péter: Ősz 99/4.5., Tokkáta 99/4.4., Végül elmennek 99/4.4-5.
Murray, Les A.: Ausztrália kártya (The Australia card) 99/4.39. (Turczai István fordítása)
Nászta Katalin: A folyamat 99/1.15., Kárhozat 99/1.15.
Németh István Péter: Liber miraculorum 99/6.14-19.
Nyári László: Egy iraki kisfiú éneke 99/4.24.
Nyírfalvi Károly: Ez az éppen, hogy nem... 99/6.30. Havak hava 99/6.30. Két állatkert 99/1.28., Szerelmes levél 99/4.25.
Oláh András: Körhinta 99/1.50.
Pardi Anna: Közmondások 99/4.35., Seconde vue 99/4.35.
Páskándi Géza: kéziratos verse 99/6.
Penczkófer János: Harsonátlanul 99/6.55-62.
Pintér Lajos: Herendi rózsa 93/3.18-19.
Pócs István: Boszorkányidő 99/1.60., Kék sündisznók vonulása 99/1.57.
Polner Zoltán: Hommágé á Baka István 99/2.11. Magyar bál Kassán, 1937-ben 99/5.3.
Rilke, R. M.: A menyasszony 99/1.5., Az én elnyűtt kezembe, Istenem 99/1.5., Archaikus Apolló-torzó 99/1.3. Hetérasírok 99/1.4-5. (Tornai József fordításai)
Rónay György: Mérleg 99/1.17.
Sárándi József: Határozott névelő a „légüres tér”-ben 99/4.32., Kiátkozva a halhatatlanságból 99/4.33., Und 99/4.33.
Silay Ferenc: Apámtól jövök 99/2.35., Virrasztó madarak 99/2.35. Húzzok egy vonalat 99/5.49.
Szabó Bogár Imre: Az irány 99/5.20. Magyarázat 99/5.19.
Szent Ernő: Az okozott kár 99/4.34. Erőszak 99/4.35., Meg még az is zavar 99/4.34., Nehezebb mint hittem 99/4.34.
Szepesi Attila: Csízó 99/6.99., Horoszkópomra 99/2.12., Modern költők 99/2.11.
Szoliva János: Ott, akkor 99/6.33.
Thomas, Dylan: Ne lépj szeliden át ama éj küszöbén (Do not go gentle into that good night) 99/5.30. (Erdődi Gábor fordításai) 99/5.29.
Wright, Judith: Fájdalom (Pain) 99/4.43. (Turczai István fordítása)
Yeats, William Butler: Az élő szépség (The Living Beauty) 99/5.32., A háromkirályok 99/5.12., Innisfree tavi szigetén (The Lake Isle of Innisfree) 99/5.31. Mélabús

sorok (Lines Written in Dejection) 99/5.31. A tó szigeteihez (To an Isle in the Water) 99/5.32. (Erdődi Gábor fordításai)

Zalán Tibor: Száz magány-sor 1994-ből 99/3.5-6., Zombor Béla: Legyintés 99/2.9-10.

SZÉPPRÓZA, DRÁMA

Balla D. Károly: A dosszié (részlet) 99/1.54-59.
Baranyi Béla: Játék 99/1.25-27.
Cséka György: Idegen gép 99/1.61.
Cserép Csaba: Asztráldosz virágok 99/6.37-41.
Debreczeni Tibor: „És ki az a Pál?” dráma 99/6.43-47.
Dürrenmatt, Friedrich: Minotaurusz (Ballada) 99/6.8-13. (Erdélyi Z. János fordítása)
Gángoly Attila: Két történet 99/1.31-32.
Gere István: Fejlődés 99/2.24-25., Villamos 99/5.8-10.
Gerencsér Zsolt: Hurok 99/1. 21.
Györgyei Géza: Ajándék Montevideóból 99/5.15-18.
Kálnay Adél: Karácsonyi vendég 99/2.23-24.
Koppány Zsolt: Mert majd megvizsgálják őket? (Filmmovella) 99/4.6-13., 99/5.23-28.
Lászlóffy Csaba: Elet, kibem rosszra ingerlés tanyáz 99/3.10-17.
Marafkó László: Öngyógyítás 99/3.21 -22.
Penckőfer János: Narancs mappa Castempoorból 99/1.61-63.
Sárkány Márta: Remény 99/6.35-37.
Tábori Zoltán: Aktapiramis 99/4.16-18.
Váczy Jépoint Tamás: Egy idegenvezető magánélete. XIII. A gyár 99/1.47-49., XIV. A végállomás 99/2.36-37.
Venyige Sándor: Nap, árnyék, boszorkány, (dráma) 99/2.28-34., 99/3.23-31.
Vi niec, Matei: És a csellóval mi legyen? 99/1.35-40. dráma (Szlafkay Attila fordítása)
Zsávolya Zoltán: Killer Laci kezdetei 99/2.6-8.

TANULMÁNY, ESSZÉ

Beke György: Mi is a nemzet szellemi-lelki egysége? (publicisztika) 99/6.63-66., Petőfi Fehéregyházán 99/4.66-73.
Borbás György: A Czugh-család 99/2.47-50.
Büky László: Utak és útvesztők 99/5.50-53.
Csongvai Éva: Szimbólumok és alternatív világok az erdélyi magyar nyelvű kultúrában (1998) 99/5.38-47.
Fejtő Ferenc: Párizs 1831-ben 99/1.9-11.
Heitler László: Iratos házak a Balatonnál 99/1.71 -72.
Hules Béla: Jó és rossz. Utólagos reflexió egy esszéhez 99/5.4-7., 99/6.4-7.
Kovács Györgyi: Krisnatudatú magyarok 99/4.74-78.
Kukorelly Endre: Extázis, In-stasis, Antonin Artaud-ról, Klimó Károlynak 99/2.41 „Ha azt mondanám, van innét kiút. Samuel Beckettről, Tandori Dezsőnek. 99/2.40. Utazás. Céline-ről, Marno Jánosnak 99/2.40.
Nadrainé Lippai Mária: Az ifjúság jövőképe 99/2.56-60.
Pomogáts Béla: Integráció, regionalizmus, kisebbségi kultúra 99/6.20-26.
Sarusi Mihály: Torban az igazság 99/2.54-55.

Irodalom és irodalomtörténet

Alabán Ferenc: Quo vadis neoavangárd? (Modernista motívumok a szlovákiai magyar lírában) 99/6.50-54.
Alföldy Jenő: Jékely az új évezred küszöbén 99/6.31-33., Versek a gályapadon 99/1.16-19.
Bohár András: Ami lényeges, az zárójelben... I. 99/3.40-50.11.99/4.26-31.
Cséka György: A kárpátjai magyar irodalom (1988-1998). Megjegyzések a Semmi Könyveiről 99/1.51-52.
Fried István: Alom-Bécs Márai Sándor **Szindbád hazamegy** című regényében 99/2.13-17., Magyar halálversek 99/5.33-37.
Kovács Sándor Iván: Szenvedélyek és szerelmek 99/3.51-54.
Lőrinczy Huba: A kallódás mámora és csömöre 99/4.45-55.
Márkus Ferenc: Vörösmarty Mihály: Hedvig. Legenda (1829)99/2.18-22.
Várdy Béla: A századelő amerikai-magyar irodalma 99/4.18-23.

TESTVÉRMŰZSÁK

Balogh László: Szemenyey-Nagy Tibor 99/4.56.
Bohár András: Az érzékelés dimenziói. Urbán Tibor grafikáiról 99/5.57-58.
Borbás György: Bedő Sándor művészete 99/1. 68-70., Élete a tánc. Orsovsky István koreográfus 99/6.74-80.
Csernák Árpád: Tündén realizmus 99/3.55-60.
Flumbort Rita: A rettenetes németek (A caligarizmus megjelenése a német expresszionista filmben) 99/5.62-68.
Laczkó András: Rippl-Rónai József és néhány kortárs író 99/6.70-73.
Nagy Csaba: Nagykanizsa mozitörténete 99/5.70-78.
Sándor János: Lapok Somogyország színház-történetéből 99/4.58-63.
Sarkantyú Illés: Seholy. Szilágyi Lenke és Vancsó Zoltán fotóiról 99/1.73-74.
Szentmártoni János: „Egy szó ölében eljutni az égig” - főhajtás Béri Géza és költészete előtt 99/6.47-49.
Tarján Tamás: A szonett tizennegyedik sora 99/1.65-67.
Török Gábor: Búcsú a film századától 99/5.58-61.

INTERJÚ

Cserba Júlia: Állandó mozgásban. Párizsi beszélgetés Frans Schuursmá-val 99/2.44-45., Göröngyös úton. Párizsi beszélgetés Fejtő Ferencsel 99/1.6-8., Hobo Párizsban 99/5.54-56.
Forrai Eszter: Egy óra Badal Jánossal 99/5.69-70.
Horváth Krisztina: Wilhelm Gábor műhelyében 99/2.52-53.
Laczkó András: Géczy János iskolái 99/3.34-39., Kiss Dénes iskolái 99/1.42-46., Pardi Anna iskolái 99/4.36-38.
Levitin Dávid : Kukorelly Endre: Fradi és avantgard 99/2.38-39.
Matyinkó Sebestyén József: Hat kérdés Csiszár Elekhez 99/6.68-70.
Tar Ferenc: Ágh Edit műhelyében 99/4.64-65.

SZEMLE

A szerzők, betűrendjében

- Ács József: Abort, retry, ignore? (Tomkiss Tamás: ALT CONTROL DEL) 99/1.80-81.
- Alföldy Jenő: Történelmi lábadozás (Lászlóffy Aladár: Felhősödik a mondatokban) 99/3.67-69.
- B. Juhász Erzsébet: Emberváltozás (Koppány Zsolt. Árnékban a megváltó) 99/1.77-79., Gere István: Későn, máshol, korán, máskor... 99/4.81-82.
- Baán Tibor: Esményeink nyomában (Jánossy István: Hallottad a szót?) 99/2.63-64. Pamuttartalékaink ürügyén (Bíró József: Szájzár) 99/1.79-80., „Pannon siratófal” (Döbrentei Kornél: Rebellis türelem) 99/3.70-73.
- Bakonyi István: Az arcom visszakérem (Bella István: Az arcom visszakérem) 99/4.79-80., Igét őrizve (Szlovéniai magyar költők antológiája) 99/5.86-88.
- Bokányi Péter: Karay Lajos: Kagyló 99/1.82-83.
- Büky László: Alaszka Ambrus: Az utas eltéved 99/2.67., Szabolcsi Miklós: Kész a leltár 99/1.75-76.
- Dienes Ottó: „Mors ultima linea rerum?!” Elmélkedések Fábrián László haláláról szóló találgatásairól (Fábrián László: A fájdalom embere) 99/3.61-64., Nyírfalvi Károly: Testünk jele a papíron 99/6.95-96.
- Dobozi Eszter: Az elhívott ember drámája - Debreczeni Tibor: „És ki az a Pál?” 99/6.97-98.
- Kecskés András: Szili József: „Légy ha bírsz, te - világköltő -...” 99/6.83-86.
- Kelemen Zoltán: . A rejtőzködő költő (Kovács András Ferenc: Adventi fagyban angyalok) 99/6.87-89., Különös októberi nap (Nagy Gáspár: Tudom, nagynyári délután lesz) 99/1.76-77
- Kemsei István: Bratka László: Ecce volt, hol nem volt 99/3.73-75.
- Kerék Imre: Kettőtört fél század (A huszonöt éves Kelet antológiája) 99/5.90-91.
- Kilián László: Bánat a zsebongásban (Fenyvesi Ottó: Buzz off) 99/6.94. Janus lázlapjai (Zsávolya Zoltán könyveiről) 99/2.64-65., Mosoly és rácsodálkozás (Várnagy Ildikó: Szószobrok) 99/6.94-95.
- Koppány Zsolt: Jöttek a Sátdiumból (antológia) 99/2.65-66,
- Laczkó András: Ébert Tibor két könyve (Ébert Tibor: Éltem féltem, Eredők és közelítések) 99/5.83-85., Kikerültek a kútmélyből? (Sütő András: Napló) 99/2.62-63.
- Márfai Molnár László: Megállva a „korszakküszöbön”? (Lőrinczy Huba: Búcsú a kultúrától) 99/6.89-91.
- Medveczky Szilvia: Al(l)om(ások) (Villányi László: A szabadkai villamos) 99/4.86-87.
- Papp P. Tibor: A magyarországi horvátok irodalma (Stjepan Blazetin: Knyizevnost Hrvata u Madarskoj od 1918. do danas) 99/6.91-94.
- Pék Pál: Morvai Péter: Pogány húsvét 99/4.85-86.
- Szakolczay Lajos: Páskándi Géza költészete 99/6.81-82.
- Szénási Miklós: Kháron szögligeti utasa (Fecske Csaba: Majd máshol) 99/5.88-90.
- Szentmártoni János: „E szép világ hát nem enyém?” (Bókkon Gábor: E szép világ hát nem enyém?) 99/5.80-82.
- Szirtes Gábor: Egy költészet horizontja (Tüskés Tibor: Egy költészet horizontja. Írások Fodor Andrásról) 99/4.84-85.

Vasy Géza: Az Illyés-felejtés ellen (Domokos Máttyás: Adósságlevél) 99/2.61-62., Egy épület a papírvárosból (Zalán Tibor: PAPIRVÁROS egy lassúdad regény, egy kimerülve,) 99/3.65-67.

Vilcsék Béla: Újszenzibilitás (Takács Tibor: 101 szonett... 99/4.82-84., A költő hanyag szignója (Lengyel Tamás: S. K. arabeus) 99/5.85-86.

Bemutatott művek és művészek

- Ág Edith festőművész 99/4.64-67.
- Alaksza Ambrus: Az utas eltéved 99/2.67.
- Badal János filmrendező 99/5.69-70.
- Bella István: Az arcom visszakérem 99/4.79-80.
- Béri Géza költő 99/6.47-49.
- Bíró József: Szájzár 99/1.79-80.
- Blazetin, Stjepan: Knyizevnost Hrvata u Madarskoj od 1918. do danas 99/6.93-94.
- Bókkon Gábor: E szép világ nem az enyém? 99/5.80-82.
- Bratka László: Ecce volt, hol nem volt 99/73-75.
- Czugh-család (fazekasmesterség) 99/2.47-50.
- Csiszár Elek festőművész 99/6.68-70.
- Debreczeni Tibor: „És ki az a Pál?” 99/6.97-98.
- Domokos Máttyás: Adósságlevél 99/2.61-62.
- Döbrentei Kornél: Rebellis türelem 99/70-73.
- Ébert Tibor: Éltem féltem, Eredők és közelítések 99/5.83-85.
- Fábrián László: A fájdalom embere 99/61 -64.
- Fecske Csaba: Majd máshol 99/5.88-90.
- Fenyvesi Ottó: Buzz off) 99/6.94. Mosoly és rácsodálkozás (Várnagy Ildikó: Szószobrok) 99/6.94-95.
- Géczi János költő 99/3.34-39.
- Gera Júlia szobrászművész 99/3.55-56.
- Gere István: Későn, máshol, korán máskor... 99/4.81-82.
- Horváth Izabella zongoraművész 99/3.57-60.
- Igét őrizve (Szlovéniai magyar költők antológiája) 99/5.86-88.
- Jánossy István: Hallottad a szót? 99/2.63-64.
- Jékely Zoltán: Új évezred felé 99/6.31-33
- Jöttek a Sátdiumból (antológia) 99/2.65-67.
- Karay Lajos: Kagyló 99/1.82-83.
- Kettőtört fél század (A huszonöt éves Kelet antológiája) 99/5.90-91.,
- Koppány Zsolt: Árnékban a megváltó 99/1.77-79.
- Kovács András Ferenc: Adventi fagyban angyalok 99/6.87-89.
- Kukorely Endre költő 99/2.38-39.
- Kulicz Gábor költő 99/2.66.
- Lászlóffy Aladár: Felhősödik a mondatokban 99/3.67-68.
- Lengyel Tamás: S. K. arabeus 99/5.85-86.
- Lőrinczy Huba: Búcsú egy kultúrától 99/6.89-91.
- Márai Sándor: Idegen emberek 99/4.45-55. Szindbád hazamegy 99/2.13-17.
- Morvai Péter: Pogány húsvét 99/4.85-86.
- Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz 99/1.76-77.
- Nyírfalvi Károly: Testünk jele a papíron 99/6.95-96.
- Oravec Péter költő 99/2.66-67.
- Orsovsky István korográfus 99/6.74-80.
- Ottlik Géza: Iskola a határon 99/3.40-50., 99/4.26-31.
- Páskándi Géza költő 99/6.81-82.
- Renczes Cecília költő 99/2.65.

Rippl Rónai József festőművész 99/6.70-73.
 Rózsássy Barbara költő 99/2.65-66.
 Schuurisma, Frans festőművész 99/2.44-45.
 Sütő András. Napló 99/2.62-63.
 Szabolcsi Miklós: Kész a leltár 99/1.75-76.
 Szemenyey-Nagy Tibor szobrász 99/4.56-57.
 Szenczi Molnár Albert 99/3.51-54.
 Szentmártoni János költő 99/2.66.
 Szili József: „Légy, ha bírsz, te - világgöltő - ” A magyar líra a XIX. század második felében 99/6.83-85.
 Takács Tibor: 101 szonett... 99/4.82-84.
 Tomkiss Tamás: ALT CONTROL DEL 99/1.80-81.
 Tüskés Tibor: Egy költészet horizontja. Írások Fodor Andrásról 99/4.84-85.
 Urbán Tibor grafikus 99/5.57-58.
 Villányi László: A szabadkai villamos 99/4.87-88.
 Vörösmarty Mihály: Hedvig. 99/2.18-22.
 Wilhelm Gábor belsőépítész 99/2.52-53.
 Zalán Tibor: PAPIRVÁROS egy lassúdag regény, egy ki-
 merülve 99/3.65-67.,
 Zsávolya Zoltán műveiről 99/2.64-65.

TEMATIKUS

Írók a Kárpátalján 99/1.

TÁRGYMUTATÓ

Artaud, Antonin 99/2.41.
 Beckett, Samuel 99/2.40.
 Celin, Paul 99/2.40.
 erdélyi magyarság 99/5.38-47., 99/6.63-66.
 fizekesség 99/2.47-50.
 Félegyháza 99/4.66-73.
 festészet 99/1. 68-70., 99/2.44-45., 99/6.68-73.
 filmművészet 99/5.58-69.
 filozófia 99/5.4-7., 99/6.4-7.
 Földes László 99/5.54-56.
 grafika 99/5.57-58.
 integráció 99/6.21-26.
 irodalomtörténet 99/2.38-41., 99/3.34-39., 40-50.,
 51-54., 99/4.44., 45-55., 99/5.33-37, 99/6.31-
 33.,47-54.
 József Attila 99/1.74-75.
 kárpátaljai magyar irodalom 99/1.51-64.
 Kelet alkotócsoport 99/5.11 -22.
 kisebbségi kultúra 99/5.38-47., 99/6.20-26.
 Klimó Károly 99/2.41.
 Krisna-tudat 99/4.74-78.
 Marno János 99/2.40.
 Nagykanizsa - mozitörténet 99/5.70-79.
 neoavangard 99/6.50-54.
 népi építészet 99/1.71-72., melléklet
 Petőfi Sándor 99/4.66-73.
 regionalizmus 99/6.21-26.
 Somogy megye 99/4.58-63.
 Somogyvamos - Krisna völgy 99/4.74-78.
 színház 99/1.65-67.

szlovákiai magyarság 99/6.50-54.
 szobrászat 99/3.55-56., 99/4.56.,
 szociográfia 99/2. 54-60.
 táncművészet 99/6.74-80.
 Tandori Dezső 99/2.40.
 Viszockij-előadás 99/5.54-56.
 Zalaegerszeg 99/2.56-60.
 zene 99/3.57-60.

KÉPEK, ILLUSZTRÁCIÓK

Ágh Edit: Bál után 99/4.38.Bogács 99/4.43. Családi
 tűzhely 99/4. melléklet, Gombropte 99/4.25. Hajnal-
 váró 99/4.5. Halak 99/4.melléklet, Madonna 99/4.
 címlap, Pogány húsvét 99/4. melléklet, Régi szép idők
 99/4. melléklet, Találkozás 99/4. melléklet, A tenger
 ajándéka 99/4.63.
 Bedő Sándor ex librisei 99/1.címlap, 3.8.,14-15.,32-
 34., 41 „56-57.,64., 74.,83., festményei: Repülés, Ke-
 leties kép, Korpusz madarakkal, St. Stefani oltár, Teát-
 risták, Zöld korpusz 99/1. melléklet,
 Csiszár Elek: Elválás, Szabadzsombat, A szemesi móló
 télen/Tékozló fiú, Vikí néni 99/6. melléklet
 Gera Katalin szobrai: Bálint 99/3.melléklet, Csillagnéző
 99/3.20., Dorottya 99/3.39., Madonna 99/3.19.,
 Máté 99/32.melléklet, Napimádó 99/3.melléklet, Ró-
 zsa 99/3.54., Szomorú angyal 99/3.melléklet,
 Hohl Zoltán fotói 99/3. borító
 Icsu Molnár István grafikái 99/6.13., 1 ó.,I 9., 26., 41.,
 62., 66., 73
 Koscsó László: Madárlélek 99/5.címlap
 Máté Gyula grafikái 99/3.3.,7.,
 Petrő Vera fotói 99/2. borító
 Schuurisma: (cím nélkül) 99/2.3.,12.,17.,22., melléklet
 Szakony Attila fotói 99/6 címlap, borítók
 Szemenyey-Nagy Tibor: Pajzs 99/4.melléklet
 Szerdahelyi Rita fotói 99/4. borító
 Szilágyi Lenke fotói 99/1 .borító 2., melléklet
 Urbán Péter: Beszélgetők 99/3.címlap
 Urbán Tibor grafikái 99/5. borítók, 7.,11 „14.,18., 30.,
 37., 47., 53., melléklet, 79.,91.
 Vancsó Zoltán fotói 99/1. borító 1., melléklet

A folyóirat szerkesztősége 1999-ben:

Pék Pál főszerkesztő 99/1 -6.
 Borbás György szerkesztő 99/1-6.
 Czupi Gyula szerkesztő 99/5-6.
 Horváth Krisztina szerkesztő 99/1 -6.
 Tar Ferenc szerkesztő 99/1-6.
 Lengyel Tamás vendégszerkesztő: Írók a Kárpátalján 99/1.
 Péntek Imre főmunkatárs 99/1-6.
 Bence Lajos munkatárs (Lendva) 99/1-6.
 Cserba Júlia munkatárs (Párizs) 99/1-6.
 Heitler lászló munkatárs (Pápa) 99/1 -6.
 Kardos Ferenc munkatárs (Nagykanizsa) 99/1-6.
 Várdy Béla (Pittsburgh, USA) 99/6.
 Tanczos Katalin kiadói titkár 99/1 -6.

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

5. évfolyam, 1. szám.

2000. JANUÁR-FEBRUÁR

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg),
Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*

SZERKESZTŐSÉG

PÉK PÁL

főszerkesztő

*

BORBÁS GYÖRGY, CZUPI GYULA, TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSAK

Cserba Júlia (Párizs), Kardos Ferenc (Nagykanizsa), Szlofkay Attila (Budapest), Várdy Béla (Pittsburgh, USA)

*

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

A címlapon, a borító belső oldalain és a műmellékleten Máté Gyula grafikáit közöljük.

Ágh Márton díszletképei és Kovács Zoltán fotói a 66-67. oldal között láthatók.

Készült a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a József Attila Kulturális és Szociális Alapivány,
Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Lackner László • Gazdasági vezető: Puplics Gézáné

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOURL címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Az egyes számok ára 150 Ft. Előfizetési díj egy évre: 420 Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Kuzsner Csaba Nagykanizsa

Nyomdai munkák:

Szépirodalom

Villányi László: Három haiku	3
Lőrinczy Huba: Egy kutyasétáltató irodalmár tűnődései (esszé).	4
Vasadi Péter: Keresztény vers, Világősz (versek).....	6
Cukor György: Magdolna-vers	8
Koppány Zsolt: Sinusopia (novella).	9
Fábián László: Li Tai-po vágyakozásai (versek).	16
Bratka László: Viktor Pelevinről.	18
Viktor Pelevin: Generation - (Bratka László fordítása).	20
Németh J. Attila: Valami olyat kéne tenni, N. J. önbecsű töredék vallomásai, Sárga napok a szürke házban (versek).	28
Pákolitz István: Faterszék (vers).	30
Alföldy Jenő: Öreg bútor dicsfényben (tanulmány).	31
Szentmártoni János: Egy más(ik) ember élete, Júdás (versek).	34
Silay Ferenc: Négy lovas, Személyes vers Dsida Jenőnek (versek).	36
Polner Zoltán: Ó, halkuló édes zenék (vers).	38
Vasy Géza: Az „Első ének” - egy emberöltővel később (tanulmány).	39
Baán Tibor: Panasz, Válasz (versek).	43
Sárándi József: Életkép, Ima (versek).	44
Csernák Árpád: Lázár (dráma).	46
Marsall László: Sárkaporó rácson (vers).	55
Lehota János: Madách istenbizonyítéka (tanulmány).	56

Testvérműzsák

Polner Zoltán: Elfeledett imáinkra (vers).	61
Miltényi Tibor: Kovács Zoltán fotóiról.	63
„A világ van, tőlünk függetlenül is” - Máté Gyula önmagáról.	64

Melléklet • Máté Gyula grafikái

Szokolczay Lajos: „Könyvsimogató”.	70
--	----

Millennium

Suba János: „Lázár-deák” térképe.	72
Solymossy Péter: Svéd diplomáciai jelentések Magyarország 1938-41 közötti revíziós politikájáról.....	77

Szemle

Marsall László: Tatus és szörnyei (Kanizsai Dávid).	85
Kautzky Norbert: Párbeszéd (Ajtony István).	86
Greccsó Krisztián: Angyalcsinálás (Fried István).	87
Visky András: Hamlet elindul (Kelemen Zoltán).	89
Sárándi József: Korvégkezdeteim (Onagy Zoltán).	91

Villányi László
HÁROM HAIKU

Pusztai Róbert emlékének

Fűre hullt dió
feltörrik apró kezek –
simogat egy hang.

Diófa alatt
négy gyermek s a kedves –
egy szív árnyéka.

Tálkában dió
őrzi egy kéz melegét –
eltördelt mondat.

Lőrinczy Huba

EGY KUTYASÉTÁLTATÓ IRODALMÁR TŰNŐDÉSEI

*(A kutyasétáltató irodalmár csak és kizárólag irodalmár; ismeri készültségének és illetékességének határait. Nem téveszti össze magát a hivatásos, nagy tudományú és fölöttébb határozott jövőkutatókkal, amiként tisztában van azzal is, hogy jelenének sem szakavatott elemzője, hanem csupán megélője, szemlélője, együgyű kommentálója volna. Tény, hogy a megélt, szemlélt, együgyűen kommentált jelen növekvő nyugtalansággal, sőt: riadalommal tölti el, a számára ijesztő kortünetekben rendre kortünetet lát, s ha arra gondol, hogy a jövő minden bizonyonnyal a jelen folytatása, "kiteljesítője" lesz, részint elborképp egy és semmi" (lásd Babits: *Esszék, tanulmányok* 1. Bp., 1978. 296., 297.). Mily nagyszerű volna, ha az elmentétek tökéletes egyensúlyban léteznének! Az volna a harmónia állapota. Még nagyszerűbb lehetne, ha már a kezdet kezdetén a Jó princípiuma és a vele rokon erők kerekedtek volna felül. Rendezett, áttekinthető, biztonságos világban élhetnénk, amely ismerné, de féken tartaná a Rosszat, a démonokat. Ámde létrejött-e valaha a tökéletes egyensúly, győzedelmeskedett-e valamikor - akár csak pillanatokra - az értelem, a rend, a világosság az ösztönök, a káosz, a sötétség ellenében? Márai szerint kétszeres megesett e csoda: Marcus Aurelius és Ferenc József idekérnek és rendszerességnek; ki nem fejlőd eszmecsírák, kószajén. Többször is állítja, s mindig hasonló szavakkal: az ő futamok, amelyek kutyasétáltatás közben rebbennek át az országlásuk az erkölcsi elvek, "a rendtartás" uralmát va- irodalmár eszméletén, ki Dolly nevű, gyönyörű, koromfekete középszerűségének pórázfogantyújába kapaszkodik, s fejcsóválva, de mosolyogva szemléli, mint iramlik szeretett ebe holmi kóborló macskák után. Iramlik, amíg a zsinór vissza nem fogja. A tündödések közepette felöltő ideze- tek pontosságát s lelőhelyét otthon persze ellenőrzi, illetőleg tisztázza a kutyasétáltató irodalmár. Aggályosan lelki- ismeretes ember, akár pedánsnak is mondható. J*

Ami a világban történik, démonikus jellegű" - véle- te élete alkonyán Márai Sándor (vö.: *Napló 1984-1989*. Toronto, 1997. 144.), ámde hasonló megjegyzései már jóval korábban is akadtak. Nincs kétség: e mondat a rossz, ártó szellemek, a gonosz, a sátáni erők eluralkodását tételezi. Azt, hogy a világban zajló eseményeket nem a Jó princípiuma kormányozza. Másnap, 1986. szeptember 14-én Márai visszatért a fenti megállapításhoz, kijelentvén: a démoni "... legalább olyan energia az életben - a magánéletben és a történelemben - mint a szándék és tervezés. A polgári életformákon éppen úgy áttör, mint törvényeken, államformákon". Vagyis a világtörténelem és a magánhistoria mintegy tükröt tart egymásnak: mindkettőben ugyanazon hatalmak vívják örökös küzdelmüket. A Jó és a Rossz. A racionális és az irracionális. A tudatos és az öntudatlan. Az értelem és az ösztönök. Az építés és a rombolás. A rend és a káosz. A ki-

számítható és a kiszámíthatatlan. A ellenőrizhető és az ellenőrizhetetlen. A megbabolázó és a megbabolázhatatlan. A biztonság és a bizonytalanság. A világosság és a sötétség. A fenséges és az alantas. Apolló és Dionüszosz. Egymást kizáró, egymást mégis föltételező erők. Önma- gukban nem, csakis párban létezhetnek. Úgy tetszik: a világnak s benne magánlétünknek csakugyan őselve, leg- főbb mozgatója a dualizmus. Amint Babits mondatja *Játékfilozófiájának* Szókratészével: "A lét a kettőnél kezdődik", illetőleg: "A kettő csak akkor kettő, ha kétféle: más- képp egy és semmi" (lásd Babits: *Esszék, tanulmányok* 1. Bp., 1978. 296., 297.). Mily nagyszerű volna, ha az el- lentétek tökéletes egyensúlyban léteznének! Az volna a harmónia állapota. Még nagyszerűbb lehetne, ha már a kezdet kezdetén a Jó princípiuma és a vele rokon erők ke- rekedtek volna felül. Rendezett, áttekinthető, biztonságos világban élhetnénk, amely ismerné, de féken tartaná a Rosszat, a démonokat. Ámde létrejött-e valaha a tökéletes egyensúly, győzedelmeskedett-e valamikor - akár csak pillanatokra - az értelem, a rend, a világosság az ösztö- nök, a káosz, a sötétség ellenében? Márai szerint kétszer- es megesett e csoda: Marcus Aurelius és Ferenc József ide- nekérnek és rendszerességnek; ki nem fejlőd eszmecsírák, kószajén. Többször is állítja, s mindig hasonló szavakkal: az ő futamok, amelyek kutyasétáltatás közben rebbennek át az országlásuk az erkölcsi elvek, "a rendtartás" uralmát va- adalmára jóval több a példa. Szükségtelen a messze múlt- ba tekinteni. Ezredvéghez közeledő századunkat újra meg újra átütötte a démoni. Mintha egyéb nem is történt volna benne. S nem csupán a háborúkban, világháborúk- ban, a bolsevizmus és a náciizmus irtózatossá kísérelésében tört át a démoni. Démoni lett minden. A béke is. A démoni beköltözött a jelenbe, a hétköznapokba, leigázta észre- véltlen az egész világot. Nem könnyű fölismereni, mert gonddal álcázza rémületes, ördögi voltát. Nincs farka, patája, nem terjeng körötte kénközság - épp ellenkező- leg. Arca nyájas, ezer és egy vonzó alakot ölt, csábosnál csábosabb jelmezekben kelleti magát. Úgy hívják: korszer- rűség: Úgy hívják: technikai haladás. Úgy hívják: pénz. Úgy hívják: jólét. Úgy hívják: fogyasztás. Úgy hívják: bir- toklás. Úgy hívják: önmegvalósítás. Úgy hívják: karrier. Úgy hívják: siker. Úgy hívják: hatalom. Úgy hívják: élvezet. Úgy hívják: szórakozás. Úgy hívják: kellemesség. Úgy hívják: verseny. Úgy hívják: rekord. Úgy hívják: divat. Ál-

név valamennyi. A démon valódi neve: eszményhiány. Még valódibb neve: nihil. Legvalóidibb neve: civilizáció. Oswald Spengler jóslata beteljesült: a fausti kultúra is civilizációba fordult át, visszavonhatatlanul, jövőtehetetlenül. Eljött a kolossalítás, a megapoliszok, a technikai csodák, a gátlástalan manipuláció, a "panem et circenses" ideje. Minden eladó, minden megvásárolható. Praktikus észjárás kell, nem elmélyült gondolkodás. Jéghideg okosság kell, nem mérlegelő bölcsesség. Kibirhatatlan nyűg az állandóság, csak változás üdvözíthet. Múlt nincs, a jövő érdektelen — egy jövő van: a jelen. Új, újabb, legújabb. Gyors, gyorsabb, leggyorsabb. Nagy, nagyobb, legnagyobb. Drága, drágább, legdrágább. Felsőfok helyett túlzó. *Rekordok könyve*: álmok netovábbja. A kultúra - durva egyszerűsítéssel - a szellem, az elit műve volt. A minőség, az érték teremtett ideált, adott mintát és stílust. A civilizáció - durva egyszerűsítéssel - az anyag és a tömeg műve. A mennyiség, az értéktelen teremt ideált, ad mintát és stílust. A tömeg, amelynek lázadásáról Ortega y Gassetnek akadt magvas mondandója.

A civilizáció démona a tömegben ölt testet. A tömeg céljaiban, igényeiben, ízlésében, magatartásában. Mosolytalan, konok, éhes arcok sokasága az utcákon, az autók kormányánál, mindenütt. A vonások eltérnek, a típus, a viselkedés, a viselet ugyanaz. "Légy önmagad!" - tanácsolta hajdan Nietzsche, Oscar Wilde, Herman Hesse. Ne légy önmagad! - parancsolja a civilizáció démona. Légy olyan, mint a többiek! Különbözöm, tehát vagyok - mondta (állítólag) Ignotus. Azonos vagyok, tehát vagyok - érzi korunk tömegembere, s büszkén gondolja hozzá: birtokolok, tehát vagyok, szórakozom, tehát vagyok, erőszakos vagyok, tehát vagyok. "... nem illik különbözni" - idézte az amerikai szentenciát már Ortega (in: *A tömegek lázadása*. Bp., 1995. 13. - Scholcz László fordítása). Világessmény lett az egyformaság: ételben, italban, öltözékben, életcélban. Nem teremteni, hanem fogyasztani. Nem szellemünket gyarapítani, hanem anyagi javainkat szaporítani. Nem befelé mélyülni, hanem kifelé terjeszkedni. Nem a munka ad értelmet a napoknak, hanem az élvezet. Nem magunkat kell megformálni, hanem a karrierünket. Csak a győzelem, a siker igazol, másodikkal lenni szégyen és vereség. Egyszóval: a semmitmondó, érvénytelen létezés az ideál, s a semmitmondó, érvénytelen létezés természetesen önmagát teszi kultusz tárgyává. A detronizált, elűzött régi istenek helyét új istenek foglalták el. A tömegnek teremtették őket, és a tömeg teremtette őket, a saját képére és hasonlatosságára. A fausti kultúrának volt Madonnája. A fausti civilizációnak is van egy Madonnája. Bálványimádásra vágyakozóknak bálványok kellene. Vannak is. Topmodellek, popsztárok, labdamágusok, izomkolosszusok, filmszillagok. A test-, a hang-, a szépségipar kitenyészette bábok, kreatúrák. A tömegember hiperbolizált példányai. Látszatra emberföltötték, valójában ember alattiak. Látszatra istenek, valójában démonok. Látszatra sokfélék, valójában egyfélék. Látszatra a civilizáció politeizmusát képviselik, valójában a civilizáció monoteizmusát. Az Aranyborjú imádatát.

Minden jel arra mutat: a démoni - sokadszor immár, de most alighanem véglegesen - áttört a világon. Minden jel arra mutat: a Jó s a Rossz egyensúlyában reménykedni ábránd. Minden jel arra mutat: a Jó áttörésében, felülkerekedésében reménykedni a legnagyobb ábránd. Isteni beavatkozásban, kollektív, így kötelező megváltásban higgyünk? Az kívülről jönne, holott az emberiségnek belülről, önmagából kellene kiforrnia az istenit. A szeretet világméretű eluralkodásában higgyünk? Ahhoz gyökeresen kellene megváltoztatni az ember - az emberiség - alaptermészetét. Vallások és nevelési rendszerek mindaddig képtelenek voltak erre, s épp most, a korszellem ellenében, a kíméletlen versengés évadján sikerülne a lélekcseré? Szeretni csak akkor lehet, ha nem akarok győzni és legyőzni, s ha tudom, hogy engem sem fenyeget a legyőzetés. Nincs hát megoldás, nincs semmiféle kigazolás? Nincs, ha a világegész, az emberiség felől szemléljük a dolgokat, ha nem figyelünk az *Édes Anna* Moviszter doktorára: "Csak Péter és Pál van. Emberek vannak. Nincs emberiség" (vö.: Kosztolányi Dezső: *Nero, a véres költő - Pacsirta - Aranysárkány - Édes Anna*. Bp., 1974. 769.). A megváltást Péterrel és Pállal, de leginkább magunkkal és magunkban kell kezdeni, s valószínűleg magunkkal és magunkban is fogjuk befejezni, ha valaha is befejezhető. Botorság azt gondolnunk, hogy a démoni csak a világból sugárzik mibélünk. Nem. A démoni belőlünk is sugárzik a világba. Ezt a bennünk lakozó, belőlünk sugárzó démonit kellene legelőször is tőlünk telhetően lebírni, megszelídíteni, a Jó uralma alá hajtani. Ne halljuk meg hát korunk szírihangjait, ne a civilizáció gyermekei legyünk, hanem a kultúra késő ivadéka! Nincs nagyobb bölcsesség, mint amire Voltaire *Candide*-ja jut: "... vár ám a munka a kertben" (lásd: *Candide-A vadember*. Bp., 1956. 136., 137. - Gyergyai Albert fordítása), nincs nagyobb feladat, mint meglelni - Lukács György szavával - a magunk "imaginárius Tahitijét" (vö.: Lukács: *Ifjúkori művek*. Bp., 1977. 115.). Jelképes szigetünkön formáljuk meg személyiségünket s életünket, jelképes kertünkben végezzük el napról napra munkánkat. Valósítsuk meg szigetünkön és kertünkben az erkölcsi elvek és a "rendtartás" uralmát! Mélyüljünk befelé, gyarapítsuk szellemünket, s evezünk át minél sűrűbben a szomszédos szigeteken kertjét művelő Péterhez és Pálhoz, hogy eszmét cserélhessünk, nyájasan társalkodhassunk velük a jóról, az értelemről, a világosságról. A démoni átjárta nagyvilággal nincs mit tenni. Arról viszont gondoskodhatunk - s nem akad emberibb teendő és misszió -, hogy kisvilágunk minél kevésbé legyen démoni.

(*Efféle kósza ötletek, szeszélyes rögtönzések, kurta és rapszodikus futamok rebbenek át a kutyasétáltató irodalmár eszméletén, amint Dolly nevű, gyönyörű, koromfekete középuszkárjának porázfogantyújába kapaszkodik, s fejszólva, de mosolyogva szemléli, mint iramlík szeretett ebe holmi kóborló macskák után. Iramlík, amíg a zsinór vissza nem fogja,)*

Vasadi Péter

KERESZTÉNY VERS

járok Benned, e rengetegben
 el-elveszve itt is születtem
 sziklád tövén egy szakadékban
 melyben sötét és ferde fény van
 s látok, mint siket, élesebben
 szótlanságomat megszerettem
 elvetted csöndem, szókat adtál
 gyümölcscsel púpozott agyagtál
 vagyok, erős és oly törékeny
 vérem szivárog repedésen
 hatalmas erdő, Te, suhogva
 körülcsavarsz, de angyalodra
 bízod esetlen tántorgásom
 letérdelek, ni, mennyi lábnyom
 mondom mégis beszédem bátran
 magam mögé sok rosszat hánytam
 odavalók!, súgod nevetve
 a rossz a semmi, bárki tette
 igen, de égek, pörkös, látod
 a bőröm!, jó nagyot kiáltok
 visszhangja jön, fénykórust hallok:
 ne végy a szádba kócot, langyost
 kérj és kapsz, keress s aki zörget
 - annak a mélyből fölköszönnek
 ki vagy nekem!, tör ki belőlem
 s kaszálok kézzel lábbal körben
 tánc ez talán, a Dávid tánca
 aranyban, sebbel koronázva
 nem fáradok, egy szent fasorban
 gyökerek között botladoztam

kosárra leltem, benne kendő
 elrejtve Most-ban a Jövendő
 kehelyben Véred, tálkán a Test:
 ihass, ehess;
 te választasz, de én talállak
 jó gazdájára boldog állat
 fölszikkasztunk, mint két elem
 agóniád az életem

VILÁGŐSZ

Julien Greenek

ha már elzúgtak, eldörögtek
 s glukóz savukat földre engedik
 s a tűzvészből csak sistergés marad
 a roppant pára, melynek
 hócsuszamlásos súlya van
 ráül a romra s üszkös házvázakról
 lomhán lefordul, mikor a füstölgő
 gerenda hamuba zuhan

ha majd az őrjöngő rikácsolás
 fényárban megreked és túlfut
 rajta, mint perzselt hátú őz
 a lihegés, csillapíthatatlanul
 s a csönd végigtapogat a krómozott
 hangszereken, mintegy mellékesen
 s tartózkodón, ahogy a hold
 átszerénykedik az éjen

ha majd kicsúszik a test a testből
 s elhal nyögés, gyönyör és fájdalom
 s többé nem koccan össze idő
 a térrel, s a sikló égitestek
 akár lejtőn a villamos, rángva egyet-egyet
 a végső kanyarban elhullanak
 s egy megveszett ceruzahegy fénnyel
 összefirkálja az eget

a napkelte ha majd várat magára
 s nappalnak sok, éjnek kevés már a sötét
 s meghosszabodott pirkadatban
 feketéllik a ház, tuják, kék vaskutak
 a túlalvók fújják a kását
 s álmod rádömlik, mint a gipsz
 s fejed is mozdulatlan, megtudod:
 máshol van minden, s szüntelen.

Cukor György

MAGDOLNA-VERS

Hátunkat egymásnak vetve üldögéljünk, társam.
 Látom a tengert, fényben.
 És azok a fák, az a napfény a törzsön
 s az ünnep a sugaras koronában, mert odaértél.
 És tenger lett a tenger, társam.
 Itt vagyunk. Jól ülsz? Ennél-e valamit, hoztam,
 adok enned.
 Üldögélj hát, megterítek.
 Én etetlek, itatlak.
 És nézzük a tengert, ahogy a hullám hullámhoz
 szívvel tolakszik.
 Töltsék bort a miénkből?

Mesélj. Milyen vidékre gondolsz,
 milyen vágyakozásod van,
 mit kívánsz? Én mit meséljek?
 Gyere közel, közel.
 Mutatom neked, nézd, nézd az olajfák, a kedvedért.
 Nézd, pálmafák.
 Nevezz, nevezz, cirógatlak, nevezz.
 Válladra roskadt mosoly vagyok,
 hadd aludjam kicsit a válladon, kedves.

Koppány Zsolt

SINUSCOPIA

Dr. Csokonai Vitéz Lajosnak

Beszakadt nejlonszatyor csúszik, vonaglik a kőpadlón. Fakó a csönd. A csempék hidegen elmozdulnak. Megérkezett. Negyed nyolc. Apró, csinos lány kopog a nagy, szárnyas, fehér ajtóig. - Na, jöjjön. A cuccát hagyja a padon.

Kesztölci belép.

- Vért veszünk.

Műanyag poharat emel le a polcról. - Ebbe megpisiljen. Középsugarút.

- Hogy mit?

- Ahogy mondtam.

- Befogjam a végét?

A lány nagyot nevet. - Pisil a kagylóba. Aztán a pohárba, majd a végét megint a kagylóba. Világos? - Kesztölci bólint. - És most lássuk a vénát.

Vér. Megint vér. Pár hónapja, hogy elment. A nagy kampány idején. Hogy milyen a koleszterinje. Katonai sátorban volt a szűrés. A tömeg hatalmas. Több órája várt már, de bejutott. Vérnyomásmérés. 100/60. Mosolygós, fiatal orvos rázta meg. - Jól van? - Kesztölci bólintott. Aztán átült vérvételre. Föl-szisszent ahogy ujjába szúrtak. - Mire számít? - Így a kedves, fiatal nő. - Hát... a legjobbra. Ötégész-kettő körül.

Lakmuspapír a műszerben. A számok versenyt futottak egymással és célba értek. - Hétegész-negyvenhét. Tessék megállni oldalt. A főorvos úr beszélget önnel. - Kesztölci görbe háttal kiosont két öreg mögött.

Félig a kémcső. A lány folyamatosan mosolyog. - Akkor menjen. Jobbra, belebotlik. Ott a végé.

Kesztölci farzsebében kotorász. - Ez a vérelet nem kell? - Alaposan összegyűrt papírlapot hajtogat szét a térdén. - Kreatinin, hádéel-koleszterin, céká, glukóz, té-vérkép. Gamma-gété is van, meg egyéb májak. Minden oké, csak azért mutatom.

- Mikor?

- Vagy két éves.

- Hát ezért nem jó. Tegye csak el. Mi arra vagyunk kíváncsiak, milyen a véralvadási faktor. Műtétre jött.

- Műtét? - Hát nem? - Kis behatolás az arcüregbe... azt mondta a tanár úr. - Mindegy. Műtét az műtét

- Nem is vágnak. Bevezetnek valamilyen eszközt.

- De befekszik. Három napra. És ez a lényeg. Gyógyszert szed?

-Xanaxot. Háromszor-egyet. Nulla egész-ötösből.

A lány bólint. Kartonra ír. - Nyolckor átballag az ekágéra. Aztán átmegy szemben a nővérekhez. Megmutatják hol fog feküdni.

Úgy ahogy rendbejött a koleszterinje, bár megmondták: genetikai a probléma. A diétát így sem lehet elmismásolni. Kesztölci notesze sűrű sorokkal telt. Mindent fölirt, amit tapasztalt. Az esztéka fül-orr-gége rendelője előtt a füledt tömegben ült, babrálta a középső ujján a szintetikus karneolköves gyűrűt, majd óráját nézte meg szinte minden percben. Körben hámló zöld olajláb, fehér, kopott fapadok. Végre szólították. Gömbölyded nő, mint gazdaasszony a levágandó csirkét, a lába közé kapta.

- Mi fáj?

- Tetszik tudni, futásnál, lehajlásnál lüktetni kezd. A jobb arcom.

- Megröntgenezzük. - Valamit odamondott az ápolónőnek, Kesztölci ezt már nem hallotta. Már állt is föl kezében a papírral, kettesével föl a lépcsőkön, s már bent is ült a gépben, ami arcába öntötte a sugarait. Kiült és várt. Öt perc sem telt el és már kezében volt a lelet. Meg a röntgenfelvétel. Csupa genny az arca? Na, nem egészen. Mintha lenne ott egy babszemnyi légtartó terület. Akkor nem lehet olyan súlyos. Akkor nem mosolyogtak volna. Hanem a fejüket csóválva összenéznek, hogy hát szegény, ez sem éri meg a holnapot.

- Antibiotikumot kap.

- Penicillin érzékeny vagyok.

- Jó, hogy mondja. Írok föl magának Doxiciclint. Tíz nap múlva várom. Kesztölci a nővérszoba előtt. - Az ötösbe megy. Vetközzön át pizsamára. Kint a folyosón vannak a szekrények. Itt a kulcs. Rá van írva a szekrény száma.

Érezni. Biztosan érezni. A naftalinszagot. Átköztött mamusz. Nem ezt kellett volna hozni! Elég lett volna egy strandpapucs ebben a dög melegben. De hát a molyok! Muszáj volt. Akkor is megérzik. A pizsama slicce sem gombolódik rendesen. A felső nem passzol az alsóhoz. Ezt is összecserélte. Kesztölci benyit a kórterembe. Öt ágy, köztük az utak mint ösvényei a menyétnek. Az ő ágya mindjárt balra. Az éjjeli szekrények fehérre mázolt bádogból. Az ablak alatti ágyban kisportolt felsőtest könyököl. Haja gyér. Fölpattan, mint egy katona. Papucsába bújjik. - Szevasz.

Már hó hullt a vastag, piszkos égből, mikor Kesztölci fájdalmas arccal megint ott ült a gége-

szeti rendelő előtt, sóvirágos cipők táncoltak a betonig fölszántott linóleumon, gyerekek kergetőztek, fülessapkából piros kicsi arcok bambultak föl-felé. Testes apa a gyerekével, már odabent. A gyerek úgy visított a fehér, műbőr széken, mint a vett malac. Pedig a gömbölyded, kedves doktornő még csak hozzá sem ért. Kesztlöci egy másik helyiségben, nejlonnal takart ágyon ült. Orrából hosszú drótok lógtak, három is, végükön érzéstenítőbe mártott vatta. Kinézett a kisgyerekekre. - Látod, kicsim, a bácsi se fél! - A doktornő megsimogatta a buksi fejet. Kesztlöci tényleg nem félt. De sápadt volt, s mindkét szeme alatt a zöldnek valami kikeverhetetlen árnyalata. - Látod? A bácsi...

Agyerek nyomban kiugrott a székéből, neki az aajtónak és már csak távolról lehetett hallani a végtelen jajveszékeltést. Apja utána. Kesztlöci nem látta többé őket. Pedig még vagy fél óráig ott pepecseltek melléküregében. Fölszúrták az arcát. Csontreccsenés. Megkapaszkodott, mintha a karfába. De nem volt ott csak egy zongoraszékre emlékeztető valami, így hát a levegőt markolászta. - Fújjon! Mi öblítünk. Maga csak fújjon.

Mint a szülészetben. Épphogy azt nem mondják, nyomjon. És ő csak fújt és fújt, de nem jött kis semmi, csak a tiszta öblítővíz. Hát ez gyanús. Ez több mint gyanús. - Ciszta lehet - csóválta fejét a gömbölyded doktornő, kipirult arca egyetlen nagy sóhajtás. - Meg kell újra röntgenezni. Nem értem. Egyszerűen nem értem.

Kesztlöci a gyérhajú ember felé nyújtja kezét. Alig érezhető ennek az embernek a szorítása. - Hát mi járatban nálunk?

- Kisebb műtét. Az orrjárat és az arcüreg közt van egy kis csatorna. Na, ott fognak behatolni valami vékony, hajlékony eszközzel.

Kesztlöci magába roskadva ült a röntgenszoba előterében. Mellette egy idős asszony. - Mi a baja?

- Arcüreggyulladás. Vagy ciszta. Még nem tudni.

- Hallgasson rám fiatalember. Mindig dugjon a fülébe vattát. A huzat, tudja? Az elintézi az embert. Én meg elestem. Combnyaktörés...

- Megoperálták?

- Meg. Beültettek valami műanyagot. De most nem azért vagyok ám itt megint! Zúg a fülem.

- Tinnitus.

- Hogy?

- Semmi. Csak azt mondom, hogy tinnitus van. Ez a latin neve.

- Hát ezt meg honnét tudja?

- Nekem is volt pár éve. Az asszonyt fölráztam éjszaka, csukná már be az ablakot. Merthogy esik az eső. De nem esett. A fülem zúgott. És akkor bevillant Karinthy. Tudja, a vonatok, ott a Centrál teraszán.

- Vonatok? - Az asszony oldalról nézte Kesztlö-

ci, majd retiküljében matatott és sebtében bekapott valami gyógyszert.

- Kegyed is volt szemészetben? Meg gerincröntgenezen? Piramiscsúcsai?

- Én is. Illetve a gerinc most...

- Agydaganatot kerestek. Meg a hallásvizsgálat. Negatív volt?

- Igen. Minden. A magas hangokat nem hallot-tam.

- Az jó. Nagy szerencse. Akkor semmi baj. Csak a zúgás. Bele lehet örülni.

Szólították az asszonyt. Kezébe a lelet. - Visz-lát, és ne feledje a vattát! - Kesztlöci fáradtan intett. Mindenki elment már. Csak ő ült ott magá-ban, mintha siralomházban, az utolsó vacsora előtt.

Fiatal nő szólt ki egy széles lemezekkel megpán-tolt ajtón.

- Maga! Jöjjön.

Kesztlöci fáradtan emelte tekintetét a hang irá-nyába. - Hogy én?

- Maga. Hát persze, hogy maga. Újra meg kell röntgenezni.

Beállt a gépbe. Forduljon. Jobbra. Most meg bal-ra. Aztán hátulról.

- Mondja, mikor volt fogászaton?

- Vagy... öt... hat éve...

- Borsónyi fémdarab van a szeme alatt. Fölván-dorolt. Talán egy darab amalgám. Vésték a fogát, ugye.

- Vésték. Alulról fölfelé ütöttek.

- Akkor szakadt be. Hát... tessék visszamenni a doktornőhöz.

Fölvándorolt. A fémdarab exodus. Befészkelte magát ebbe a meleg, nyálkás lucskobba és már nem mozdult onnan soha többé. Jól érezte magát. És on-totta magából káros anyagait már vagy hat éve. Ilyen csak a mesékben van. A doktornő arca nem piroslott többé. Csak nézte a leletet és a fejét csóvál-ta. - Ezt ki kell innen venni. Üregi tanár úr. Majd ő! Ő aztán ennek a specialistája! Beutalom a kliniká-ra.

Kesztlöci szédelegve lépett az utcára. Sötét volt K-már, fekete hó esett. Villamos zuhant, rázkód-tott, sikoltott az úton, ahogy befordult a januárba.

- Én még ilyet nem is hallottam. Méghogy egy amalgámdarab. Na, öcsém, te is meg vagy áldva.

- Meg. Ez is a nők miatt van.

- Hogyhogy.

- Mert az öreg, mogorva fogorvosnőt már na-gyon nem csíptük. Erre jött egy frissen végzett, sző-ke, gyönyörű. - Kesztlöci lassan és láthatatlanul le-rúgja lábáról a molyirtós mamuszt és óvatosan az ágy alá tolja, amíg csak a lába elér. - Bár nem volt jó a segge. Mindegy. Én akkor azt mondtam, hogy nagyon fáj a fogam, csináljon velem amit akar. És akart. Majd ő kihúzza. Mert ki kell húzni! Össze is roppant az egész fog, mint a karácsonyfadísz. És te?

- Három éve jövök majdnem minden hónapban. Infúziót kapok, aztán megyek haza.

- De mi a bajod?

- Nem tudom. Kamionos voltam. Irak, Irán, Pakisztán. Minden átmenet nélkül vastagodni kezdett a nyakam. Percről percre. Ha nem jönnek a mentők olyan gyorsan, ahogy jöttek, már nem élek. Valami tetves vírus. Éldegél. A nyakamból. És azóta...- Nem folytatja, lábát maga alá húzza az ágyon. Belép egy férfi, nincs még negyven, de nyugodtan kérhetné korkezdvezményes nyugdíjaztatását. - Keresett az öreg? - A ritkahajú a fejét rázza. - Bassza meg. - Komótosan vetkőzik. Félmeztelen. Arcát, nyakát vastagon bekeni babakrémmel. - Te vagy az új beteg? - Mosolyog foghíjasan Kesztyőlcire. Amaz bólint. A férfi nyakán ádámcsutkájától jobbra apró, sötétkék, vagy inkább fekete kereszt. Fialtal, fehérköpenyes férfi nyit be a kórterembe. - Kesztyőlci úr! Megtekintés. Kérem, fáradjon át a kö-tözőbe.

Aszilveszter nyomai még az utcán. Csupa üres-ség. Megfeketedett hókupacok közt színes papírszalagok röpködtek, de mint földhöz fagyott lábú madarak föl nem repültek soha. Kesztyőlci fázósan bújt a csarnoknyi postahivatal egyik telefonfülkéjé-be. Arcán folyt a könny, szipogott vörös arccal, mint a fölpofozott kisgyerek. - Halló! Üregi tanár urat keresem... - a fülsze előtt föl s alá járkáló emberek, tipródó lábak, ideges arcok jelezték, hogy elég volt már, kifele onnan, mert dolgunk nekünk is ezer. - Szóval muszáj befeküdnöm. Értem. Hétfőn arra járok. Anorek tanár úrhoz kell benézniem a rektoszkópiára... a másik folyosón? Jó. Akkor hétfőn. És szerdán befekszem. Rendben. Nagyon szépen köszönöm, tanár úr. Minden jót. Viszlát!

- Anorek tanár úr rendelésére...

- Szemben, balra, aztán le az alagsorba.

A portás föl se nézett. Kesztyőlci várt még egy kicsit, nagy levegőt vett és megindult, de már határozott léptekkel mintha nem remegett volna minden zsigere. Zuborgó meleg. Vastagbelek a félkörívű alagsor plafonján. Rektoszkópia. Eternitpor hullott a kinyújtott kézzel majdnem elérhető magasból. Benyitott a faajtón. Odabent pára. Szorongó betegek szorongtak. Ő volt a kilencedik. A tanár hajára tolt a bifokális szemüvegét. - Nos, mi a probléma? - Kesztyőlci nagyot nyelt, majd TAJ-számát diktálta az ápolónőnek. - Szóval kömetesző helyzetben az óramutatónak megfelelően 11 óraker csomót érzek. Két centi mélyen.

- Nofene! - Mosolygott a professzor. - Hát maga meg honnan tud ilyeneket?

- Átfogó riportot szeretnék írni az egészségügy-ről. És akkor tudnom kell. Mindent.

- Veszélyes ám az ilyen orvosi félműveltség, tudja-e? Mert azt hiszi, nagy a baj, vagy éppen nem hisz semmit és napjai vannak hátra. Nem szabad.

Na, lássuk a fenekét. Térdeljen föl az ágyra, fejet előre, amennyire csak lehet. - Kesztyőlci föl-szisszen.

- Trombus. Elfagyasztottam. Ha nem múlna el egy héten belül, visszajön és elinjekciózom. Még valami-t?

- Köszönöm a tanár úrnak. Nagy kő esett le...

- Hát ezért mondtam az előbb. Mindjárt a rákra gondolt.

- Hát... igen. Hipochonder vagyok.

- Nem elég, hogy a nők hipochonderek? Maga férfi!

Kesztyőlci legyintett. Zsebébe nyúlt. - Hagyja csak. Ne vicceljen. - Az orvos átfogja a vállát. - Nézzon itt körül. Ilyen körülmények. Ezt is írja meg.

- Megírom, tanár úr. Jobb helyeken halottakat sem tolnak ilyen csövek alatt.

Kesztyőlci a kötözőben. - Foglaljon helyet - int a fiatal orvos.

- Üregi tanár úr?

- Vele már csak a műtétnél fog találkozni. Ahogy nézem a papírját, hétfőn már mindent megbeszéltek. - Kesztyőlci bólint és leül. - Megvizsgálom. Nyújtsa ki a nyelvét. - A fiatal orvos hüvelyk- és mutatóujja közt gézdarab. Összecsippenti a kidugott nyelvet. Apró láng fölött pici, kerek tükröt melegít, majd nyelénél fogva ledugja Kesztyőlci torkán. Betűket kell mondanía. Öklendezik. Na, még egyszer. Újabb betű, újabb öklendés.

- Fényes hangszalagok. De már szürkék és ere-ssek. Dohányzik?

- Igen.

- Mindjárt gondoltam.

- És ha abbahagyom?

- Fehér már nem lesz soha. Mondjuk olyan, mint egy tanyán élő parasztbácsié. De azért szokjon csak le. Most még semmi baj. De később...?

Az orvos két ujjal pötyögtet a számítógép klavia-túráján.

- Fájni fog?

- Mármint a műtét?

- Igen.

- Nem. Alaposan eléréstelenítjük.

- Injekciót is kapok?

- Persze. Ki kell szárítani a nyálkahártyát. Meg éréstelenítőt az orrába. De ne aggódjon. Minden-esetre kevesebb arcüreggyulladás lesz a műtét után. Na, írja alá, hogy beleegyezik a beavatko-zásba.

Kesztyőlci visszaballag a kórterembe. A ritkasha-jú és a kereszttel megjelölt éppen kifelé jönnek. - Kérsz kávét? - Kesztyőlci bólint. Pénztárcájában kotorász. - Hagyd csak. Majd holnap te hozol.

- Lap kellene. Egy Színes Újság. Hoznátok?

A két férfi már el is tűnik a folyosó végén. Alko-nyodik. Kesztyőlci ledől az ágyára. A fal felé ötvenes férfi fordul. Horkol.

Hárman kávéznak a vécé előterében. Csak Kesztölci gyújt rá.

- Üljetek ki a folyosóra!
- Ne izgasd föl magad! Csak bagózz. Megvárunk.

- Ki az új pasas szemben velem?
- Józsi? Nem új. Tegnap jött. Cétén volt.
- Valami nagy gáz?
- Két polip. Nem nagy ügy. - A ritkuló hajú férfi megigazítja pizsamanadrágját. - Na, én visszaküszök. Jön az infúzió. Kilenc körül vizit. Akkor legyen itt mindenképpen. És kerüld a 11-es kórtermet! Azoknak szaguk van! Kesztölci a másik felé fordul. - Mért kened állandóan az arcodat? - A férfira néz és közben, mögötte a 11-es kórtermet fürkészi.

- Szétvágja a sugár. Kiszárad a bőröm, mint a tapló. Olyan a nyakam bőre mint a pulykái.

- Sugárkezelésre jársz?
- Ja. Mentő jön értem, aztán átvisznek az Uzsokiba.

- Ezért a kereszt.
- Oda nyomják a kakaót.
- Nem műtik?
- Azt mondta az öreg, hogy nem érdemes. Nem lehet.

- Inoperábilis.
- Mit vakersz?
- Semmit. Csak mondom, hogy nem lehet...
- Tényleg, az öregnek egy szót se! Meg van dumálva a mentősökkel, mikor visznek sugározni, kilöknék a krimónál. Bedobok két sört. Hármat. Érted? Azt kell mondani, hogy várni kellett odaát.

- Ki az az öreg?
- Hát a prof. Az osztályvezető. Szóval pofa súlyban. Oké?

- Hallgatok, mint a sír. De mondd, a pajzsmirigyem nem támadta meg?

- Az meg mi a túró?
- Ja, semmi... csak úgy kérdeztem. Na, menjünk vissza. Tied a Junoszty?

- Kölcsönbe kaptam a havertól. Jön mindjárt az a mexikói baromság.

- A Megveszem a nőt?
- Az. Szokod nézni?
- Nézem. Olyan rossz, hogy az már rossz!
- Jó! Úgy szokták mondani. Olyan rossz, hogy az már jó.

- Nem. Ez már rossz. Na, kukkantsunk bele.

Józsi most hanyatt. Eszeveszett hangok bugyborékolnak belőle. A Junoszty halványszürkén világlík a fullasztóan meleg, sötét csöndben. Kesztölci a halvány fénynél átlapozza az újságot. Dühösen bevágja az éjjeliszekrény alá. - Rohadékok. Pedig mikor leadtam!

Kesztölci lucskos lázat álmodik fölpolcolt párnáin. Valami furcsa tapogatást érez a hóna alatt, oda is

csap egyet: összeragadt szemhéját résnyre feszíti az ébredés. A szép ápolónő megsimogatja fejét. - Csak a lázmérőt tettem be, még aludhat egy kicsit.

De már nem tud aludni. - A mütét! Ma lesz a mütét!

Társai már törülközővel a nyakuk körül járkálnak ki-be, de aztán ő is fölül, kiveszi a lázmérőt, leteszi az éjjeliszekrényre. Ott terem a nővér, valamit ráír az ágyvégre akasztott kartonra és mosolyog.

- Maga lesz az első. A tanár úr még az ambulancián van. Már nem is ihat semmit. Mosakodjon és intézze el a dolgát. Fél tíz körül beadok egy injekciót.

- A karomba tetszik adni?

- Nem. Fenékbe.

Kesztölci mintha lebegne. Vérnyomásmérés. Már mindenki a kórteremben. Idős ember lép be, már pizsamában. - Ne szarj be! Nincs az az ember, aki ne félne mütét előtt. - A keresztel megjelölt az arcát krémezi.

- Teljesen nyugodt. 110/70 a vérnyomás. - A nővér összecsucuja a műszer dobozát. - A xanaxtól ilyen nyugodt igaz?

- Biztos. De Isten vezetett rá, hogy szedjem.

Nagyot néznek a többiek. Az idős ember letolja a pizsamanadrágját. A nővér injekciót ad. - Jöjjön velem!

- Hová viszik?

- Mütét. Az öreg csinálja. Cétén volt már otthon. Egerből jött. Figyuzz! Megeheted a kajámat, mert kicsit kések megint - kacsingtat a férfi, és a baba-krémet lemossa kezéről. - Pont akkor megyek. Kajadőben.

Lepedőnyi, fehér, nehéz függönyökkel elválasztott terek a Klinika ambulanciáján. - Balról a harmadikban várja a tanár úr - mondja hűvösen az adminisztrátornő és Kesztölci markába nyomja igazolványát.

Üregi doktor ötvenes, őszülő férfi. - Eloltom a cigarettámat. Mindjárt jövök. - Kesztölci körülnézett a vödörnyi műszerek között. A tanár két perc alatt visszatért. - Na, itt is vagyok. Lássam a röntgenfelvételeket! Nem lesz könnyű. De megbirkózunk vele! Ne aggódjon. - Műszerrel belenéz Kesztölci mindkét fülébe.

- Tinnitusom van. Nincs erre gyógyszer?

- Szedi a Betasercet?

- Évek óta,

- Na jó. Be lehet feküdni az infúzióra. Tíz nap. Cavinton-kúra. Meg vitaminok. Na, mit szól?

- Hát... jó... de tanár úr kérem, nincs nekem acusticus neurinomám?

- Nincs. Ebben egészen nyugodt lehet.

- És cholestatomám?

- Az meg végképp nincsen! Miket tud maga? Minek tudja?

- Hipocondria, tanár úr.

- Azzal vigyázni kell. Mert még beleőrül. De látom, szedi a xanaxot.

- Akkor ittmaradnék. Illetve visszajönnék.

- Minek elmennie?

- Mert pénteken be kell jelentkezmem a munkanélkülimért. Ha nem, elvész az a kis pénz is. De azért jó lesz itt még tíz napig. Hajléktalan vagyok. Válfélben.

- Attól még maradhatna otthon is. És kétszer voltam.

- Nem bírtam tovább. Eljöttem magamtól. Nyugodtabb a pályaudvar.

- Bár semmi közöm hozzá... Miért válnak?

- Nietzsche. A jó elnyeri méltó büntetését. Bár én még messze vagyok a jótól.

- Az asszony kezdeményezte?

- Igen. Nem is lehetett másként. Isten előtt mondtam ki az örök hűséget. Ember el nem választhat.

A tanár láthatólag zavarban, Újra a fény felé tartja és alaposan megnézi a három röntgenfelvételt. - És legépelheti a riportját a kötözőben. Nem néz ki negyvennek. Harmincnak se. Úgyhogy találhat magának nőt. és újra kezdheti. Gyerekei is lehetnek. Nekem is... most született kislány. De nem is ez a lényeg! Szerdán várom!

- Kisdolog, nagydolog! Műfogát, műlábat elhajtani! Gyűrű, nyaklánc, karperec! - Tetovált karú, magas, hosszuhajú férfi lép a kórterembe. - Hopp, ezt a pizsifölsőt most lekapjuk! - Kesztlőciről egyetlen húzással veszi le a ruhaneműt. - Kapunk egy steril fölsőt!

- Gyűrűm-láncom van. Meg fogkoronám.

- Majd a nővér elteszi. A korona ha a fejen van, akkor...

A nővér Kesztlőci fenekébe szúr. Semmi különös. De mégis! Feszít. Egyre jobban. Uram Jézus! Mint ha ötven csiptek volna belé. Ötven, hosszúkormú ujj! Kesztlőci nagyot ordít és lezuhan az ágyra. A többiek nevetnek

- Bocsásson meg! Nem akartam. De ez ilyen. Nagyon tud fájni. - A nővér ki is siet a kórteremből. Belép az öreg, Egerből. Körbeveszik. Ilyen hamar vége a műtétnek? - Csak vizsgáltak. Belenéztek - kopogtatja arcát.

- Na, jöjjön! - Az ápoló ölbe kapja Kesztlőcít, ki-viszi a folyósóra, guruló ágyra fekteti.

- De hát tudok én menni! Nem a lábammal van a probléma!

- Betegnek kuss. Ha egyszer feküdni kell, akkor nem beszélünk. Fekszünk. Hanyatt.

Kétoldalt betegek. Bekötött fülű kisfiú, krahácsoló kamasz, idős ember, orrából, füléből, nyakából vékony műanyag csövek. Három is, olyan keresztel jelölt. Lift. Aztán végig egy hosszú folyosón. Kesztlőci magában nevetgél. A plafonon úgy futnak a neonlámpák, mint a filmekben. A ko-

csi eleje kivág egy ajtót. Kesztlőcít a fal mellé tolják. Elszunnyad.

Nagyot horkan, erre ébred. Túl van rajta? - Na, jöhet Kesztlőci úr!

Betolják a műtőbe. A tetovált karú mint egy kisgyermeket ráemeli a műtőasztalra. Félig ül, félig fekszik. Papucsát lehúzzák, de nem szimatol senki a levegőbe. Fején nejlonsapka. Szakállas arcát alkoholos vattával törlik. Kis híján berúg. Visszafogja lélegzetét. A tanár még sehol. De! Rálátni egy kisebb helyiségre. Kávézik és nagyot szív a cigarettából. Fölötte falióra. Fél tizenegy múlt. A fiatal orvos, mint annak idején az esztékában, érzéstelenítővel átítatott gézdarabkákat dug mindkét orrába. Lassan szivárog be az összes orvos. Hatan ülnek le félkörben. Kesztlőci fölött monitor. Belép a tanár. Gumikesztyű, álarc, feje bekötve, mint a régen szeretett menyasszonyé. Jobbjában injekcióstű. A fiatal orvos kiszedegeti a gézdarabkákat. A tanár háromszor szúr, de mint a villám. Bele, az orrüregbe. Föl a homlokig. Kesztlőci orra nincs többé. Fölszívódik ebben a furcsa illatokkal terhes levegőben. Vagy a két, összekapaszkodó keze közt van, ott a zöld lepedők alatt? Két keze közt, melyek úgy szorítják egymást, hogy összes vére riadtan menekül vissza a szívébe?

Az eszköz hosszú és kemény, mint a vidia. Vas-kosabbnak látszik, egy kötötűnél. Roppan az arccsont. Mint a fölszúrásakor. Túlélhető. Eszkimópuszi: tanár és Kesztlőci orra szinte összeér. Míg Üregi doktor a műszer optikájába néz, a félkörben ülők a monitort fürkészik. Hol lehet az az átkozott fémdarab? Fémdarab-e? halálos kór, csak nem akarták nyugtalanítani? - Nem találom - egyenesedik föl a tanár. Az összekapaszkodott ujjak a lepedők alatt most már leírhatatlanul fehérek. Megkísérlem transcanin-basalisról. - Műszert nyomnak a kezébe. Kesztlőci jobb szemfoga körül tapogat a gumiujj. Mint a dugóhúzó. És reccs. A száj felől is sinuscopia. Kesztlőci hunyorog. A faliórán már elmúlt féltizenkettő. - Megvan! A félkörben ülők felugranak. Mintha úgy látnák, bent a hálóban a labda. De mellé! Visszaülnek. Pedig megvolt! A nagy kocsonyában ott diszelgett a fémdarab.. Föltárva testét, mint egy kuplerájban. Most csipesszel az orron keresztül. - Leesett! - Az orvosok újra föl! Mellé! Megint mellé! Landol az az átkozott, mint egy ejtőernyős. Valahol a felső fogsz gyökerein pihen. Ujjal mutogat! Majd az öklét rázza! Ezt nektek! Én ki nem jövök innét, ha a fene fenét eszik, akkor se! - Mosást! - Kesztlőci arcában irgalmatlanul kering a víz. Kopp! A ráncos, idős ápolóasszony piciny és csillámló fogával az örvénylő folyadékkal teli tálba nyúl. Fölmutatja. Gólöröm! Orvosok ugrálnak az égi. Megvan! Sikerült! - Mosást. Még. - A tanár feléjük néz és újra benyúl. - Mi lett volna ha... - Kesztlőci ezt már nem hallja, csak lesi az órát. Há-

romnegyed. Délre biztosan vége az egésznek. Hamarabb. Egy perc sem telik belé, az eszközök fémtálcán kopognak. Gumikesztyű a paplanuk. - Kettő óráig nem eszünk semmit!

- És a cigaretta? Tanár úr - nyögi bágyadtan Kesztlőci -, rágyújthatok erre a nagy izgalomra? - Kettőig semmiképpen - veregeti vállát a tanár. - Ezt meg - babrál a legyőzött amalgámdarabbal - becsomagolatom magának. Emlékbe!

Kesztlőci le akar ugrani a műtőasztalról. A hosszuhajú karján megnyúlnak a tetoválások. Női nevek. Betűzné. Mozdul a bőr. - Nem ugrálunk. Visszaemelem a hordágyra. - Papucsát is ráhúzzák. Visszafelé a plafon neonjai lassabban futnak.

A folyosón mint a galambok ülnek. A társak. - Már azt hittük gyűjtenünk kell a temetésedre! - Kevés fogával vigyorog a keresztes. Nadrágban és pulóverben. - Na, akkor én megyek is! Várnak a mentők. De mondtam nekik, hogy nyugalom, Kesztlőcitet meghesszőlöm. - Indulófélben még megjegyzi: - Bocs, a főzeléket megzabáltam. A tiéd ott van az éjjelin. Letakartuk. Na, csó!

Óvatosan fektetik az ágyra. A párnatornyon mégegyet igazítanak. Mindenki mosolyog. A ritkashajú Józsi mutató mutat. Most őt viszik. Tudod, a polipok. - Ne félj! Semmi az egész! - Kesztlőci mosolyog Józsiira, amaz mint a halott. - Ne félj.

Kesztlőci fölriad. Hány óra lehet? A kórterem üres. De mégsem. Józsi hátát látja. Egyenletesen szuszog. - Akkor túl van rajta. - Föltápaszkodik. Óráját nézi. Elmult már kettő. Akkor jöhet az a borsófőzelék. Még meleg! Csak az a vastag bőr ne éktelenkedne rajta! Nyelve önkéntelenül megérinti ínysebé. Fogja a tányért és kiül a folyosóra. Kölcsönkért kanál merül az ételbe. A fiatal orvos jó étvágyat kíván. - Doktor úr! Elnézés! Itt ez a luk a számban... nem megy bele a borsófőzelék? - A doktor azt hiszi hülyéskednek vele. - Akkor ne egye meg! - S ezzel otthagyja Kesztlőcitet, aki igyekszik a másik oldalra tömni a zöld gömböcskéket.

Látogatók hangyabolya. Odakint sötétség. Józsi és Kesztlőci a végé előterében cigarettáznak. - Frankó a traktorom.

- Kárpótlási földeken kavirnyázol...

- Ja, visszakaptam pár holdat. Dolog van, állatnak is sok. És akkor ez a két polip. De holnap már mehetnek haza.

- És nyomatsz tovább. Mint az állat.

- Ja. Mit tehetnék?

- Azért egyre vigyázz. Én már nagyon benne vagyok ezekben az orvosi dolgokban. A prosztata. Vesszélyben.

-Mi?

- A prosztata. Aki fönt ül a nyeregben, annak rázkódik. Aztán jön a gyulladás. Vagy ami még rosszabb, a túltengés. És akkor újra itt. Csak amott a másik szárnyban. - Mutat ki az átláthatatlanul piszkos ablakon.

- Az urológián?

- Ott. Úgyhogy vigyázz. Puhán ülj. És keveset. Ne úgy mint az állat. Hé! Vérzik az orrod!

- A tiéd is, komám! - Józsi pizsamafölsőjének ujjával törölgeti orrát... Kesztlőci is. - Szólj már a fiatal orvosnak! Én már leégtem nála. Valamit tenni kell, mert még elvérzünk. - Kesztlőci hosszan nézi, ahogy Józsi a nővérszoba előtt elcsipi az orvost. - Látott már maga vérzést?! Ez nem vérzés! Szívárog! Érti? - Kesztlőci bebújik a végébe. Józsi nyit rá. Vigyorog. Markában négy orrparittyá. - Kettő neked, kettő nekem.

Mint két bohóc, ahogy kilépnek a porondra. Csak itt fehér az orr. Vagy inkább már rózsaszín. Ahogy szívárog. Kesztlőci végigballag a folyosón, egészen a rektoszkópiáig. Mintha mutatná. Műtéten van túl! Anorek professzor jön szembe. Szendvicset majszol. - Na, alul már rendben, most fölül reparálják?

- Már megvolt, tanár úr. Amalgámdarab az arcüregben...

- Az bizony fölmászik, A csillákon. Holnap már mehet is, mi?

- Megyek és jövök. Tinnitus. Még tíz nap infúzió.

- Hát, hogy mennyi baja van! Na, jóéjszakát. Majd nézzen be hozzám, ha fölkelhet... mindig szívesen beszélek magával...

Mire visszamegy, már horkolnak a társak. Az öreg Egerből úgy fújtat, mint a gőzmozdony. Csak Józsi ül törökülésben az ágyán. - Idehívták az öreg fiát! Hogy jöjjön azonnal.

- Te Jóisten! Akkor ez nem nátha. Nagy gáz lehet. Szegény öreg.

- Aludjunk - sóhajtott Józsi és eldőlt, mint a kivágott fa. A kórterem egyetlen nagy, jól hangszerezett horkolás.

Kesztlőci dzsekiben és farmerban, ölében tányér. Falja az ebédet. Végez. Agyát szépen megigazítja. - Srácok, akkor én elhúzó. Az esti vizitre itt vagyok! - Kezet fog mindenkivel. Kilép a folyosóra. Az öreg jön ki a végéből. Kezet fognak. Kesztlőci belebámul ebbe az összegyűrt arcba. Orra mellett, a bal arcüreg fölött. Apró kereszt.

Ambulancia. Kesztlőci ötezzrest nyújt a tanár felé.

- Visszateszem az amalgámot! - nevet föl Üregi doktor. - Csak nem képzeli? Este jöjjön. Hétfőn találkozunk.

Este? Mire átvergődik Budára, már este van. Villamoson ül. Fehér hó esik. Mint fekete barlangszájak, ásítanak a régen elhagyott buszremiz hatalmas csarnokai. -Jegyeket, bérleteket kérem! - Kesztlőci összerenzen. Az ellenőr a villamos másik végébe int. Már négyen állnak mellette.

- Tessék. - Nyújtja át lyukasított jegyét.

- Már egy hete nem érvényes. Tíz forinttal több az új.

Kesztlőci pénztárcájában kotorász. - Tessék... apróban van egy tizezresem.

- Leszáll velünk!

- De miért? Itt a tízes. Ennyivel emelkedett. Nem?

Megállóban zakatol a villamos. Karonfogják, mesegítik. Nem nehéz. Kesztlöci könnyű. Száll. - Beválhatta volna a jegyét. Így nem érvényes. A fenyegető hangok szétpukkannak a sötétben.

- Kérem... nekem ötig be kell érnem...

- Kiszámítjuk a bírság összegét.

- Értsék meg... nekem tényleg oda kell érnem. Ötig!

- Látni ott egy ötezrest! Föl tudjuk váltani. -

Kesztlöci pénztárcájában több mint tíz ujj kapirgál; mint megannyi csibeláb, sárgák és pikkelyesek.

- Kórházból jövök... a tanár úrnak akartam... de tényleg, ez az össz pénzem. És ha nem érem el... akkor két hónapig kell ebből... - Kesztlöci körülnéz. Egyedül áll a megállóban. Képzeli a pénztárcájába néz. Üres. Még az apró is, mintha égbe szállt volna. Csupa csillag. Zsebébe nyúl. Ott az ötezres. Cigarettyánívá gyűrve. Mi ez? Fél megállónyira a központ. Már csak öt perc. Rohan. Közben olyan mozdulatokat koreografál, mint a gólratörő futbalista. Odaér. Odabent nagy fényesség. A relaxáló mögött mozgás. Dörömböl. Semmi. Járkál. Kóp egyet. Káromkodik. Ajtó nyílik. Fiatal nő, retiküllel a karján. - Kézcsókom. Elnézést. Be szerettem volna jelentkezni... - A nő végignézi Kesztlöcint. - Maga aztán tud időzíteni!

Odabent szétáradó meleg. A számítógép hamar megtalálja. - Maga nem vallotta be, hogy jövedelme volt! - Villogó szemek. Kesztlöci fejét rázza.

- Hogy nekem? Jövedelem?

- Nem. Majd nekem! Három publikáció. Bruttó négyezer-háromszáz. Már ne haragudjon. Úgy hogy nem kap pénzt. Talán a jövő hónapban. Érti?

- Dehát én...

- Vagy-vagy. Vagy a segély, vagy a munka. El kell döntenit!

Kesztlöci kilép az ajtón. - Vagy-vagy. Kierkegaard. Értem.

Megindul át a téren. A jegyváltónál fölvaltja ötezesét. Vissza indul.

Belép a klinika kapuján. A portásfülkével szemben ott ül a ritkashajú és a vele korú. Nyakán a keresztel. A padon apró, műanyag pohár.

- Még meleg. Tíz perced van a vizitig. Addig el szívhat egy blázt is. - Kesztlöcint elborítja a forróság. Rágyújt és issza a kávé. Komótosan.

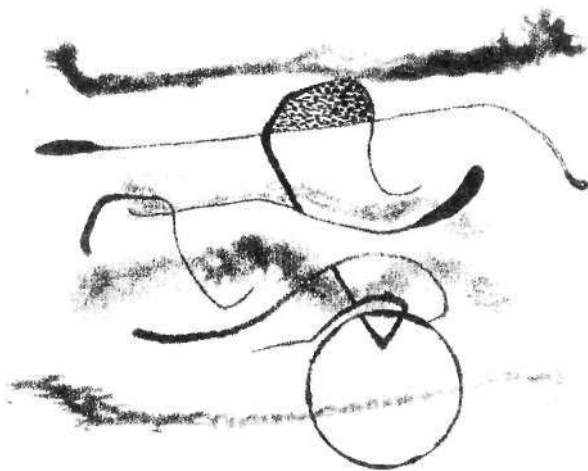
- Köszí srácok... ezt meg nektek hoztam - nyögi és szatyorból dobozos söröket fog össze. Ötöt. - A konyak meg az ápolóké. A dokinak meg veszek egy...

- Nem hinném. - A ritkashajú Kesztlöcire néz. Amaz mint kosárlabdát, úgy hajítja a szemébe a pohárkát.

- Hogyhogy.

- Mert ki kell fizetni a műtétet. A Taj-számoddal nem stimmel valami. Nem vagy biztosítva, vagy mi...

Már csak a hátukat látni. Az alagsori félhomályban a fejük is elmerül. A három ember közül az egyik hevesen gesztikulál. Az egyetlen, aki él. És mégis. Csak az arca nem fáj.

Fábián László

LI TAI-PO VÁGYAKOZÁSAI

①

a nyíresnél az áteresz szivárog
 fehér kócsagok vizsgálják vizét
 fenyegetően duzzad a teli árok
 én pedig csak a hívó szóra várok

hidd el várok szemernyi biztatásra
 hogy támogatva fölkarol szavad
 s a kócsagok nehézkes indulása
 nyomában hogy a víztükörbe lássa

magát repülni meglódul a lélek
 feléd miként az a lomha madár -
 én most ebben a fehérségben élek
 s nem tudom mennyi még ebből az élet

fenyegetően duzzad a teli árok
 fehér kócsagok vizsgálják vizét
 a nyíresnél az áteresz szivárog
 és egyre csak a hívó szóra várok

②

fönn a hegyekben hózapor kavardul
 alig-alig védi már a köpenyem
 borom egy csöpp sem maradt meg tavalyról
 csak a hold látja kijutott a bajból

a messzi völgyben lenn ünnep közelget
 nélkülem is indul vándorbotom
 sóvárogva volt kunyhóm romja mellett
 leindulok - „na ennek ennyi tellett”

mondják majd akik mégis rámköszönnek
 nem bánkódom az arcod keresem
 a szűnni nem akaró hóözönben
 hátha két szempár most egymásra döbben

évek óta cibál ekként a vágyam
 nem volt könnyebb a tavasz sem a nyár
 nyugvást leginkább az őszben találtam
 a borban: akkor mindegy hol az ágyam...

a tó felől erős széláram indul
 szétporozza a tegnapi havat
 fagyott fenyők jajdulnak föl a kintől
 a vihar az év maradékain dül

engem mégsem az a vihar gyötör meg
 önként hagytam másokra arcodat
 bánat és a hiányod összetörnek
 adózom minden alvilági körnek

szűk vackomon cibál a szív huzatja
 szememre ráfagy könnyes zúzmara
 szerencsém hogy nem láthat senki fattya
 békességemet vad magányom adja

fagyott fenyők jajdulnak föl a kintől
 szél porozza a tegnapi havat
 a vihar az év maradékain dül
 a tó felől újabb széláram indul

Bratka László

VIKTOR PELEVINRŐL

A közelmúlt több irodalmi szenzációja fűződött orosz írók, mindenek előtt a két Jerofejev - Viktor és Venegyikt - nevéhez. Az idei könyvhétre jelent meg Viktor Pelevin *A rovarok élete* című, regénnyé szerveződő novellafüzére. Pelevin Oroszországon kívül a világ tizenöt országában ismert és népszerű író, és feltehetően még mi is sokat fogunk róla hallani.

Pelevint, műveinek minden esetlegességet mellőző, mondhatni „irgalmatlan” professzionalizmusa, és e professzionalizmussal megjelenített stílusok, hangok attitűdök változatossága alapján akár a prózaíró Nabokovhoz is hasonlíthatnánk. (Ehhez természetesen figyelmen kívül kell hagyni, hogy a Mester prózaíró tevékenysége mellett kitűnő költő, jó drámaíró, sikeres egyetemi oktató, kiemelkedő irodalomtudós, elegáns recenzens is volt, ráadásul mindezt orosz és angol nyelven azonos színvonalon művelte, tovább a lepkékkel foglalkozó tudományban is eredményeket ért el, és fiatalabb éveiben még sakkfeladvány-szerzőként is tevékenykedett.)

Pelevin műveiben, olykor élesen elkülönülve, máskor egymásba átmosódva, egyforma intenzitással vannak jelen a groteszk, abszurd, fantasztikus elemek és a realista leírás. A klasszikus regény- és novellaírói fogások gyakran Kafkát, esetleg éppenséggel a vadromantikát, a gótikus regényt, vagy akár a szövegirodalmat idéző alkotói módszerekkel ötvöződnek.

Ugyanilyen széles skálán mozognak a műveibe épülő és műveiben megjelenő intellektuális hatások: a reális életismeret a modern természet- és történelemtudományi, szociológiai ismeretek mellett, és legtöbbször náluk nagyobb súllyal jelennek meg nem racionális kultúrrétegek: a teozófia, az archaikus, teokratikus kultúrák (pl.: az egyiptomi vallás, a lamaizmus, Magna Mater tiszteletéhez kapcsolódó mediterrán rítusok), keleti filozófiák (pl.: taoizmus), a jungi achetípus-elmélet teremt meg írásai szellemi alapszövetét.

Pelevin elbeszélései, ahogy az „meg van írva a nagykönyvben” a sűrítés, tömörítés mester munkái.

Regényeiben egy, Pelevinre és nemzedékére rendkívül nagy hatást gyakorló kulturális, mentális archetípus, és ezt az archetípust erősítő intellektuális hatás eredményeképpen egész más módszereket figyelhetünk meg.

Pelevin 1962-ben született, így a legszűkebb családi kötelékeken túl ható kulturális kötődései, mentális reflexei a hetvenes évek elején, közepén alakultak ki, tehát abban az időben amikor a szovjet kultúra gyakorlatilag széthullott. Ekkor már a hivatalos ideológia és értékrend, egy szűk rétegen kívül senkire sem hatott, a szubkultúrák, a legarrogánsabbak (pl. a bűnöző-kultúra) kivételével megszűntek, a nemzetiségi kultúrák vagy elhaltak, vagy a hivatalos kultúrától függetlenül és gyakran annak ellenére léteztek (és így készítették elő például néhány iszlám utódlállam mai virágzását). Megszűnt a társadalmi mobilitás, a társadalmi felemelkedés és a társadalmi rétegek közti átjárás lehetősége. Az élet párhuzamos, egymástól hierarchikusan nem függő színtereken zajlott.

Pelevinnek és nemzedékének, mint ez írásaiból is kiderül, rendkívüli intellektuális élményt jelentett a számítógép, és nemcsak emócióktól mentes munkaeszköz volt, mint az előtte és utána járó nemzedékeknek. (Egyik legjobb, a szovjet korszak végén írt elbeszélésének hősei egy hivatal munkatársai, és mivel nincs értelmes munkájuk, számítógépes játékkal mulatják (munka)idejüket. Egy jellegzetes pelevini fordulat eredményeképpen a testi valójukban is belépnek az amerikai harcijáték-program világába. Amikor eljön az ebédidő, immár a játék projektálta szerepükkel azonosulva, a szovjet MIG-eket és a szovjet tankokat százszámra le- és kilövő amerikai pilótákként és páncélostisztekként lépnek ki a játék virtuális teréből. Felvonulnak az ebédlőbe, és százszámra gyűlnek össze az ily módon „létrejött” amerikai katonák. Némi pikantériát, ám a valóságban zajló folyamatoktól, finoman szólva nem teljesen idegen motívumot csak az jelent, hogy a hivatal, ahol mindez zajlik: a Vörös Hadsereg stratégiai tervezőközpontja.

A számítógép jelentette élmény pedig mintegy hatványozva felerősítette és szentesítette a későszovjet létélmény teremtette archetípust, hiszen a fájlok közt ugyanúgy nincs hierarchikus rendezettség, mint a szovjet valóság nem érintkező, párhuzamos síkjai közt. Pelevin regényeiben hatalmas, egymástól kontúrosan elkülönülő nyelvi, tudati, tartalmi mezőkkel találkozunk, és ezek a mezők csak az utolsó oldalakon kapcsolódnak össze.

Csapajev és a Pusztá című, a nemzetközi elismerés felé utat nyitó regényének egyik domináns hőse Csapajev. Az ismert film nyomán Csapajev a hrucscsovi, brezsnyevi idők rendszerellenes humorának (amelyből jónéhány vicc nálunk is forgott) célpontja, mondhatni a nagy szovjet antihős. Egy kevésbé igényes író, megmaradna az ebből adódó lehetőségek kiaknázásánál. Pelevin regénye azonban hihetetlenül mély rétegeket érint: egy mai bolondokháza néhány, nagyon eltérő ám jellegzetes szociális milióból származó ápolitjának tudata egyik társuk tudatában „megszerveződve” visszatér az időben; bonyolult kalandok után az 1917-22-es polgárháború résztvevőivé válnak, majd további fordulatok után eljutnak a világ teremtő, demiurgoszi középpontjába és ott olyan változásokat okoznak, amelyek mai sorsukra is kihatók. Végül nem tudjuk, hogy a könyv cselekménye a mai, a polgárháborús, vagy demiurgoszi szintéren zajlik, és valószínűleg ez az első valódi szintér nélküli regény.

A GENERATION n című (eredetileg is angol a könyv címe) regénye is, amelynek első két fejezetét olvashatjuk itt, jellegzetes pelevini alkotás: három külön intellektuális, tudati réteget jelenít meg.

Az első réteg a posztszovjet, a kilencvenes évek elejétől a nagyjából '97 elejéig terjedő idő társadalmának rajzát nyújtja. A második réteg a reklám világával és annak orosz változatával foglalkozik. A harmadik réteg pedig kultúrtörténeti utazás egy teokratikus királyságban. Astarténak, a Magna Mater „helyi változatának” Babilonjába jutunk el.

A regény főhőse mind magasabbra emelkedik az orosz maffia és a nemzetközi szuperbiznisz szabályai szerint szerveződő orosz reklámvilágban. A reklám ma a legnagyobb iparág, végső soron ebben a szférában összegződik, financiálisan és kulturálisan is minden emberi tevékenység - mondja ki Pelevin -, a reklámbiznisz a világ egyszerre emblematis és formáló középpontja, ugyanúgy, mint az archaikus világban a teokratikus királyság, például a babiloni teokratikus királyság intézményrendszere.

Az utolsó fejezetben a főhős eljut az orosz reklámhierarchia csúcsára. A reklámhierarchia legfelső és legbelső köre pedig - kell-e mondani? - az évezredek óta más néven, a külvilágnak szánt más-más legitimizációval tovább élő babiloni, orientális teokrácia most működő, jogfolytonos intézménye.

És itt számtalan értelmezési lehetőséget találhatunk a könyvnek. Gondolhatjuk például, hogy bármilyen modern, szupermodern írói eszközökkel is jeleníti meg gondolatait Pelevin, eljutottunk a jó öreg orosz kályhához, a világ (vagy legalább az orientális világ) spirituális - és ha az már megvan, akkor amúgy „mellékesen”, katonai, politikai - irányítására irányuló ambícióig, vagy annak legalábbis lehetséges voltáig. Pelevin gyermekként - hőiséhez, Tatarszkijhoz hasonlóan - megélte a kvázimetafizikus rendszerként működő kommunizmus összeomlását, és ez az összeomlás kulturális archetípust teremtett benne.

De az orosz lélek mélyén egy ennél affinabb archetípus működik, és az után az ambíció után, hogy Moszkva a Harmadik Róma vagy a Világproletariátus Központja legyen, még azal az igénnyel is találkozhatunk, hogy a magyarországi hercegségből alakult birodalom Második Madison Avenue-vé váljon. És ez nem is olyan képtelenség, hiszen - éppen a Szovjetunió széthullásának következtében - három-négyszáz milliárd dollárnyi orosz maffiapénz van szétszórva a világon, és ezt a pénzt a reklámbizniszbe „is be lehet forgatni”.

Viktor Pelevin

GENERATION n

A n nemzedék

Tényleg volt egyszer egy gondtalan nemzedék, amelynek kedvére volt a nyár, a tenger, a nap, és a Pepsit választotta.

Ma már nehéz lenne megmondani, hogy mi mért történt így. Nyilván nemcsak az ital ízbeli jellemzőiről volt szó, és nem is a koffeinről, amely, biztosan a kokain farvizére állítva őket, arra kényszeríti a gyermekeket, hogy folyton új dózist vegyenek magukhoz. Sőt, még csak nem is a banális kenőpénzről - legszívesebben azt hinné az ember, hogy egyszer csak elfogadta, és a kommunizusból kiábrándult lelkével gőzerővel megszerette a pezsgő sötét folyadékot a pártbürokrata, akitől a szerződés függött.

Valószínűleg azért történt így, mert a szovjet ideológusok úgy tartották, hogy csak egy igazság létezhet. Ezért a n nemzedéknek valójában nem is volt választása, és a hetvenes évek gyermekei úgy választották a Pepsit, ahogy a szülei Brezsnyevet.

Akárhogy is volt, ezek a gyerekek nyáron a tengerparton heverészve a felhőtlen kék horizontra meredve itták a Novorosszjszk városában palackozott Pepsit, és arról álmodoztak, hogy a tenger túlsó partjáról elérkezik valamikor a távoli, tiltott világ.

Eltelt tíz év, és lassan tényleg elérkezett ez a világ - először óvatos volt és udvariasan mosolygott, de aztán egyre magabiztosabb és bátrabb lett. Az egyik vizitálókártyájának a Pepsi reklámklipje bizonyult, az a klip, amely, sok kutató véleménye szerint, az egyetemes kultúra fordulópontját jelentette. A klip két majmot hasonlít össze. Egyikőjük „hagyományos kólát” ivott, és ennek eredményeképpen kockákkal és pálcikákkal megoldott néhány nagyon egyszerű logikai feladatot. A másik Pepsit ivott. Víg huhogással, lányokkal összekarolva elindult a tenger felé egy dzsippel; nyilvánvaló volt, hogy a lányok tesznek a női egyenjogúságra (jobb ha nem is gondol ilyesmire az ember lánya, ha majmokkal kerül szorosabb kapcsolatba, mert az egyenjogúság és egyenjogúság hiánya egyformán nyomasztja).

Ha jobban belegondolunk, már akkor is látni lehetett, hogy nem a Pepsiről, hanem a vele közvetlen kapcsolatban lévő pénzről van szó. Erre a következtetésre vezetett, először: a termék színéből kiinduló jó öreg freudi asszociáció, másod-

szor pedig a logikai levezetés, hogy a Pepsi fogyasztása lehetővé teszi a drága kocsik megszerzését. De ne merüljünk a klip elemzésébe (bár lehet, hogy éppen itt lelnék a magyarázatát, hogy a hatvanas évek emberei, az úgynevezett hatvanasok miért hívják olyan makacsul szarszopónak a p nemzedéket). De most csak az a fontos, hogy p nemzedék végső szimbóluma a dzsipes majom lett.

Kissé bántó lett volna, ha megtudjuk, hogy pontosan milyennek képzelik a fiúk a Madison avenue-i reklámügynökségeken a hallgatóságukat, az úgynevezett target group-ot. De nem lehetett nem megdöbbenni mélységes életismeretük láttán. Pontosan ez a klip hozta az Oroszországban tengődő hatalmas majomtömeget tudtára: itt az idő, hogy dzsipbe üljenek és az ember lányai közé menjenek.

Hülyeség lenne, ha egy Oroszország elleni összeesküvés nyomait keresnénk az egészben. Oroszország elleni összeesküvés persze folyik, csak az a gond, hogy az ország egész felnőtt lakossága részt vesz benne, ezért a Pepsinek semmi köze hozzá. Mindez egy csomó könyvben ábrázolt (elég említeni Andrej Bitov *A majomra várva* és Wilhelm Boyd *Brazzaville-i folyópart* művét) egyetemes folyamat része volt. Ez a folyamat Amerikát sem kerülte el, bár ott épp az ellenkezője történt: a Coca-Cola teljesen és végérvényesen kiszorította a vörös színmezőről a Pepsit, ami a hozzáértők szerint felér a waterlooi győzelemmel. Ez a győzelem az USA-ban nagyon befolyásos vallásos jobboldal tevékenységének eredménye volt. A jobboldaliak nem fogadják el az evolúciót; a Coca-Cola jobban befér világképükbe, mert majom marad a Coca-Cola ivó majom. Különböző sokat beszélünk a majomról, pedig az embert akartuk keresni.

Babilen Tatarszkij jóval a vörösnek vörös fölötte aratott eme történelmi győzelme előtt született. Ezért automatikusan a ? nemzedék tagja lett, bár persze sokáig fogalma sem volt erről. Biztos a pionír tengerpart átmelegedett kavicsára ejti a meglepetéstől az üveg Pepsit abban a régmúlt korban, ha azt mondják neki, hogy reklámíró lesz, ha nagy lesz. Abban a régmúlt korban az járta, hogy a gyerekek a csillagó tűzoltósisakot vagy a fehér orvosi köpenyt célozzák

meg. Még a jótét „dizájner” is gyanús neologizmusnak tűnt, amely, a nemzetközi helyzet első komoly fokozódása előtt lingvisztikai limitként nyert polgárjogot a hatalmas orosz nyelvben.

Úgy egyáltalán, nagyon sok gyanús és furcsa dolog volt a nyelvben és az életben. Itt van mindjárt a Babilen név, amellyel Tatarszkijt az apja tüntette ki, akinek lelkében egyesült a kommunizmusban való hit a hatvanasok eszméivel. A név a **Bámulva Akszjonovot és birtokolva a leninizmust!** jelszó rövidítése volt. Tatarszkij apja nyilván könnyen el tudta képzelni az elvhű leninistát, aki Akszjonov szabadszelleme írásaival olvasván hálisan ismeri fel, hogy a marxizmus a kezdet kezdetétől a szabad szerelem mellett áll, és a dzsesszbolond esztétát is el tudta képzelni, akit egy különösen hosszú szaxofonfutam arra a hirtelen felismerésre kényszerít, hogy a kommunizmus győzni fog. De nemcsak Tatarszkij apja volt ilyen, hanem az ötvenes, hatvanas évek minden nemzedéke, amelyek műkedvelő dalokat ajándékoztak a világnak és a fekete világűrbe élveztek az első szputnyikkal, a négycsillójú spermazoiddal, amely a semmiben nem is érte el a jövőt.

Tatarszkij nagyon szégyellte a nevét, és ha lehetett Vovaként mutatkozott be. Aztán kezdte azt hazudni a barátainak, hogy azért kapta a nevét, mert az apja erősen vonzódik a keleti misztikához és arra a régi városra, Babilonra gondolva adta neki, amelynek titkos tanítását ő, Babilen öröklő. Akszjonov és a leninizmus ötvözetét pedig, ugye, azért hozta létre az apja, mert a manicheizmus és a természetfilozófia követőjeként kötelességének tartotta, hogy egyensúlyban tartsa a világos és sötét princípiumot. A ragyogó ötletkidolgozás ellenére tizennyolc éves korában örömmel veszítette el első személyijét, az újban pedig már a Vlagyimir szerepelt.

Ezután a leghétköznapibb módon alakult az élete. Műszaki főiskolára iratkozott be, de nyilván nem azért, mert szerette a technikát (valamiféle elektromos olvasztókemencék alkották a szakterületét), hanem mert nem akart katonának menni. Huszonegy éves korában viszont történt valami, ami meghatározta további sorsát.

Nyáron, falun elolvasta Borisz Paszternák Negyik kis kötetét. A versek, amelyek iránt addig semmi hajlamot nem érzett, annyira megrázták, hogy hetekig másra sem tudott gondolni, aztán pedig ő maga is írni kezdett. Örökre emlékezésképpen ivódott a ferdén a Moszkva környéki erdő tisztásába süppedt rozsdás autóbuszváz. Emellett a váz mellett jutott eszébe élete első versora: „Délre úszik a felhők szardíniaraja” (ké-

sőbb úgy találta, hogy halszagot áraszt). Egy szóval tipikus eset volt, és tipikus módon végződött: Tatarszkij beiratkozott az Irodalmi Főiskolára. Igaz, a költészet szakra nem jutott be, és meg kellett elégednie a fordítással a szovjetuniói népeinek nyelvéről. Nagyjából az alábbi módon képzelte el a jövőjét: nap közben az üres előadóterem a főiskolán, üzbég vagy kirgiz nyersfordítások, amelyeket rímbe kell szedni, a soron következő pirosbetűs napra, esténként pedig - az örökkévalóságnak szánt munka.

Aztán egy, a jövője szempontjából fontos esemény zajlott le. A Szovjetuniót, amelyet körülbelül akkor kezdtek megújítani és megjavítani, amikor Tatarszkij élethivatást változtatott, annyira megjavították, hogy megszűnt létezni (ha egy állam képes a nirvánába jutni, akkor ez az eset volt). Így többé szó sem lehetett a Szovjetunió népeinek nyelvéről való fordításról. Ez csapás volt, de Tatarszkij kibírta. Maradt számára az örökkévalóságnak szánt munka, és ez elég is volt.

És itt is meglepetés érte. Az örökkévalóság - legalábbis eddig így gondolta - változtathatatlant, lerombolhatatlant, és nem függ a tovairamló evilági szitutól. Például, ha egyszer már bekerül az örökkévalóságba az a kis paszternák kötet, amely megváltoztatta az életét, akkor nincs erő, amely képes lenne onnét kihajítani.

És most kiderült, hogy nem egészen így áll a dolog. Kiderült, hogy az örökkévalóság csupán addig létezett, amíg Tatarszkij őszintén hitt benne, és a hite határain kívül tulajdonképpen sehol sem létezett.

Az örökkévalóságban való hitéhez arra volt szükség, hogy mások is osszák a hitét, mert azt a hitet, amelyet nem osztanak mások, skizofréniának hívják. Ezekkel a másokkal viszont - köztük azokkal is, akik arra tanították, hogy az örökkévalósággal mérje magát - valami furcsa dolog kezdett történni.

Nem mintha elárulták volna addigi nézeteiket, nem árulták el. Maga a tér kezdett fölgöngyölni és eltűnni, ahová tekintetüket irányították (hiszen a tekintetet mindig irányítják valahová), amíg egy mikroszkopikus pont maradt belőle az értelem szélvédő üvegén, miközben egészen új tájak villantak el.

Tatarszkij küzdeni próbált/úgy tett, mintha valójában semmi sem történné. Eleinte sikert ért el. Szoros kapcsolatban lévén másokkal, akik szin-

tén úgy tettek, mintha semmi sem történe, egy ideig hihető volt a dolog. Váratlanul jött el a vég.

Egyszer séta közben megállt egy ebédszünetre bezárt cipőbolt előtt. A kirakatüveg mögött majdnem elolvadt a kánikulai hőségben egy bájos, kövér eladóné, akit valamiért rögtön Manykának keresztelt el magában, a színes török termékek közt pedig ott állt egy pár kétségtelesen hazai gyártmányú cipő.

Tatarszkij átjárta az azonnali ráismerés érzése. Prima bőrből készült magassarkú, hegyesorrú cipő volt. Színe vörösésbarna és égszínű fonalal varrták, és hárfa alakú nagy aranycsat díszítette. Nem egyszerűen ízléstelen és közönséges volt, hanem tiszta formájában testesítette meg azt, amit az Irodalmi Főiskola egyik pityókás szovjet irodalom előadója „a mi Geschtalkunknak” nevezett, és olyan szánalmas, nevetséges és szívszorító volt (főképp a csathárfa), hogy kibugygyantak Tatarszkij könnyei. Vastagon ülte meg a por a cipőt, amelyre szemmeláthatóan nem tartott igényt a kor.

Tatarszkij tudta, hogy őrá sem tart igényt, de megtanult együtt élni ezzel a gondolat- tal, sőt valami sajgó édességet is talált benne. Marina Cvetajeva soraival - „ Akárcsak boltjainkban szerteszórva, por-lepelben ó-, nemes borok, melyeket nem óhajtott, most sem óhajtsenki - verseim így várják soruk” - értelmezte maga számára. Ha volt is valami megalázó ebben az érzésben, nem számára, hanem inkább a környező világ számára volt az. Ámde most, a kirakat előtt megakadva, hirtelen megértette, hogy nem úgy lepi a por ez alatt az ég alatt, mint drága bort tartalmazó edényt, hanem pontosan úgy mint a hárfacsatos cipőt. És még egy dolgot megértett: csak állami dotációval, vagy ami ugyanaz, államilag tiltott valamiként létezhetett az örökkévalóság, amelyben eddig hitt. Sőt, csak holmi cipőboltos Manyka félig elfeledett emlékeként. Manykának pedig, akárcsak neki magának, egyszerűen a természetismerettel és a szerves- ten kémiai közös konténerben tették be az agyába. Esetleges volt ez az örökkévalóság, hiszen ha mondjuk, nem Sztálin öli meg Trockijt, hanem az őt, akkor egészen mások népesítették volna be. De még ez sem számított ahhoz képest, hogy Tatarszkij világosan megértette: Manyka bármilyen szituban fityül az örökkévalóságra, és amikor végképp nem hisz benne, többé nem lesz semmiféle örökkévalóság, mert hol lenne? Avagy, ahogy a jegyzet- könyvébe írta, amikor hazaért:

„Amikor eltűnik az örökkévalóság alanya, akkor egész tárgya is eltűnik, és az örökkévalóság egyetlen alanya az, aki legalább néha emlékezik rá.”

Több verset nem írt: a szovjethatalom pusztulá- sával értelmüket és értéküket veszítették. Utolsó sorait, amelyeket közvetlenül ez után az esemény után alkotott, a DDT együttes dala ("Mi az ősz - az ősz falevelek...") és kései Dosztojevszkij allú- ziók lengték át. A vers így végződött:

Mi az örökkévalóság? - ócska fürdőház,
Az örökkévalóság - fürdőház pókokkal.
Ha ezt a fürdőházat
Elfelejté Manyka,
Mi lesz a Hazával és velünk?

Diافت Podium

Tatarszkij a valóságban találta magát, ahogy eltűnt az örökkévalóság. Kiderült, hogy abszolút semmit sem tud az utóbbi években körülötte ki- alakult világról.

Nagyon furcsa volt ez a világ. Külsőleg keveset változott - legföljebb csak több lett az utcán a koldus -, de körben valahogy hirtelen öreg és szakadt lett minden: a házak, a fák, az utcai pa- dok. Azt sem lehetne mondta, hogy tartalma sze- rint lett más a világ, mivel semmilyen tartalma nem volt. Mindent szörnyű bizonytalanság hatott át. Ennek ellenére folyamban száguldottak az ut- cákon a Mercedesek és Toyoták, a magukban és a történesekben abszolút biztos kigyúrt fickókkal, sőt, ha hinni lehet az újságoknak, még valami külpolitika is folyt.

Közben a televízióban ugyanazokat a pófá- kat mutatták, amelyektől mindenkinek há- nyingere volt az utóbbi húsz évben. A pófák egy az egyben azt mondták, amiért azelőtt ők leültet- tek másokat, csak sokkal bátrabbak, szilárdab- bak és radikálisabbak voltak, Tatarszkij gyakran elképzelt az ezerkilencszáznegyvenhatos esz- tendő Németországot, ahol doktor Göbbels hisz- térikusan üvölt a rádióban a szakadékról, amely- be a fasizmus rántotta a nemzetet; ahol a volt auswitzi lágerparancsnok a náci bűnösök elfogá- sára szervezett bizottságot vezet, az SS táborno- kok pedig egyszerűen és érthetően a liberális ér- tékekről beszélnek, és az egész kócerájt Kelet-Po- rosország gauleitere vezet, akinek „végre fel- nyílt a szeme”. Tatarszkij persze majdnem min- den megnyilvánulási formájában gyűlölte a szov- jethatalmat, de most nem tudta volna megmon- dani, hogy érdemes volt-e a gonosz birodalmát a

gonoszra arra a banánközársaságára cserélni, amely Finnországból importálja a banánt.

Különben sosem volt valami nagy moralista, ezért most sem annyira az események értékelése, mint inkább az érdekelte, hogy hogyan maradjon a víz színén. Nem voltak kapcsolatai, ezért a legegyszerűbb módon közelítette meg a kérdést, és a háza közelében beállt eladónak egy elárúsítóbódéba.

Egyszerű, de idegölő munka volt. A bódében olyan félhomály és hideg volt, mint egy tankban, és egy akkora ablak kötötte össze a külvilággal, amelyen éppen át lehetett dugni egy pezsgőspalackot. Vastag vaspálcákból álló, durván a bódé oldalához hegesztett rács óvta Tatarszkijt az esetleges kellemetlenségektől. Esténként egy nehéz arany pecsétgyűrűt viselő öreg csecsennek adta le a bevételt, és néha még magának is ki tudott szorítani valamit a fizetése mellé. Időről időre kezdő gengszterek mentek oda a bódéhoz, és hebegve védelmi pénzt követeltek. Tatarszkij fáradtan Husszeinekhez utasította őket. Husszeinek sovány, alacsony, az ópiátoktól örökké olajosan fénylő szemű srác volt; általában egy matracra hevert a bódésort záró félig üres lakókocsiban, és szuffi zenét hallgatott. A lakókocsiban a matracon kívül egy asztal volt és egy páncélszekrény, egy csomó pénzzel és a Kalasnyikov egyik komplikált, gránátvetővel felszerelt változatával.

A bódében, ahol majdnem egy évig dolgozott, Tatarszkij két új tulajdonságra tett szert. Az első az osztankinói tévétoronyról nyíló panorámához mérhető határtalan cinizmus. A másik képesség meglepő volt és nehéz lett volna megmagyarázni. Tatarszkijnek elég volt egy pillantást vetni az ügyfél kezére, hogy tudja, be lehet-e csapni, és pontosan mennyivel, szemétkedhet-e vele, van-e rá esély, hogy hamis pénzt kap tőle, és ő maga rászóthat-e. Nem volt semmi rendszer az egészben. Néha egy szőrös dinnyéhez hasonlító ököl jelent meg az ablakocsikában, de világos volt, hogy a gazdáját bátran el lehet hajtani a bánatosba. Olykor viszont elszorult a szíve a félelemtől egy keskeny, manikűrözött női kéz láttán.

Egyszer egy csomag Davidoffot kértek tőle. Érdemtelen volt a gyűrött százezerrubelest letevő kéz. Tatarszkij megjegyezte magában, hogy finoman, alig észrevehetően remegnek az ujjai, és az akkurátusan reszelt körmökre pillantva tudta, hogy vevője visszaél a stimulánsokkal. Lehetett például egy átlagos kaliberű üzletember vagy gengszter, vagy, ahogy leggyakrabban lenni szokott, egy átlagos valaki.

- Milyen Davidoffot? Simát vagy lightot? - kérdezte.

- Lightot - válaszolt a kuncsaft, lehajolt és benézett az ablakocsikán.

Tatarszkij összerezett: főiskolai évfolyamtársa, Szergej Morkovin állt előtte. Az évfolyam egyik legragyogóbb embere volt, aki erősen átment Majakovszkijba: sárga pulóvert hordott és provokatív verseket írt ("A versem artikulált, mint a fejsze..." vagy „Ó, Kiáltás Arcai! Ó, Mata Hari!"). Alig változott, csupán a hajában jelent meg akkurátus választék, és a választékban néhány ősz hajszál.

- Vova? - kérdezte csodálkozva. - Hogy kerül sz ide?

Tatarszkij nem tudott mit válaszolni.

- Ertem - mondta Morkovin. - Gyere, menjünk innét a fenébe!

Tatarszkij rövid rábeszélés után kulcsra zárta a bódét, és félénken Husszeinek lakókocsija felé sandítva, elindult Morkovin után, annak autója felé. A „Hold Temploma” nevű kínai étterembe mentek, megvacsoráztak, jó sokat ittak, és Morkovin elmesélte, hogy mivel foglalkozik mostanában. Foglalkozni pedig reklámmal foglalkozott.

- Vova - mondta villogó szemmel, és megragadta Tatarszkij kezét -, most különleges idő van. Ilyen még soha nem volt és soha többé nem is lesz. Aranyláz, mint Klondike-ban. Két év múlva már mindennek lesz gazdája. Most viszont reális lehetőség van rá, hogy egyenesen az utcáról bekerüljön az ember a rendszerbe. Mit akarsz, New Yorkban csak arra rámege valakinek a fél élete, hogy együtt ebédeljen a megfelelő emberekkel, nálunk viszont...

Tatarszkij sok mindent egyszerűen nem értett abból, amit Morkovin mondott. Az egyetlen, ami teljesen világossá vált számára a beszélgetésből, az volt, hogy milyen séma szerint működik az üzleti élet az eredeti tőkefelhalmozás korában és milyen kölcsönviszonyban áll a reklámmal.

- Alapjában - mondta Morkovin -, a következőképpen megy a dolog. Egy pofa kölcsönt vesz föl. A kölcsönből irodát bérel, vesz egy Cherokee dzsipet és nyolc rekesz Szmirnovszkaja vodkát. Amire elfogy a Szmirnovszkaja, addigra a dzsipet összetörik, az irodát összeokadják, a kölcsönt pedig vissza kell fizetni. Ekkor jön a második kölcsön, az első háromszorosa. Visszafizetik belőle az elsőt, Grand Cherokee-t és tizenhat rekesz Abszolút vodkát vesznek. Amikor az Abszolút...

- Értem - vágott közbe Tatarszkij. - És mi vége?

- Két változat lehetséges. Ha gengszter kézen van a bank, ahonnan felvette a kölcsönt a

pofa, akkor a megfelelő pillanatban megölik. Mivel minálunk másmilyen bank nincs, ez szokott történni. Ha viszont a pofa maga gengszter, akkor az utolsó kölcsönt rálöcsölik az Állami Bankra, a pofa pedig csődöt jelent. Bírósági végrehajtók jelennek meg az irodában, jegyzékbe veszik az üres üvegeket, az összeokádott faxot, és a pofa egy idő után kezdi az egészet előlről. Igaz, az Állami Banknak mostanában megvannak a saját gengszterei, úgyhogy kicsit bonyolultabb a helyzet, de az alapképlet ugyanaz.

- Aha - mondta elgondolkozva Tatarszkij. - De nem értem, hogy ennek az egésznek mi köze a reklámhoz.

- Hát ekkor ugrik a majom a vízbe. Amikor még megvan a Szmirnovszkaja, vagy az Abszolút fele, még üzemképes a dzsip, a halál pedig távoli és elvont fogalomnak tűnik, sajátos kémiai reakció zajlik le a pofa fejében, aki ezt az egészet kifőzte magának... Felébred benne a mérhetetlen nagyság érzete, és reklámklipet rendel magának. Mégpedig azt követeli, hogy a klip tökésebb legyen, mint a többi idiótáé. Erre megy el körülbelül minden kölcsön harmadrésze. Pszichológiailag teljesen érthető. A pofa beindított valami Everest nevű kisvállalkozást, és annyira szeretné látni a logóját az egyes csatornán, valahol a BMW és a Coca-Cola közt, hogy fejjel rohan a falnak. És abban a pillanatban, amikor az ügyfél fejében lezajlik ez a reakció, szépen elébe toppanunk mi.

Tatarszkijnek nagyon kellemes volt ezt a „mi”-t hallani.

- A következő a helyzet - folytatta Morkovin. - Van néhány stúdió, amely klipeket csinál. Olyan szükségünk van a tökök forgatókönyvírókra, mint egy falat kenyérre, mert most minden a forgatókönyvírókon múlik. A meló a következőképpen megy: a stúdió embere megkeresik az ügyfelet, aki meg akarja magát mutatni a tévében. Te megnézed a pofát. Az mond valamit. Te végighallgatod. Aztán forgatókönyvet írsz, rendszerint egy oldalast, mert rövidek a klipek. Ez legfeljebb két percedbe kerül, de egy hétnél előbb nem mész vissza a pofához, mert azt kell hinnie, hogy egész idő alatt, kezdedbe temetett fejjel, föl-alá rohangáltál a szobában és gondolkoztál, gondolkoztál, gondolkoztál. Elolvassa, amit írtál és attól függően, hogy tetszik neki vagy sem a forgatókönyv, megrendeli a klipet az embereidtól, vagy más stúdióba megy. Ezért te vagy a legfontosabb személy a stúdiód számára. Tőled függ a megrendelés. És ha meg tudod

hipnotizálni a klienst, megkapod a klip tíz százalékát.

- És mennyibe kerül egy klip?

- Általában tizenötötől harmincig. Mondjuk, általában húsz.

- Húsz micsoda? - kérdezte Tatarszkij hitetlenkedve.

- Atyaisten, nyilván nem rubel. Ezer dollár.

Tatarszkij agya a másodperc töredéke alatt kidobta, hogy mennyi is húsz ezer tíz százaléka, nagyot nyelt és kutya alázattal nézett Morkovinra.

- Ez persze nem tart sokáig - mondta Morkovin. - Eltelik egy vagy két év és másképp fog kinézni minden. A felturbósított aprópénz helyett, amit a semmire kölcsönöznek, dollármilliókat szakítanak le. Villanyoszlopon összetört dzsip helyet franciaországi kastélyok, Csendes-óceáni szigetek jönnek be. A magányos hősök helyét komoly cégek veszik át. De a lényeg mindig ugyanaz marad ebben az országban. Ezért a munkánk alapjában sohasem változik.

- Úristen - mondta Tatarszkij - mekkora pénzek... Még belegondolni is félelmetes.

- Az örökös kérdés - nevetett fel Morkovin. - Remegő állat vagyok vagy jogaim vannak?

- Úgy néz ki, hogy te már megtaláltad a választ.

- Igen - válaszolta Morkovin -, volt egy és más.

- Na és?

- Nagyon egyszerű. Remegő állat, akinek elidegeníthetetlen jogai vannak. És levéi is. Jut eszembe, tudnék kölcsönadni, nem érdekel? Valahogy nagyon le vagy gatyásodva. Majd megadod, ha beindul a bolt.

- Köszönöm, egyelőre még van - mondta Tatarszkij. - Nem tudod véletlenül, honnét ered az a kifejezés a pénzre, hogy „leve”. A csec-seneim azt mondják, hogy az Arab-félszigeten is értik. Még az angolban is van valami hasonló...

- Véletlenül tudom - válaszolta Morkovin. - A latin „L” és „V” betűkből. A liberal values rövidítése.

Másnap Morkovin elvitte egy meglehetősen furcsa helyre. Draft Podiumnak hívták (néhány pillanatnyi feszült gondolkodás után Tatarszkij felhagyott a próbálkozással, hogy megértse, mit jelent.) A Draft Podium egy, a városközpont közelében lévő régi ház pincéjében volt. Nehéz acélajtón keresztül lehetett megközelíteni a technikai berendezésekkel telezsúfolt kis helyiséget. Néhány fiatalember fogadta

Tatarszkijt. A főnök egy Szergej nevű borostás srác volt, aki a fiatal Drakulára hasonlított. Elmagyarázta Tatarszkinak, hogy az üres kartondobozon álló kis kék műanyagkocka a Silicon Graphics nevű komputer, amely isten tudja mennyit ér, a Soft Image program pedig, amellyel működik, ennek a dupláját. A Silicon volt a barlang legfőbb kincse. Néhány egyszerűbb komputer, szkennerek és egy csomó kijelzővel ellátott bonyolult videó volt még a helyiségben. Tatarszkijra nagy hatást gyakorolt egy részlet: a videón kis fogantyús kerék volt, olyasféle, mint a varrógépen, és kézzel lehetett vele tekerni a képeket.

A Draft Podiumnál képen volt egy nagyon perspektivikus ügyfél.

- A célszemély körülbelül ötven éves - mondta Szergej és nagyot slukkolt mentholos cigarettájából. - Azelőtt fizikatanár volt. A lelegején, hogy elkezdődött ez az egész kupleráj, szövetkezetet alapított a Madártej nevű torta sütésére, és két év alatt akkora pénzeket csinált, hogy kibérelt egy egész cukrászati kombinátot Lefortovóban. Nemrég nagy kölcsönt vett fel. Tegnapelőtt elkezdett inni, és ilyenkor körülbelül két hétig nem tudja abbahagyni.

- Honnét vannak ezek az értesülések? - kérdezte Tatarszkij.

- A titkárnőjétől - mondta Szergej. - Úgyhogy most kell megfogni, és elvinni neki a forgatókönyvet, mielőtt kijózanodik. Ha józan, akkor szívszorulása van. Holnap egykor találkozunk, az irodájában.

Másnap Morkovin korán megjelent Tatarszkij lakásán. Egy nagy világossárga reklámszatyrot hozott magával. A szatyorban egy köpenyposztóhoz hasonló anyagból készült bordó zakó volt. A mellzsebében a Marlboro emblémájához hasonló bonyolult címer szikrázott. Morkovin azt mondta róla, hogy klubzakó. Tatarszkij nem értette az egészet, de engedelmesen fölvette. Morkovin még elővett a szatyorból egy bőrkötéses, dögös jegyzetfüzetet, egy hihetetlenül vastag, Zoom feliratú tollat és egy csipogót, amely éppen csak megjelent Moszkvában.

- Ezt az akármit az övedre tűzöd - mondta. - Egykor találkoztok az ügyféllel, egy húszkor pedig hívlak a csipogón. Amikor megszólal, levezed az övedről és komoly képpel nézni kezded. Amíg az ügyfél beszél, egész idő alatt tegyél megjegyzéseket a jegyzetfüzetbe.

- Minek ez az egész? - kérdezte kíváncsian Tatarszkij.

- Tényleg nem érted? Az ügyfél nagy pénzeket fizet egy papírlapért és néhány csepp nyomtató-

festékért. Abszolút biztosnak kell lennie, hogy ölette ugyanazért már sokan fizettek.

- Szerintem - mondta Tatarszkij -, éppen ezek miatt a klubzakók és csipogók miatt fog gyanút.

- Túl bonyolítod - legyintett Morkovin. - Az élet egyszerűbb és hülyébb. És itt van még...

Egy keskeny tokot húzott ki a zsebéből, kinyitotta és Tatarszkijnak nyújtotta. A tokban aranyból és acélból készült, egyszerre torz és szép óra volt.

- Rolex Weister. Óvatosan, nehogy leverd az aranyozást, mert hamisítvány. Csak munkához használom. Csörgecsd csak amikor az ügyféllel beszélsz. Használ.

Tatarszkij nagyon fellelkesítette a támogatás. Fél egykor jött fel a metróból. A Draft Podiumos fiúk már várták a kijárat mellett. Hosszú, fekete Mercedessel jöttek. Tatarszkij már annyira kiigazodott az üzleti világban, hogy tudja: két órára bérelték a kocsit. Szergej ugyanolyan borostás volt, de a borotválatlanságában most volt valami komoran divatos, biztos a hihetetlenül keskeny hajtókájú sötét zakó és a csokornyakendő miatt. Mellette ült Lena, aki a szerződésköteket és a könyvelést intézte. Egyszerű fekete ruhát viselt (semmi ékszer, semmi festés), kezében pedig egy aranycsatos mappát tartott. Mindhárman összenéztek, amikor Tatarszkij beszállt a kocsiba, és Szergej ezt mondta a vezetőnek:

- Előre!

Lena idegeskedett. Egész úton kacarászva valami Azadovszkij nevű pofáról, nyilvánvalóan a barátnője szeretőjéről beszélt. Azadovszkij elragadtatáshoz közeli érzést váltott ki Lenából: a pofa az ő barátnőjéhez költözött azután, hogy Ukrajnából Moszkvába jött, bejelentkezett a nő lakásába, aztán fölhívta Dnyepropetrovskból a nővérét, annak a két gyerekével, őket is bejelentette a nő lakásába, aztán halogatás nélkül, Lena barátnőjét egy tömegtársbérleti szobácskába juttatva, peres úton kétfelé cserélte a lakást.

- Ez az ember sokra viszi! - ismételte Lena, akire különösen az volt hatással, hogy a nővér a gyerekekkel az akció után azonnal visszaüzetett Dnyepropetrovskba; különben olyan részletek szerepeit az elbeszélésben, hogy az út végén Tatarszkij úgy érezte, fél életét Azadovszkijjal és hozzátartozóival közös lakásban élte le. Egyébként ő is ugyanolyan ideges volt, mint Lena.

Az ügyfél (a neve végül is ismeretlen maradt) Arendkívül hasonlított a képre, amely a tegnapi beszélgetés után alakult ki róla Tatarszkijban. Alacsony, kövér kis pasas volt; ravasz képén éppen akkor kezdett eloszlani a másnapos

grimasz; nyilván kevéssel érkezésük előtt itta meg az aznapi első pohárral.

A rövid kölcsönös udvariaskodás után (lényegében Lena beszélt; Szergej egymáson átvetett lábbal a sarokban ült és cigarettázott); Tatarszkijt forgatókönyvíróként mutatták be. Az ügyféllel szemben az asztalhoz ült, az asztalnak csapta a Rolexet és kinyitotta a jegyzetfüzetet. Rögtön kiderült, hogy az ügyfélnek semmi különösebb mondanivalója nincs. Erős hallucinogén nélkül nehéz lett volna lelkesedni az üzlete részletei iránt; főleg valami teflonbevonatú alátétet forszírozott, amelyhez nem ragad hozzá semmi. Tatarszkij hallgatta, és kissé félrefordított arccal bólogatva, értelmetlen kacskaringókat rajzolt a jegyzetfüzetébe. Fél szemmel körbenézett az irodában, ahol szintén nem volt semmi érdekes, ha nem számítjuk a nyilvánvalóan nagyon drága kék iramszarvasborjú-prém sapkát, amely egy üres üveges szekrény felső polcán feküdt.

A megbeszélés szerint néhány perc múlva Amegszóltal övén a csipogó. Levette a szíjról a fekete műanyag dobozt. Az ablakán a következő szöveget lehetett olvasni: „Welcome to the route 666”.

„Nagyon vicces” - gondolta Tatarszkij.

- Nem a Video Internatiale-tól? - kérdezte a sarokból Szergej.

- Nem - ütötte vissza a labdát Tatarszkij. - Hál' Istennek, többet nem keresnek azok az idioták. Szláva Zajcev, a divatdiktátor. Mára minden elmarad.

- Miért? - húzta fel a szemöldökét Szergej. - Ha azt hiszi, hogy nekünk nagyobb szükségünk van erre az egészre, mint neki...

- Majd később megbeszéljük - mondta Tatarszkij.

Az ügyfél közben gondolataiba merülve, összehúzott szemöldökkel nézte a prém sapkát az üveges szekrényben. Tatarszkij a férfi kezére pillantott. Gyorsan malmozott, mintha láthatatlan fonalat spulnizott volna a saját kezére. És ez volt az igazság pillanata.

- És nem fél, hogy minden véget érhet? - kérdezte Tatarszkij. - Hisz' maga is tudja, milyen idők járnak. Ha hirtelen minden összeomlik?

Az ügyfél összeráncolta a homlokát és előbb Tatarszkijra, majd társaira nézett. Abbahagyta a malmozást.

- Félek - mondta, fölemelve a tekintetét. - Ki nem fél. Milyen furcsákat tud kérdezni.

- Bocsánat - mondta Tatarszkij. - Csak úgy eszembe jutott.

Öt perc múlva véget ért a megbeszélés.

Szergej kapott az ügyféltől egy fejléces lapot a logójával: stilizált pirogot ábrázolt egy ellipszisben, amely alatt az LCK betűk álltak. Megállapodtak, hogy egy hét múlva találkoznak; Szergej megígérte, hogy addigra elkészül a forgatókönyv, valamiféle „leképelés” és balansz.

- Mi van, megbolondultál? - kérdezte Szergej Tatarszkijt, amikor kiértek az utcára. - Hogy lehet ilyeneket kérdezni?

- Semmi vész - mondta Tatarszkij. - Viszont már tudom, hogy mit akar.

A Mercedes mindhármukat elvitte a legközelebbi metróállomásig.

Tatarszkij a hazatérése után néhány óra alatt megírta a forgatókönyvet. Már régóta nem volt ilyen erős ihlete. A forgatókönyvben nem szerepelt konkrét történet, hanem történelmi reminiscenciák és metaforák sorából állt. Épült és leomlott a bábeli torony, kiáradt a Nílus, égett Róma, vad hunok nyargaltak a sztyeppen, miközben a háttérben egy áttetsző óra mutatója forgott.

„Az egyik nemzet jön, a másik letűnik - mondta egy tompa és démonikus (Tatarszkij így is írta a forgatókönyvben) hang a képek alá -, de a Föld örök”.

De a birodalmak és civilizációk romjaival a legvégén magát a Földet is ónos óceán borítja el; bõmbölgő felszíne fölé egy magányos szikla emelkedik, amely alakjával a kiindulópontot jelentő bábeli toronyra utal. A kamera a sziklára közelít, és látható válik a belevéselt pirog az LCK betűkkel, és alattuk a jelmondat, amelyet Tatarszkij a *Latin szállóigék* című kötetben talált:

MEDIIS TEMPUSTATIBUS PLACIDUS.

NYUGODT A VIHAROK KÖZEPETTE.

LEFORTOVÓI CUKRÁSZATI KOMBINÁT

A Draft Podiumnál megrettenve fogadták Tatarszkij alkotását.

- Technikailag nem nagy ügy megcsinálni - mondta Szergej. - Régi filmekből össze kell szedni a képeket, kiszínezni, széthúzni őket! Csak hogy ez így örülség. Sőt valahogy még nevetséges is.

- Örülség - hagyta rá Tatarszkij. - És nevetséges is. De most mit akarsz? Díjat Cannes-ban vagy megrendelést?

Néhány nap múlva Lena elvitt az ügyfélnek Néhány, mások írta forgatókönyv variáns. Egy meghatározatlan szexuális irányultságú fiatal szakács (a Rzszevszkij alhadnagyról és a meggyagról szóló klasszikus történet volt; a szlogen pedig a következőképpen hangzott: „És a szakács megette a meggyespitét”), dollárral tö-

mött bőrönd, fekete Mercedesek és hasonló népi archetípusok szerepeltek bennük. Az ügyfél magyarázat nélkül elutasította őket. Lena kétségbeesésében megmutatta neki Tatarszkij forgatókönyvét.

Harmincötezer dolláros szerződéssel jött vissza a stúdióba, amelyből húszezret előlegként fizettek. Eddig ez volt a rekord. Lena szerint az ügyfél úgy viselkedett, mint egy egész fűvészekar hatása alá került hamelni patkány.

- Negyvennel le lehetett volna venni - mondta. - Későn jöttem rá, a hülye fejemmel.

A pénz öt nap múlva megérkezett a számlájukra, és Tatarszkij megkapta a kétezeret, amelyért becsülettel megdolgozott. Szergej a csapatával már Jaltába készült, hogy fölvegyék a megfelelő sziklát, amely az utolsó képeken megjelenik a gránitba vésett piroggal, amikor az ügyfelet holtan találták az irodájában. Megfojtották a telefonszínórral. A testén az ilyenkor szokásos vilányvasaló nyomok voltak, szájában pedig kegyetlen kézzel belegyömöszölt Nocturne sütemény (likörrel átitatott piskóta és édesbús fekete csokoládé, amelyet finoman megérint a tragikus kókuszszeszeli-dér).

„Az egyik nemzedék jön, a másik eltűnik - gondolta filozofikusan Tatarszkij - de hát mindenkinek magáért fájjon a feje.”

Így lett Tatarszkij reklámíró. Egy szót sem szőlt addigi főnökeinek, hanem egyszerűen Huszsein lakókocsijának tornácára tette a bódé kulcsait. Azt beszéltek, hogy az üzletből való kilépésért hatalmas megváltási pénzt követelnek a csecsenek.

Nagyon gyorsan egy csomó új ismeretséget szerzett, és egyszerre több stúdiónak dolgozott. Sajnos meglehetősen ritkán lehetett akkorát kaszálni, mint a viharok közepette nyugodt Lefortovói Cukrászati Kombináttal. Gyorsan rájött, hogy már az is nagy szerencse, ha tíz tervből egy bejön. Nem keresett különösebben sokat, de mégiscsak többet, mint a kereskedelmi szférában. Nem valami elégedetten emlékezett első reklámmegbízására, mert arra való lihegő készséget érzett benne, hogy olcsón eladja lelke legnemesebb részét. Amikor pedig egymás után jöttek a megrendelések, azt is megértette, hogy nem szabad az üzletben nagy készséget mutatni, mert ezzel az ember leengedi az árat, és ez ostobaság, hiszen a legszentebb és legnemesebb dolgot a lehető legdrágábban kell eladni, mert aztán nem lesz mit áruba bocsátani. Egyébként tudta, hogy ez a szabály nem érvényes minden-

kire. A műfaj igazi virtuózai, akiket olykor a televízióban látott, képesek voltak naponta eladni a legnemesebbet, de oly módon, hogy semmi formális ok nem volt, amely alapján bárki azt mondhatta, hogy eladtak valamit, és másnap bátran kezdhették előlről az egészet. Tatarszkij még elképzelni sem tudta, hogyan csinálják.

Lassan egy nagyon kellemetlen tendencia kezdett kirajzolódni: a megrendelő megkapta a kidolgozott tervet, udvariasan elmagyarázta, hogy nem egészen az, amire gondolt, viszont Tatarszkij egy-két hónap múlva találkozott egy klipel, amely nyilvánvalóan az ő elgondolása alapján készült. Ilyen esetekben értelmetlen lett volna az igazságot keresni.

Az új ismerőseivel való tanácskozás után megpróbált egy lépcsőfokkal feljebb lépni a reklámhierarchiában, és ettől kezdve reklámkonceptiókat dolgozott ki. Ez a munka alig különbözött az addigitól. Volt egy varázskönyv, amely olvastán lehetővé vált, hogy már ne szégyellje magát senki előtt és ne kételkedjen semmiben. *Positioning: a battle for your mind* volt a könyv címe, és két amerikai reklámgyuru írta. A lényegét tekintve tökéletesen alkalmatlan volt, hogy orosz viszonyok közt alkalmazták. Amennyire Tatarszkij meg tudta ítélni, Oroszországban semmiféle harc nem folyt az áruk közt a helyért a feltűrt hazai agyakban: a helyzet inkább atomrobbanás után füstölgő vidéket idézett. De mégis hasznos volt a könyv. Sok, a line extention-hoz hasonló sikkés kifejezést tanult belőle, amelyeknek hasznát vette a reklámkonceptiókban és a bazároknak. Tatarszkij megértette, hogy a rothadó imperializmus korszaka miben különbözik az eredeti tőkefelhalmozásétól. Nyugaton a reklám megrendelője és írója együtt próbálják agymosásnak alávetni a fogyasztót, Oroszországban pedig az volt a reklámíró feladata, hogy megrendelő agyát verje át. Tatarszkij azt is megértette, hogy Morkovinnak igaza volt, és ez a helyzet sohasem változik. Egyszer Morkovin nagyon jó füvet szívott, és ekkor feltárta a poszt-szocialista képződmény gazdasági alaptörvényét: az eredetileg felhalmozott tőke az utolsó is.

Néha Tatarszkij az ágyban végigolvasta a pozicionálásról szóló könyvet. Kis Bibliájának tartotta: a hasonlat már csak azért is helyénvalónak bizonyult, mert vallási nézeteknek olyan visszhangjai szerepeltek bennük, amelyek rendkívüli módon hatottak ártatlan lelkére. „Az ötvenes évek romantikus reklámírói, akik már megtértek a hatalmas mennyei reklámügynökségbe...”

Németh J. Attila

VALAMI OLYAT KÉNE TENNI

Spiró Györgynek

Valami olyat kéne tenni
 Aminek nincsen oka semmi
 Valamit amit nem muszáj
 Egy szót mit nem mond ki a száj
 Rálehelni a levegőre
 Hátra indulni nem előre
 Csak nézni a választ kérdezetlenül
 Kívül kerülni mégis legbelül
 Tenni valami olyat kéne
 Aminek nincs következménye
 Nem rosszat és nem is a jót
 Valami hiábavalót

N. J. ÖNBECSÚ TÖREDÉK VALLOMÁSAI

(arawak)

Valódi nevem nem ismeri senki. (Akkor kitaláltam egy nyelvet, amit arawaknak neveztem, s amelynek nyelvtanában olyan gyakori volt a törlőmód, hogy végül megszüntette önmagát. A nyelv, amely elhallgatta a mindenséget.)

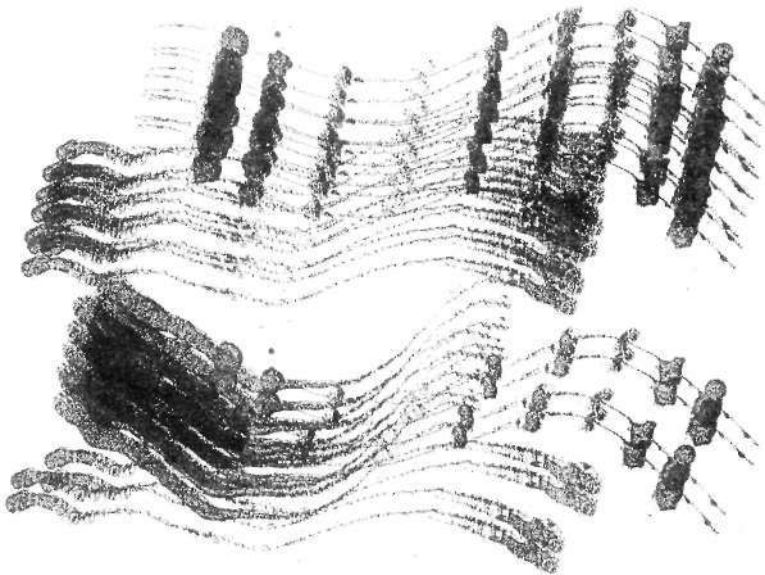
(Dürren Matt)

A négy égtáj célkeresztje rajtam. (Kivel játszik - kérdezte A férfi a sakkasztal fölé görnyedő mestert, a másik oldalon álló üres székre mutatva. Önmagammal. És ki szokott győzni hangzott az újabb kérdés, némi kaján mosollyal fűszerezve. Mindig a másik - felelte nyugodtan a mester.)

SÁRGA NAPOK A SZÜRKE HÁZBAN

'99.08.23.

a hallgatással van a baj mindig a hallgatással
 amely kitörli a szót és elfedi a csendet mert
 „magával egyneművé satíroz az éj” valahogy
 így írtam egyszer régen amikor még nem írtam
 csak papírra vettem a szavakat ujjaim közt
 morzsolgatva szorongásaimat miközben kikötőről
 kikötőre jártam téves feltevéseim homályba vesző
 horizontján itt-ott nyomokat hagyva néhány csikket
 zápfogat kocsmanőket megválaszolatlan kérdéseket
 és végig nem gondolt válaszokat amelyek mind
 egy irányba vezettek tovább tovább egyre vadabbul
 már szinte rögeszmésen bejárva ugyanazt az
 ismeretlen távot élvonal és halálvonal közt
 tenyerem úttalan útjain tekinteted késével hátamban

Pákolitz István
FATERSZÉK

Birsszag szép koraesték biztonsága, faterszék,
 Álom-öledbe eped vágyakozón a gyerek;

Ülve a sárfalu fészek csöndjében, megidézlek,
 Hűség és szeretet áldja kihűlt helyedet;

Csámpás lábakon állva billegsz, puklis a hátad,
 Hexensussz hasogat, foszlik a szalmafonat;

Szú-csapatok sima karfád rücskös-rőtre kimarták,
 Koszló-roskatagon: trónus, örök vagyonom.

*

Ősi dinasztikus árnyak lengnek a tisztaszobában,
 Hét igazándi király mesztélláb urizál;

És egyikük se akar ki, báró, gróf, uri márki:
 Suszter, csősz,) a kanász, pék, szűcs, varga, kovács;

Én meg a trón örököse, ugrom, nyurga fi-szöcske,
 Hopmester dirigál: íme, az ifjú király!

Méltósággal ülök be, trónszék, bársony-öledbe,
 - S mint szappanbuborék, tűnik a szép mese-kép.

Birsszagu szép koraesték biztonsága, faterszék,
 Álom-öledbe eped megvénült gyereked.

Alföldy Jenő

ÖREG BÚTOR DICSFÉNYBEN

A költemény ahhoz a verstípushoz tartozik, amely egy használati tárgy emberi vonatkozásaiban fejezi ki a költő érzelmeit. Lehet, hogy banálisan hangzik ez az iskolás ízű meghatározás, de sokkal nagyobb gazdagság, változatosság és egyedi érdekesség rejlik mögötte, mint sejtjünk az első pillanatban.

A bűvár bizonyára sok művet felszínre hozna a magyar és világirodalomból, mely a verseknek ebbe a meglehetősen tág csoportjába illeszkedik. Kimondhatná a kutatók diadalittas megállapítását: íme az első, az őspéldány, az etalon, melyhez a későbbi korok lírikusai igazodtak, és amelyhez az irodalmár hozzá mérheti a többi.

Ez azonban korántsem ilyen egyszerű. Semmiképp nem olyan egyszerű, mint például annak regisztrálása, hogy a magyar irodalom történetében az első igazi gyermekversek, mely a műfaj kritériumainak aggályosan megfelelő, Petőfi írta Arany Lacinak. Ez biztonssággal megállapítható; az előzményekről rendre kimutatható, hogy ha gyerekről, sőt gyerekhez szólnak is, a szó később megszilárdult normáihoz mérve nem tartoznak a gyermekirodalomhoz, legföljebb szerény kísérletek, szerencsésebb esetben is az életképek vagy a tanítói költemények közé sorolandók.

A tárgyakról vagy tárgyakhoz szóló verseket pedáns alcsoportokba osztva kimutathatnánk, hogy egyes változatok tekintélyes múltra vezethetők vissza, míg mások jellegzetesen huszadik századi képződmények, vagy ebben az évszázadban érték el azt a kristályosodási pontot, hogy külön ág illesse meg őket a költői művek családfáján.

Igen régi eredetűek azok, amelyek szakralizált tárgyakon keresztül idéznek föl szakrális témát. Ez az alkotásmód megkapó egyszerűséggel járja be az ereklyéktől a misztikumhoz vezető utat: a keresztfá, a töviskorona vagy Veronika kendője közvetlenül - azaz hogy a lehető legrövidebb közvetettséggel - Krisztus szenvedésére és a megváltásra utal. E műcsoport közelében helyezhetők el a királyok jelképeihez, uralkodói relikviáihoz, hősök fegyvereihez és nevezetes tetteihez írt költői művek. Régebbi költők szívesen merengtek a kard csorbulatán - mely talán egy csatát eldöntő

csapás emlékét őrzi -, vagy a rozsdafolton, mely vérrel patinázta a dicső fegyver pengéjét. Modernebb lírikusok olykor a legendák övezte kard múzeumi leltári számával éreztetik a távolságot, mely a történelmi múltat elvasztja túlracionalizált korunktól.

Egy újabb rubrikában női hajfonatok, szerelmes levelek, jegykendők, ékszerecskék, lepréselt virágszirmok, kesztyűk és egyéb, intim kapcsolatra utaló emléktárgyak gyűjthetők össze, melyek versihető szerepet tölthetnek be. A gyerekkorra, a szülői házra, a család tagjaira emlékeztető ruhadarabok, használati eszközök irodalma is meglehetősen. Se szeri, se száma a nevezetes műtárgyakhoz, képzőművészeti alkotásokhoz, katedrálisokhoz, ókori szobortöredékekhez, festményekhez, arcképekhez, akár fotókhöz fűzött költői műveknek. Előkelő helyet foglalnának el a gondos leltározásban a bordalok kellékeit főlemlegető versek is: a különböző korszokhoz, tömlőkhöz, kupákhoz, csikóbőrös kulacsokhoz és ivócsészékhez szóló - és persze a csapszéket is megörökítő - művek. A tudományos fejlődés megénekelte tárgyai is szép kollekciónak állhatnának össze: a csillagászati távcsőben vagy a mikroszkópban egyaránt káprázatos univerzum tárul fel. A felsorolás szinte a végtelenségig folytatható.

Mindez egy általános költői érdekhez fűződik: a különféle tárgyak alkalmat adnak arra, hogy a lírikus érzelmei beinduljanak a földszinten kifutópályán, hogy azután magasba emelkedjenek.

A huszadik század költészetében mintha a helikopter vagy a helyből felszálló repülőgép elve érvényesülne, mióta a szakirodalomban a *tárgyi korrelatív* néven elterjedt eszköz és a hozzá tartozó munkamódszer elterjedt. (A tárgyi korrelatív az érzélem és a gondolat szenzuálisan megragadott megfelelője a versben.) Az úttörő a szimbolizmus e téren, már a XIX. század közepétől; aztán széles körben és napjainkig hódít a különféle izmusokkal összefonódó, de szinte mindet túlélő, napjainkig eleven *objektív líra*. Egyrészt mentesít attól a közvetlen személyességtől, amely régebben még aggálytalanul érvényesült a költészetben - még a személyiséget elsőként problémaként

kezelő romantikában is, hiszen a romantika szinte fáziskésés nélkül, karöltve járt a szentimentalizmussal -, másrészt sokkal többet tud elmondani magáról a személyiségről is, mint a vallomásos líra, melyhez óhatatlanul olyan érzelmesség járul, amelyet nemcsak a közönség, de maga a szerző sem igen tud elviselni. (Futólag említem még, hogy a rokokó ízlésnek is kedvezett egyfajta tárgyiasság: egyfajta kicsinyítő, a világot aprólékos dolgokra szűkítő, idillizáló és így bensőségessé alakító stílus volt ez, mely költészetünk történetében a kuruc viaszeletet, majd a pipát éppúgy dalra méltatta, mint később a hajtincset, a szeplőt vagy az ételeskaskát, azaz kosarat. A rokokóra jellemző, hogy fürtrablásra váltja Heléna elrablását.)

XX. század növekvő tárgyiassága nemcsak nagyobb áttételességet, személytelenséget és jelentésbeli átrétegződést hozott a költészetbe. A lírának nálunk is és sok helyütt máshol is markáns ágaként fejlődött ki a népi irányzat, mely a népelet fölfedezését nagy mértékben a tárgyi kultúra föltárásával kapcsolta össze. A tárgyak fölfedezése, mintegy a szem és a szív közelébe emelése a Nyugat költőinél is megfigyelhető. Másként Babitsnál, és másként Kosztolányinál. Babits figyelemre méltatja a régebben költőietlennek tartott és a versből száműzött tárgyi kacatot, a világitóudvarban felgyülemelő koszt és a szemeteskocsiban összegyűjtött háztartási hulladékot. Egyegy kisebb vagy nagyobb tárgy köré szervezi a világról alkotott képét, nézőpontját hallatlan pontossággal rögzített objektumokkal jelöli ki, egy uszoda, egy csirkeól vagy bármely más, közönséges és „költőietlen” dologgal, állattal, nem is annyira tájjal, mint inkább topográfia-ilag leírt hellyel. Költői konklúziói nemcsak érzelmi természetűek, hanem erősen intellektualizáltak; az intellektuális érzelmek sajátos kategóriájába tartoznak. Kosztolányi sokkal inkább az érzelmi kiindulópontot látja a tárgyakban: megindultan beleérzi azokba emberi jelentésüket, azt, hogy milyen sorsok, szokások, emóciók, szenvedések kapcsolódtak hozzájuk. Legnagyobb írókortársaik, Krúdy és Móricz is rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítanak a tárgyaknak: Krúdy nemcsak hangulatokat tud felvillantani velük, hanem világot teremt általuk: egy múltba vesző életforma, egy letűnő, de az újnál választékosabb és nemesebb ízlés, életstílus és értékrend tárul föl izeik, illatuk, erotikus tapintásuk, fényeik és árnyaik által. Móricz sorsokat mutat be tárgyi

közvetítéssel: jobbra érdemes és lelkileg lezüllesztő szegénységet, mások vérén vett, bűnös és tékozló gazdagságot. Éppen a legjobb műveiben: az *Úri muriban*, a *Légy jó minhaláligban*, a *Boldog emberben* és java novelláiban.

Sok minden arra utal, hogy a lírai tárgyiasság az elbeszélőművészettel párhuzamosan fejlődik irodalmunkban. A népelet fölfedezése, a „falukutatás” és persze a szociográfiaírás hatására is új színekkel gazdagodó népi irodalom rendkívüli gazdagsággal tárja föl ember és világ kapcsolatát. A „második nemzedék” lírikusai - Szabó Lőrinc, Illyés, József Attila - azt a sokrétű és aktív kapcsolatot mutatja ember és világ között már témájában, képanyagában, amelyet Petőfi kezdeményezett tájverseiben, életképeiben és dalaiban. A tárgy éppúgy nem holt objektum e költők műveiben, ahogy írókortársaikéban - például Nagy Lajos, Tersánszky, Kodolányi vagy Gelléri műveiben sem az: minden agyonhasznált munkaeszköz, mosóteknő, szappanosvíz, lapátnyél, taligakerék, vasfazék, szög vagy ekevas történelmi és - a költői szándéknak megfelelően - osztálytartalmat kap a műben. Nem az osztályharc elvét mindenre ráerőltető ideológiáról van szó, hanem az egyéni sorsokat összegezni tudó, humánus szemléletről, amelyet az ideológiával együtt elutasítani vétkes értékveszejtés volna. (Gondoljunk csak a népi írók örökségét folytató Nagy László *Zöld anyagára*, mely a mezei munkából kikopott parasztembert és a használatból kiesett szerszámokat dicsfényel övezi látomásaiban.)

A népi írók egyik nagy érdeme, hogy ke- zükön a tárgyak föltámadnak, életre kelnek és beszélni kezdenek, vallani a múlttól, az emberi életről, szenvedésről és örömről. S mindezt az elidegenedés, az ember *eltárgyasodása* és *eldologiasodása* időszakában: amikor a magyar és a világirodalom, valamint a filmművészet egy másik (bizonyára szélesebb) áramában az ember automata géppé, ágyútöltelékké, kartotékadattá, a karjára tetovált számjeggyé, sőt féreggé változik, vagy éppen a maga ásta tömegsírban keveredik össze vére a sárral. A tárgyak mint sorslenyomatok hordozói, mint jelentésgazdag információközvetítők, mint néma, de vallomásra bírható tanúk már Pákolitz nemzedékének költőinél, íróinál jelennek meg. Pilinszky olyan jelentésgazdag tartalmat olvas ki a múzeum-má alakult auschwitzi haláltábor kiállítási tárgyaiból, amely múlhatatlanná teszi a memem-

tót az egykori szenvedőkről, az áldozatokról. Elbeszélő kortársa, Mándy Iván kései novelláiban a konszolidált fővárosi élet mindennapjaiban tárul föl a tárgyak emberi üzenete: a mozi, a futballpálya, a mosoda, a trafik, a vilamos, az ósdi bútorok, a józsefvárosi kapualjak, dohos, szegényszagú szobák, elhagyatott öregek mélyvilágában. Mándy bútoraitól valóban már csak egy lépés Pákolitz verse, a *Faterszék*.

Nagy vers, egy nagynak sosem tartott költő nagy verse. Pákolitz szociológiai hovartozása, eredete benne van a versben: falusi, esetleg kisvárosi kisiparosok, disznópásztorok leszármazottja. Nem valamilyen ízes magyar tájjelleg fűszerezi ezt a felsorolást: ahogy a költő neve mutatja, apai fölmenői délszláv származásúak lehetnek, s a „faterszék” éppenséggel sváb fölmenőkre utal. A magyar lakosság eléggé jelentős része ilyen egyes eredetű; a nemzetiségi kevertségre utaló szóhasználat így már-már kitüntetetten magyar jellegű ad a műnek. (A szlovák nevű Kassák jut eszembe: édesanyját - aki egyébként kivételesen szépen hangzó lánykori nevet viselt: Istenes Erzsébetet - „Mutter”-nek nevezi legszébb írásaiban.)

A *Faterszék* a szegénység és az öregség hamisítatlan jegyeit viselő tárgy orvénvall egy sorsról és egy társadalmi rétegről. Vályogból vert vagy rakott házban áll ez a jobb körülmények között kimustrálásra ítélt, toldozott-foldozott, vedlett bútor. A költő fölidézi azt a gyerekkori jelenetet, amikor befészkelte magát az öreg családapa székébe (valószínűsíthetően a nagyapát nevezték családiasan „faternek”), és mint valami trónon élő képzelt felnőttszerépét. Emlékezése nyomán, a költemény második részében játékos-önironikus formában látomássá tágítja ezt a jelenetet: a képzelt trón a „dinasztia” képzetkörét indítja el benne, s az arisztokrata rangok helyébe illeszti a plebejusi foglalkozást űző elődök sorát. A játékos képzelgésből végül arra ocsúdik rá, hogy immár ő maga is öreg lett, „megvénült gyerekké” vált. Az öregség fogalmát megerősíti a vén bútorhoz fűződő képzet: az öregembert „öreg bútorok” is nevezik tréfásan. A méltóság, amelyet a trónoló gyermek átél, végül mégis a potenciálisan mindenki számára megadatott - pontosabban megszerezhető - emberi méltóság helyzeti energiájával telítődik meg a költői eszmélkedésben.

Hogy ezt így érzi az olvasó, annak mindennekfölött formszervezési okai vannak ebben a műben. A vers az egyik legbonyolultabb és legválasztékosabb - meglehetősen poétikai fölvertezettséget igénylő - formában íródott: rímes disztichonban, azaz *leoninusban*.

A leoninus viszonylag ritkán alkalmazott bravúrvers. Nálunk a mesterkedő költők éltek vele kezdetben - Berzsenyi meg is róta őket (akárcsak a szonettírókat) a túlcicomázottnak, finomkodónak ítélt formáért. Babits formakultúrája kellett ahhoz, hogy a leoninus feltámadjon: *Új leoninusok* című verse természetesennek hat, miközben csillogó, színgazdag képsort és nyelvmuzsikát csal ki belőle. Babitsnak ez a tízes évek elejéről származó verse tette közismertté a virtuóz formát; mégse nagyon terjedt el, csak helyel-közzel élnek vele költőink. Közülük elsősorban Csanádi Imrét kell kiemelni, aki nem is egyszer vállalta, hogy ilyen színes ékszerekkel díszített ötvösmunkát alkosson. Különös érdeme, hogy a legnagyobb rettenet idején, a frontra, a biztos halálba vezénylés közeli fenyegetésekor ír ilyen fegyelmezett, míves és hangsúlyozottan szép formában (*Egy frontra-indítandó dunántúli tűnődése*).

Csanádi neve nemcsak a versformánál fogva kívánkozik ide. A falusi enteriőr is az ő költészetében jelenik meg felejtethetetlenül - főleg a gyerekkor visszahozhatatlan édenét fölidéző *Elsőszoba* című versben, mely a költő legjava versei közé tartozik. De van egy kevésbé jelentős darabja is, mely témájával még közelebb rokona Pákolitz versének: a *Régi karosszék*. Szinte ugyanazt a léthelyzetet és megrögzült sorsállapotot mutatja be, mint a Pákolitz-vers, mondhatni, naturalisztikusan szociográfiai pontossággal. Pákolitz verse azért nagy vers, mert tudatosan eklektikus: „pórias” tartalmat öltöztet, mondhatni, arisztokratikus formába.

Megmosolyogtató, ha egy-egy régi, módos gazda udvarán barokk ív ékesíti a tehénistálló vagy a tyúkól homlokzatát. Ez a vers azonban humorával is tiszteletet ébreszt. A szegénység önérzetesen vállalt gondolatát és képeit úgy ötvözi össze a választékos, elegáns „úri” forma későbarokk vagy manierista hangzásával, a táncoló ritmussal és a csengő rímeléssel, hogy a stílus mintegy bearanyozza a tartalmat, s a profán tárgyat megszenteli a „birsszagú szép koraesték” meleg sugarú fényében.

Szentmártoni János

EGY MÁS(İK) EMBER ÉLETE

A plafont nézed szóltanul.
Mint levelekként szó ha hull.
Egy más(ik) ember élete,
kiről most írnod kellene.

Hiába emlék, élmények -
mintha nem benned élnének.
Csak hallottál volna arról
a házról, gyerekről, parkról.

Hol tragédiák születtek,
a bútorok most szüettek,
kísértetek közt gyerekágy,
lámpafény veri szemed át.

Az idő szoknyájába rejtett,
hogy tompább legyen a kezdet,
még ha a Nap is megvakul
- s felnőttél láthatatlanul.

És ugyanaz a sors hozott,
kinek testét most hordozod
- bemérni őt hát nem nehéz:
fele kátrány és fele méz.

Hogy összeálljál végre te,
kinek végül is végzete,
miről írnia kényszerül,
mert megőrülne tétlenül.

JÚDÁS

Először elvette a lelkem,
s én neki adtam zokszó nélkül
mind, mire addig építettem -
álmom nem maradt mentes tőle.

És nem tudtam nem észrevenni
- hisz testvérem volt ő és apám -,
hogy azok fogják tönkretenni,
kik méla számárra ültetik.

Hát távozzon tőlem a Sátán
- mondtam; és a nép rossz deszkaként
megropanva hordozta hátán,
mígnem alája került végleg.

S ekkortól másképp kezdett nézni,
de Övé volt mindvégig a fény;
és hiába tanult meg félni,
vak erejét vákuum szívta föl.

Sajnáltam Őt - ütöttem volna,
mert miben hitt, miféle Égben?!
Ha egyetlen hanggal is szólna,
ugornék most is, hazug barát.

Győzködtem: nem itt van otthona,
építsünk házat szegényeknek -
hát vesszen el, ha ily ostoba!
nem vagyok adósa senkinek.

Csókomban szerelem volt, parázs -
ha visszacsókol, leölöm mind!
mert nem béna lelkipurdalás
űz - helyette szégyellem magam.

Hogy keresztté alakult, rá vall
- osztotta volna meg poharát -;
míg én eggyé válok e fával,
Ő magára Ég-ruhát vetkőz.

Silay Ferenc
• NEGY LOVAS •

A
D
O
M
mellől
tiszai
fényben
négy lovas
fekete fehérben
üstökös arccal
magyar
masszázsgon
Endre Aty Endre

A
D
O
M
alatt
szagadi
éjben
négy férfi
áll a Tisza
közepében
mindenség arca a
Tisza Hold társában
Endre Aty Endre

László Nagy László

László Nagy László

ö r ö k

négy
férfi jött
fekete fehérben
üstökös arccal
szívünk rejtekében
P
O
R

ö r ö k

László Nemeth László

László Nemeth László

József Attila József

József Attila József

Ró.
szafa
tollal
ardályi
reménytel
hírszög kittel
lathod hozóval
a magyar földre

írom
"szíved A

N

N

A hazám"

LÉGY ÁLDOTT OTT FENT

Mi itt lent J. Gy. Trianon után
a Tisza álfolyik még a hazán

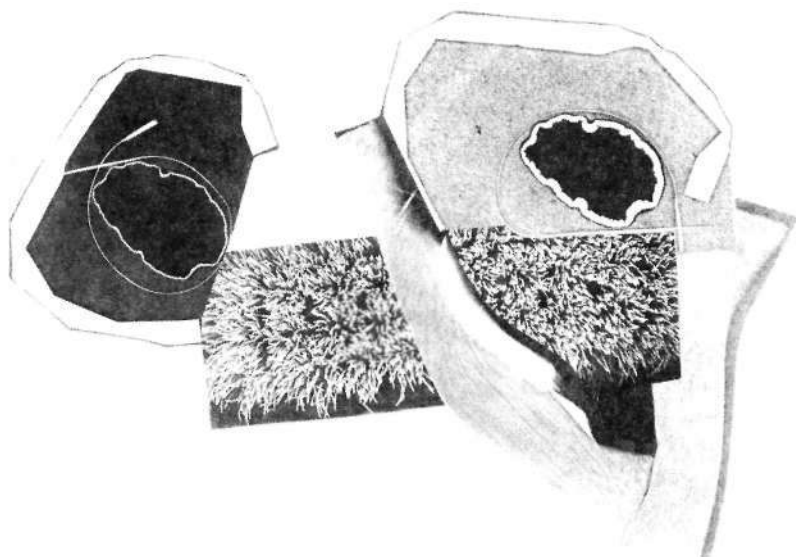
helyett glória ragyogion
Magyarország
é
szellemüköt hullámzik b az öröké valóság

r
e
d
j
Magyarország

négy lovas áll a Tisza közepében
sírkereszt kézzel a mindenség vizében
Dómban az ország Erdély: harang kondult
csillagok szárnyán cserélt helyet a Tisza és a Tejút
egy özvegyasszony csónakja feléjük tart
édeni pipacsok égneq piroslik a part

SZEMÉLYES VERS DSIDA JENŐNEK

Erős a magány: csőre töltött fegyver,
 halántékon ég angyalléptű verssor.
 Szelleme szárnyán térdepel az ember,
 lelkét szaggatja házsongárdi sírsor.
 Ha a Szellemet sötét kútba ássák
 osztják testét az osztthatatlan Földnek,
 az árulókat otthon-torra várják,
 kardok villognak: lelkeket előlnek.
 Bodzafa húsben kakukklelkek szólnak,
 rigó sárga csőrrel sivít a nyárba,
 hazátlan rikoltozás Égi-Ólnak:
 imáink tornya porlik Euró-várba.
 Ó, Szívek Temploma, száz virágillat,
 a Sas halála előtt a földre száll,
 Verecke vízerén vak halász ringat:
 a Királyhágón Attila kardja áll.
 Hány Zsoltárnak kell égre kapaszkodni,
 más nyelven vérezni vihar-homokon?!
 Kripták oltárán tovább fohászkodni,
 az Idő pecsétje: forró homlokom.

Polner Zoltán

Ó, HALKULÓ ÉDES ZENÉK

Ott ültek mind a teraszon,
 egy nyáron vagy egy tavaszon.
 Nagy, kinyílt rózsza volt a kert,
 a fákon telihold hevert,
 a fűvön néma iszonyat,
 patkányok és csatornaszag.
 Egy nyáron vagy egy tavaszon,
 ott ültek mind a teraszon.

Valaki hosszan csöngetett.
 A szobák kihült sírkövek.
 Az ajtók mögött szenvedés,
 de az a hosszú csöngetés
 ma is keres egy dallamot.
 Minden hajnal egy gyertyacsonk.
 A szobák kihült sírkövek.
 Valaki hosszan csöngetett.

Rég hó lepi a zongorát,
 a csontokban terjeng a rák.
 Huszonöt éve hallgatok
 egy kopott magnószalagot.
 A zöld levél, mint gyöngy pereg.
 Késő van. Isten veletek.
 A csontokban terjeng a rák,
 rég hó lepi a zongorát.

Ó, halkuló, édes zenék.
 Nem mintha én felejténék.
 Holdfényben fehér függönyök,
 ott látom őket mindenütt.
 A tükörökben füst és korom.
 Egy kéz árnyéka arcomon.
 Nem mintha én felejténék.
 Ó, halkuló, édes zenék.

Vasy Géza

AZ „ELSŐ ÉNEK” EGY EMBERÖLTŐVEL KÉSŐBB

Az *Első ének* egy 1968-ban, a Költészet Napjára megjelent antológiának a címe, s pályakezdő fiatal költőket mutat be, olyanokat, akiknek addig még nem jelent meg önálló kötete. Annak idején komoly visszhangja támadt, maga az antológia mégsem vált irodalomtörténeti jelentőségűvé, nem szokás emlegetni, még szűkebben szakmai jellegű eszmefuttatásokban sem. Óhatatlanul fölvetődik a kérdés: érdemes-e szembesülni egy emberöltő múltával e kötetnyi verssel, 38 költőjelölt bemutatkozásával, avagy célszerűbb a polcon hagyni, tovább porosodni a kötetet? Ha a szereplők névsorával szembesülünk, azonnal egyértelművé válik a válasz, hiszen ahol - többek között - Dobai Péter, Döbrentei Kornél, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tandori Dezső, Veress Miklós bemutatkozott, ott mindenképpen kell lennie valaminő maradandó értéknek. Akkor viszont mi lehet a magyarázata az antológia alig ismertségének? Mert a kötetet figyelmesen újra olvasva, bizony azt is be kell látnunk, hogy a feledésnek is van elégséges oka: az *Első ének* nem büszkélkedhet sok maradandó teljesítménnyel.

Igaz, az antológiákról általánosságban is elmondható ez, s főként a pályakezdőket bemutatókról. Nincs az az éles szemű szerkesztő, aki a tévedés kockázata nélkül meg tudná ítélni, hogy 120 pályakezdő költő közül - mert éppen ennyiből válogatott Mezei András - ki az a 30-40, vagy csupán csak 15-20 szerző, akire évtizedek múltán is emlékezni fogunk. S bár több szem többet lát, a tehetség rejtélyes természete miatt, többen sem válhatnak jósokká, így a lektorálást vállaló Garai Gábor, a kiadói szerkesztést végző Kormos István felelős részvételével sem vált kisebb mértékűvé a tévedés kockázata. Mindhárman alkotó költők voltak akkor, s ez két

ségtelenül sokféle előnyt is jelentett a szerkesztés során, ugyanakkor az egyéni ízlés fokozottabb érvényesítését is magával hozta, természetesen és szemmel láthatóan elsősorban a válogató Mezei Andrásét. S talán leginkább ebből magyarázható az antológia fogadtatásának konfliktusossága, különösen ha figyelembe vesszük a korabeli politikai és abból is következő irodalompolitikai helyzetet,

Az *Első ének* különös irodalomtörténeti pillanatban jelent meg. A hatvanas évek - főként az évtized közepe, második fele - a magyar irodalomnak virágzó időszaka, amelyben az 1956 utáni kiélezett konfliktusok eltompulnak, s az évtized elején népfontosabb szemléletűvé váló konszolidáció megengedi a szellemi élet viszonylagos - az előzményekhez képest bőkezűen mért - szabadságát. Az ötvenes évek elhallgattatott és hallgató írói újra publikálhatnak, az idősebb nemzedékek alkotói a pálya összegző betakarítását végzik el, a középnemzedék ekkor éri el csúcspontját. Csak a költészetet említve: Kassák Lajos, Illyés Gyula, Vas István, Weöres Sándor, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor egyaránt nyomatékosan van jelen. Ebben a helyzetben, a jó kéziratoknak ebben a bőségében se kellő tér, se kellő figyelem nem jut az ekkori pályakezdők számára. Az évtized első felében még kötethez jut, s viszonylag szabályos úton kezdheti a pályát Orbán Ottó, Csukás István, Ágh István, Buda Ferenc és néhány pályatársuk, de ezután néhány évre a folyóiratok és a kiadók is csak elvétve vállalkoznak a felfedező munkára. Ugyanakkor a magyar társadalom helyzete irodalomszociológiai szempontból is változik. Egyre többen végeznek felsőfokú tanulmányokat, köztük humán jellegűeket is, ugyanakkor részben a nemzeti tradíciókból

következően, részben pedig azért, mert a közéleti szerepvállalásra, főként az elégedetlenséget is kifejezőre változatlanul nemigen mutatkozott más megnyilvánulási tere, mint az irodalom viszonylagos autonómiája által felkínált, a korábbiaknál is többen próbálkoztak az ekkor huszonévesek nemzedékéből az írói pályával. E nemzedéknek a megelőzőekkel szemben volt egy vélt - vagy valós? - előnye, nevezetesen az, hogy sem a második világháborúnak, se a koalíciós évek küzdelmeinek, sem a Rákosi-kornak, sem 1956-nak sem az utána való „rendtévésnek” nem volt cselekvő részese, így „tisztá lappal” indulhattak mindazok, akik az eszményibb társadalmi berendezkedést tekintették költői programjuk központi kérdésének. S bár ez ma talán megmosolyogni való - az ilyenek voltak többségben.

1966-ban, 1967-ben egyre többen ostromolták tehát szerkesztőségek ajtajait - egyelőre nagyon kevéske eredménnyel. Ugyanakkor - s ez is az *Első ének* „szövegkörnyezetéhez” tartozik, megszerveződött egy olyan antológia, amelyet a korabeli politikai zsargon alapján „alulról jövő kezdeményezésnek” nevezhetnénk. A budapesti bölcsészkar diákjai közül kilencen - egymást vállalva és szerkesztve - összeállították az *Elérhetetlen föld* című, s végül majd 1969 karácsonyára megjelenő antológiát, amelynek megjelentetését a hivatásos kiadók nem vállalták, magánkiadását pedig az állami szervek nem engedélyezték. A háttérben nyilván a centralizált irodalmi élet fellazítását célzó kísérlet gyanúja húzódott meg, másrészt pedig az a vélemény, hogy a Kilencek nem eléggé pártos, elkötelezett költők. Így - bár följajnlották számukra is az *Első énekben* való szereplés lehetőségét, ők azt nem fogadták el, mert ragaszkodtak az olyan bemutatkozáshoz, amely az életkori azonosságon túl szemléleti-irányzatosságbeli közös jegyeket is felmutat.

Fölvetődhet a nem is alaptalan gyanú, hogy az *Első ének* ötlete nem is a kiadóé, hanem az irodalompolitikáé: az álta-

lános feszültséget is le kívánták ezzel szerelni, ugyanakkor megszüntethetőnek mutatkozott ezáltal a Kilencek önálló jelentkezése miatti aggodalom is. A kötet körül bábáskodó költők nyilván jóakaróan vettek részt ebben a munkában, minden politikai hátsó szándék nélkül, s végül is maga az antológia nem volt káros még irodalompolitikai szempontból sem, ugyanis lehetővé tette ha nem is a gátszakadást, de a zsülipek felnyitását: az új irodalmi nemzedék képviselőinek folyamatos beáramlását a nyilvános irodalmi életbe. Végül is ezért - és a Kilencek makacs kitartása, meg Darvas József hatalma és segítőkészége miatt - jelenhetett meg az *Elérhetetlen föld*, majd vele közel egy időben a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában a *Költők egymás közt* című antológia, s ezek már valóban reprezentálták az új nemzedék költői törekvéseit. Ezzel az antológiák sora indult meg - más műnemekben is. Közülük jó néhány inkább csak regionális és irodalomszociológiai jelenség, de a Szépirodalmi Könyvkiadó további két antológiája, *A magunk kenyere* (1971) és a *Ne mondj le semmiről* (1974) még hozzátartozik e nemzedék költőinek jelentkezéstörténetéhez.

Közel harminc év elteltével az irodalomtörténész-kritikus s az érdeklődő olvasó első kérdése nyilvánvalóan az, hogy mi lett a 38 fiatalból, hányan váltak költővé, hányuknál mutatkozott meg már akkor a végül is jellegzetessé váló költői arcél. Ha a 38 névre szorítkozunk, az arány éppen nem rossz. Közülük sokkötetes, elismert, József Attila - és nem egy esetben egyéb díjas alkotóvá éppen nyolcan váltak: Apáti Miklós, Dobai Péter, Döbrentei Kornél, Gutai Magda, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tandori Dezső és Veress Miklós. Két-három verseskötete jelent meg kilencüknek: Bencze József, Béres Attila, Keresztes Ágnes, Nádasdi Éva, Pass Lajos, Tóth Éva, Urbán Gyula, Várady Szabolcs, Varjas Endre tartozik ide. Közülük igazából csak Várady Szabolcs költészete vált általánosan ismertté és elismertté, egy mási véglet pedig Bencze József esete, aki mindvégig az ama-

társág peremén működött, hivatásos kiadónál nem is jelent meg könyve, az irodalmi lexikon nevét sem említi. (A szerző már nem él.) Béres Attila elismerést kiváltó kezdés után elhallgatott, akárcsak Pass Lajos, a többiek ritkán szólaltak meg. Az egyetlen könyvesek közé tartozik Ács Jenő, Bálint Lea, Börcsök Mária, Horváth Lajos, Kertész Péter, Szeder Katalin, Verbőczy Antal. Az elismerten tehetséges Verbőczy fiatalon meghalt (1948-1982), egyetlen kötete is posztumusz kiadású, Ács Jenő 1995-ben (!) adta ki könyvét, a többieké a hetvenes években látott napvilágot. Megérdemlik a felsorolást a kötet nélküliek is: Bebesi Károly, Buzás Andor, Dobos Éva, Dobos Hajnal, Fehér József András, Hajas Tibor, Halmos Ferenc, Haraszti Miklós, Kerekes András, Magyar Katalin, Tordai Ferenc, Tölgyessy Miklós, Vida János. Vannak köztük jóformán csak erre az egyetlen antológia-alkalomra előkerült nevek, s olyanok is, akik az irodalom más ágaiban váltak ismertté (Halmos Ferenc, Haraszti Miklós), olyan is, aki performance-költő, concept-art képzőművész lett, s ezért nincsen hagyományos értelemben vett verseskötete (Hajas Tibor, 1946-1980), s olyanok is, akik igen ígéretesen indultak, aztán teljesen eltűntek az irodalmi életből, mint Buzás Andor és Tölgyessy Miklós.

Utólag ugyan megadhatja egy antológia értékét az, hogy mennyire jó nevek, mennyire rangossá vált szerzők jelentkeztek benne egykor, de az önértéket a tényszerűen kiválogatott anyag adhatja meg. Az *Első ének* szerzői - nagyrészt a legjobbá váló nevek is - valóban éretlenek még, s ennek legékeesebb bizonyítéka, hogy az itt szereplő anyagból viszonylag keveset vettek át a hamarosan megszerkesztésre kerülő első önálló kötetekbe. Az egyetlen kivétel Tandori Dezső, s nem azért, mert az ő első könyve, a *Töredék Hamletnek* még az antológiával egy évben, azaz 1968-ban megjelent, hanem azért, mert ő volt akkor - nem a legkészebb, - hanem az egyetlen kész költő. A szereplők legidősebbjei közé tartozott, a huszonévesek

közt ő is harmincesztendő volt, de ezzel a „helyzeti előnnyel rajta kívül még tizen rendelkeztek a szerzők közül. Ezek közül Takács Zsuzsa anyaga emelkedik még ki, valamint azé a Buzás Andoré, akit a kritikák is kötet-re érett tehetségként értékelték, s okkal, s aki mégis elhallgatott.

Anyakezdő számára azért is fontos a nyilvános megmérettetés, mert ez segíthet a továbblépésben. Huszonévesen néhány hónap is meghatározó változásokat hozhat a költői-művészi fejlődésben. Jó példa erre Veress Miklós, akinek az *Első énekben* helyet kapó, s nyilván 1967-ben kiválogatott anyaga okkal nem keltett különösebb feltűnést, s így érthető, hogy még a *Költők egymás közt* antológiában sem, csupán *A magunk kenyere*n címűben kapott helyet, ott viszont már hamarosan megjelenő első kötetének törzsanyagához tartozó, maradandó alkotásokkal is. De hasonló mondható el Apáti Miklósról vagy Szepesi Attiláról is.

Az *Első ének* szereplői közül a Szépirodalmi Könyvkiadó három reprezentatív antológiájában összesen tizenhárman kaptak helyet: Apáti Miklós, Kertész Péter, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tölgyessy Miklós (*Költők egymás közt*), Dobai Péter, Horváth Lajos, Nádasdi Éva, Sorbán-Szabó Zoltán, Verbőczy Antal, Veress Miklós (*A magunk kenyere*n), Hajas Tibor, Várady Szabolcs (*Ne mondj le semmiről*). Ugyanezek az antológiák, valamint a Kilenceké figyelmeztetnek arra is, hogy, kik hiányoznak az *Első ének* szerzői közül - figyelembe véve a megkívánt 30 év alatti életkort. A Kilencek hiányára a Mezei András által írott előszónak illet volna felhívnia a figyelmet, s ezzel elfogadhatóvá vált volna Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre és Utassy József távolléte. De szerepelhetett volna már Kiss Anna, Oravec Imre, Petri György, Szentmihályi Szabó Péter, s nyilván mások is.

A *Kritika* c. folyóiratban a megjelenés után a kiobbant vitát elindító cikk lényegében az elfogultan urbánus szerkesztői szemléletet

vetette Mezei András szemére (Varga Lajos). Okkal vetették el ezt az antológia szereplői, a kihagyott Kilencek s az irodalomtörténész is. Ugyanakkor be kell látni, hogy sem akkor, sem azóta nem sikerült az irodalmi irányzatosságon túlnövő ideológiai-szemléleti ellentéteket sem ebből a nemzedékből, sem az irodalmi-szemléleti élet egészéből kiiktatni. Bizony az *Első ének* mai szemmel olvasva is mutat „urbánus” és a korabeli aktuálpolitikának engedményeket tevő szerkesztői szempontokat. Az első önmagában az antológia komoly értéke, hiszen a „legurbánusabb” szerzők közül kerülnek ki jelentős részben a maradandónak bizonyuló pályakezdekés (Takács Zsuzsa, Tandori Dezső, Várad Szabolcs). De ettől függetlenül is feltűnő Pilinszky János költészetének hatása Börcsök Mária, Gutai Magda verseiben. Másrészt az is szembeötlő - s ez a kihagyásokból következik -, hogy a Juhász Ferenc - Nagy László típusú költészet inspiráló - és a hatvanas években általános - jelenléte itt sokkal kevésbé mutatkozik meg. Szuverén módon van jelen Döbrentei Kornél, inasévekre utalóbban és áttételesebben Szepesi Attila, Veress Miklós verseiben. S csak még áttételesebben érzékelhető Juhászék költői forradalmának az a hatása, amelynek köszönhetően a részletező leíró jelleg mindinkább képben való megszólalássá alakul át. Szinte egyáltalán nem lehet észlelni Weöres Sándor hatásának jelenlétét, s ami még meglepőbb, meglehetősen szegényes a lényegi József Attila-hatás, pedig a nemzedéknek ő is elementáris élménye. Úgy látszik, ekkor is jellemző, hogy József Attila költészetével csak érettebb költői korszakokban képesek igazán szembenézni az utódok. Viszonylag erőteljesen jelen van egy olyan hangvétel, amelyet akkor első sorban Ladányi Mihályhoz kötöttek, majd nem sokkal később a pol-beathez, a protest songokhoz, az időben messzebbre visszahátrálva pedig Brecht, Heine lírájához. Béres Attila, Haraszti Miklós, Verbőczy Antal ennek az iránynak a legjelesebb képviselői, s elgondolkoztató, hogy mind felhagytak a versírással.

Alegjobb az lenne, ha manapság nem csupán irodalomtörténeti adalékként,

hanem jeles antológiaként is lehetne olvasni az *Első éneket*. Ennek az igénynek sajnos nem felel meg a kötet, a hajdani lelkes fogadtatás ma már kevésbé érthető. Még kevésbé az, hogy a lelkesedés hangsúlyozottan szövelt annak is, hogy e fiatalok mennyire tudnak verset írni, milyen nagyfokú a mesterségbeli tudásuk. Az 1969-es antológiákkal összevetve (*Elérhetetlen föld, Költők egymás közt*) kifejezetten romlkonyknak bizonyult az *Első ének* anyaga. Kivételek azért itt is vannak. Ha jól számoltam, 277 vers kapott helyet, s e nagy tömegből egy mai antológiában is bizonyosan helye lenne Döbrentei Kornél: *A sztambuli cipőfényező*, Tandori Dezső: *Hommage, Töredék Hamletnek, Macabre a mesterekért*, Várad Szabolcs: *Háló fölött* című alkotásainak. S az egyes alkotókat reprezentáló válogatott kötetnek szerves része lehetne Apáti Miklós: *Higgyük el végre*, Döbrentei Kornél: *Éhesek, Fuvaros*, Gutai Magda: *Terhes asszony, Zászló a hóban*, Szepesi Attila: *Pipacsok, Játsszom*, Takács Zsuzsa: *Ablaknyi fényeit, Némajáték* című verse. S valameddig még - nem sokáig - lehetne folytatni a sort, mindenekelőtt Dobai Péter egyetlen jó színvonalú anyagával.

Érdekes lenne végigkérdezni az *Első ének* még fellelhető szerzőit, mit is jelentett számukra ez az antológia. Szinte bizonyos, hogy a feleletek kétarcúak lennének. A jelentkezés ténye, a nyilvános megmutatkozás lehetősége nyilvánvalóan kellemes emlékeket hagyott maga után, főként azokban, akiket kiemelt a szerkesztés is, a kritika is. A közölt versanyag zömét azonban csakis ifjúkori próbálkozásnak tekinthetik manapság a szerzők, amely sem őket, se a nemzedéket, sem a kort nem reprezentálja, ha a magyar költészet történetére vagyunk kíváncsiak, viszont fontos dokumentum, ha az irodalmi életet kutatjuk, ha vizsgálódási szempontunk irodalomszociológiai. Az első szerelem szép szokott lenni a maga valóságosságában is, s az emlékezés látószögeiből is. Ez az első ének se nem szép, se nem csúnya. A lényege az, hogy megtörtént, s utána meg lehetett kísérelni a költővé válást.

Baán Tibor

PANASZ

Húsunk kiszikkadt belefáradt
 206 csontunk úgy belefáradt
 Jaj nekünk - apró lépteinknek
 Magas a lépcső bizonytalan az út
 Szívünk gömbölyded dobogását
 Kipergették vala hüvelyéből az évek
 Sasmadár-ifjúságunkat a felhők közt
 Ki látta *Csukva van az aranykapu*
 Sasmadár-ifjúságunk csőrében
 A lámpással előre ment a felső világba
 Azóta ilyen gidres-gödrös a föld
 Csupa lyuk nem tart már semmi semmit
 A gyöngédség emléke süket
 Hova lettek a nefelejcs lábú lányok
 Gomolyognak a felhők odafent
 Fázunk a napsütésben

VÁLASZ

Alkalomra ne várj
 Töltsd szét szellemed italát
 Hunyd be szemed Csupa
 Érzéki vágy Mint a lombok
 Tavába dobott madárrikoltás
 Mint borban a tüzes sugarak
 Feloldott szomorúság Kérdések
 Fojtogatók Íme a palackozott
 Idő Íme a pince kulcsa Íme
 A szüret Íme a válasz Legyen elég
 érzékszerveid ezek a lombok
 Holdak Tejutak Csillagok millió
 S túl a meg nem számlált milliókon
 A béke Fénypöttyök a szemedben
 Kicsit lilák Kicsit zöldek Kicsit kékek
 Hunyorognak rám Valamit akarnak

Tőlem Mert érzékszerved vagyok én is
Csillanás a semmiben mely itt van
És sehol Most van itt
Aztán soha

Terjeszd ki szárnyaid

Te vagy a mérték

Sárándi József

ÉLETKÉP

K. Verának

De jó hogy nem szeretjük egymást
csak szeretkezünk
a kölcsönlakások kölcsönágyain
Legutóbb
a Karolina úti gyárral szemben
egy kívülről félig-vakolt
furcsa épület legfelső emeletén
mintha nem is rajtam lovagoltál volna
- az ablak széles képernyőjén
égbe meredő kémény-falloszon
A hosszú cifra műsor után
míg a konyhában ebédet csináltál
a függöny mögül a bádogost figyeltem
ereszcsatornát cserélt
egy átellenes házon
és sűrűn fölnézett ablakunkra
Előző életem változata ő
- az uralkodó osztály tagja -
ki viselt asszonya helyett
vad és technikás szeretőre vágyik
olyanra tán mint te vagy

Még jó hogy nem szeretjük egymást
ha szomorú vagyok is
benned időzve
örül a testem

Sárándi József

IMA

S. Beatrixnek

Dicsértessék a hajad ébensége
 a homály-sűrű illatos vadon
 Dicsértessék karcsú nyakad
 hová busa kos-fejem
 csókolni hull
 Dicsértessék mosoly-dús
 huncut bogár-szemed
 szenvedélyed pőre vallomása
 Orrocskád szemöldököd
 pajkos ívét éltetem
 Kíváncsiskodjanak az édes
 kis kagyló-fülek
 Hallgassák gyönyörünk
 ziháló jelszavait
 Dicsértessék a szád
 kínálkozó piros rajza
 s a porcelánfehér fogak
 sövénykerítése lllanó
 szemérmes sikkantásaid
 dicsértessenek
 Dicsértessék gyöngé vállad
 Barna mellecskéig
 ágaskodó kupolái
 ragyogják be éjszakáimat
 Játékos csipeid
 ideges derekad
 áldott-szép hasad
 dicsértessenek
 Dicsértessenek rámfonódó
 dolgos lábaid s himbáló
 pántos jó öled A forró
 lágy öböl mely kedve
 telvén elnyel s kitagad

Dicsértessék szilaj kancaságod
 Dicsértessék gyönyörűm minden
 ami még titok s Rólad végképp
 elmondhatatlan

Csernák Árpád LÁZÁR

(Színjáték tizenkét képben, elő- és utójáttékkal)

Kállai Klára és dr. Oláh Andor emlékére

Személyek: Férfi
Nő
Férfi felebarátai (A,B,C)
Házfelügyelő
Ügynök
Orvos
Műtős
Bohóc

(Sötét. **Nemes Nagy Ágnes** hangját lehet hallani.)

Amint lassan felült, balvállá-tájt
egy teljes élet minden izma fáj.
Halála úgy letépve, mint a géz.
Mert feltámadni éppolyan nehéz.

ELŐJÁTÉK

(Fékcsikorgás, karambol-zaj, szirénázás, rohanó léptek. **MŰTÖS** kerek mütös-kocsin a sérült **FÉRFIT** keresztül tolja a színen, eltűnnek egy ajtó mögött. Erősített mélylégzés, szívhangok, az ajtó fölött kivilágosodik egy tábla, rajta ez a felirat olvasható: **MŰTÉT VAN! CSENDET KÉRÜNK! GONG.**)

1. kép

(Szín: sötét szoba, kopott, öreg bútorok, néhány cserép virág, lehúzott redőnyök. Bal oldalt egy rekamién fekszik **NŐ**, háttal a közönségnek, csak hosszú haja látszik. Jobb oldalt az erkélyajtó keresztfáján lóg **FÉRFI**. Kintről megismétlődő, egyre erősödő kopogás.)

A hangja: Engedj be!

B hangja: Mi vagyunk itt, a barátaid!

A hangja: Jó hírt hoztunk!

C hangja: Örülni fogsz! (Dörömbölés)

A hangja: Miért nem engedsz már be bennünket?!

C hangja: Nem érted? Örülni fogsz!

B hangja: Nem akarsz örülni?

(Csend.) Te mondog mindig: az ember öröme született.

C hangja: (normál) Lehetséges, hogy elaludt?

B hangja: Biztosan nincs itthon.

A hangja: Nem létezik. Ilyenkor mindig itt honosított lenni.

B hangja: Hátha pont ma nincs itthon.

A hangja: Az nem létezik. Mostanában mindig itthon van. Bezárkózik. Fél.

(Dörömbölés.) Nyisd már ki te barom!

C hangja: Nyugodtan nyisd ki. Ne félj!

B hangja: Mitől is félnél? Hiszen a barátaid vagyunk.

A hangja: Nem használ ennek a szép szó!

(Vad dörömbölés, ajtó rugdosás.) Nyisd már ki te féreg! Vagy rád törjük az ajtót!

C hangja: Már Örömet sem szerezhet neked az ember?!

B hangja: Kénytelenek leszünk erőszakoskodni! Bár ez, tudod mennyire távol áll tőlünk.

A hangja: Túl finom szavakat használsz. Süket ez! Be kell törni az ajtót!

B hangja: Gyerünk! (Egy test csapódik az ajtónak.)

C hangja: Egyszerre! Majd intek! Elkészülni, vigyááázz, rajt!

(Nagy reccsenés, három egyforma álarcban lévő fekete felöltős, fekete kalapos alak zuhan be.)

Mindegyiken kesztyű, mindegyik kezében erős-fényű, csöves zseblámpa, másik kezükben revolver, illetve kés, illetve balta. Meglátják a felkötött FÉRFIT.)

- A:** Már megtette maga. Ki hitte volna?
B: Úgy látszik ő is jobbnak látta.
C: Így nekünk is jobb:nem kellett ölnünk.
B: Csak akartunk, de az nem számít.
A: (*Leveszi a kalapját.*) Miért is akartuk megölni?
B: (*Leveszi a kalapját.*) Mert útban volt.
C: (*Leveszi a kalapját.*) Hogy több jusson nekünk.
B: De hiszen ez alig evett. A légynek sem ártott. Egyszer kiengedett az ablakon egy darazsat. Azt mondta: ennek is joga van az élethez.
A: Annál gyanúsabb. Titkon készült valamire.
C: Honnan tudod?
A: Nem tudom, csak gondolom.
C: Te készülsz valamire?
A: Nem.
C: Akkor miből gondolod, hogy ő készült valamire?
A: Ritkán lehetett köztünk látni.
B: Lehet, hogy félt tőlünk.
C: Tőlünk? Ugyan. Miért?
B: Fogalmam sincs. Lehet, hogy bolond volt.
C: Nem volt bolond, csak voltak elvei.
A: Akkor miért lógatta fel magát?
B: Biztosan jobbnak látta így. Az ember mindig a jót választja. Ő mondogatta ezt mindig.
C: És most jobb így?
B: Neki biztosan.
A: És nekünk?
C: Nekünk is. Egytel kevesebb.
B: De hiszen mindig azt mondtuk, hogy a barátai vagyunk.
A: Azt úgysem vette komolyan.
C: Ez abból is látszik, hogy felkötötte magát.
B: Na, akkor menjünk. (Mindhárman *elindulnak, észreveszik Nőt, megfordulnak.*)
A: Jó nőnek látszik.
B: Biztosan ennek a hülyének a szeretője volt.
C: Ki sem néztem volna belőle.
A: Biztosan alszik.
B: Ilyen mélyen?
C: Fáradt.
A: Mielőtt ez a majom felkötötte magát, lehet, hogy meg...
B: Nem kéne meg...
C: Nem veszitek észre, hogy milyen izléstelenek vagytok? Összevesztek egy hullának a nőjén,

és képesek lennétek a tetem jelenlétében meg...

- B:** Jaj de finnyás vagy.
A: Nekünk is lehet valami örömünk... (*A és B elindulnak Nő felé.*)
B: Na, ki lesz az első?
A: An-tan-té-nusz-szó-ra-ka-ténusz.szó-ra-ka-ti-ke-tu-ka-a-ia-ba-la...
C: (Nőre lő.)
B: Mit csináltál?
A: Elrontottad a játékunkat!
C: Én impotens vagyok.
B: Ezért még számolunk!
A: De most pucoljunk, mert a lövést meghallhatták. (Mindhárman *el.*)

2. kép

(*Csend. Férfi két karja lassan megmozdul, kioldozza a köteléket, puhán földet ér, forgatja a fejét, masszírozza a nyakát.*)

FÉRFI: Kényelmetlen volt, de hát sokat kibír az ember, ha nagyon akar élni. Nem volt más választásom. Ha életben találunk, megölnék. Így egyszer s mindenkorra vége. Azt is elfelejtik, hogy valaha éltem. Ezek hideg fejjel, előre megfontolt szándékkal meg akartak ölni. Én azt hiszem, soha nem tudnék megölni senkit. Esetleg magamat. De az sem valószínű. Ahhoz az kellene, hogy már semmit ne várjak, ne érezzem azt, hogy veszítek valamit, de hát sohasem tudhatja az ember előre, hogy miről marad le. Valami mindig történhet. Valami csoda. Na igen. Minden ember csodára vár. Persze nem olyan csodára, hogy szárnyai nőnek vagy narancsfává változik, hanem valami egészen másra... esetleg egészen parányi változásra, amely felér egy csodával, mert attól kezdve minden megváltozik körülötte. Én milyen csodára várok? Miért nem kötöttem fel magam igazán? Mert hátha...! Mi?! Mi történhet? Itt élek majd négy fal között, ha ezt egyáltalán életnek lehet nevezni... de meddig? Igaz, élelmet, olvasnivalót összegyűjtöttem annyit, hogy nyolc-tíz évig nem lesz rá gondom, de mi lesz aztán? És addig? Mi történhet addig? Mire számíthatok? El kell jönni egy olyan időnek, amikor nem lesz szükség karhatalomra, fegyverekre, az állam megszünteti önmagát, és mindenki önmaga vezérévé válik. Ezt olvastam... és akik ilyeneket írtak,

azok valóban hittek abban, hogy eljön egy olyan korszak... és meghaltak úgy, hogy ez a korszak nem jött el. Keresztre feszítették, agyonlőtték, máglyán megégették, kerékbe törték őket, a legfondorlatosabb fizikai és lelki kínzási módokat találták ki és használták ellenük, de ők az utolsó pillanatig hittek. A hit tartotta őket életben, de ezért is kellett meghalniuk. Hit nélkül nem élhet az ember! Amíg az ember hisz, addig élni akar. Élni akarok!

3. kép

(Ajtónyikorgás. *Belép Házmaster egy zseblámpával a kezében. Fején hálósapka, esetleg bajuszkötő, lábán papucs.*)

HÁZMESTER: Elnézést a zavarásért...

FÉRFI: Semmi nem történt.

HÁZMESTER: Nyitva volt az ajtó.

FÉRFI: Tudom. Rossz a zár.

HÁZMESTER: Mintha egy lövést hallottam volna. Gondoltam megnézem.

FÉRFI: Semmi nem történt. Hány óra?

HÁZMESTER: (órájára néz) Fél három.

FÉRFI: Megkínálhatom valamivel? Van néhány évre való konzervem.

HÁZMESTER: Köszönöm, nem szoktam ilyen korán reggelizni, és ilyen későn vacsorázni. Miért vett ennyi konzervet? Annak is felmegy az ára?

FÉRFI: Nem tudom. Én meghaltam.

HÁZMESTER: És minek egy hullának ennyi konzerv?

FÉRFI: Csak a külvilág számára haltam meg.

HÁZMESTER: Érdekes, mi egymással beszélgetünk.

FÉRFI: Ez miért érdekes? Mondom, hogy nem haltam meg ténylegesen... még funkcionálok.

HÁZMESTER: Azt látom. De az élő emberek sem szoktak egymással beszélgetni, csak mindenki mondja a magát.

FÉRFI: A másik meg hallgatja.

HÁZMESTER: Aztán fordítva. Teóriákat gyártunk, mentségeket keresünk saját bűneinkre... Ha két ember kerül egy csónakba, az egyik előbb-utóbb kapitány lesz vagy hull.

FÉRFI: De mindenképpen magára marad.

HÁZMESTER: Már születésünk pillanatában magunkra maradunk. A többi látszat. Az a kilenc hónap ott az anyaméhben, az életünk első és utolsó kilenc hónapja, amikor igazán

együtt vagyunk valakivel. Utána ezt az állapotot keressük, hajszoljuk egy életen át.

FÉRFI: Van felesége?

HÁZMESTER: Volt. Most csak egy papagajom van, de az is sokat beszél.

FÉRFI: Észrevenné valaki, ha meghalna?

HÁZMESTER: Miből gondolja?

FÉRFI: Csak kérdezem.

HÁZMESTER: A Csaba biztosan észrevenné.

FÉRFI: Ki az a Csaba?

HÁZMESTER: A papagajom.

FÉRFI: Ügy értem, ember. Van olyan ember, aki észrevenné?

HÁZMESTER: Előbb-utóbb észrevennék, egy házmaster fontos személyiség.

FÉRFI: De akinek hiányozna. Van olyan ember, aki szereti?

HÁZMESTER: Nem tudom mi a szeretet.

FÉRFI: Hogyan tud akkor élni? (Házmaster *nevetgél*) Jó kedve van?

HÁZMESTER: Egy idő óta. Majd magának is jó kedve lesz, ha felnő.

FÉRFI: Felnőtt vagyok. Ötvennyolc éves.

HÁZMESTER: Ez nem az évek számán múlik. Úgy gondoltam, ha szellemileg felnő. Ha nem lesznek önben szenvedélyek, vágyak, ragaszkodások. Ha végérvényesen leszámol az illúziókkal. Amíg ezt nem éri el, gyerek. Csak a gyerekek vágyódnak szeretetre és megértésre, csak ők tudnak keservesen sírni és harsányan, szívből nevetni, csak őket lehet oklevelekkel, érdemrendekkel, osztályzatokkal ámitani. A felnőtteknek is hiányzik a szeretet, a megértés, vágyódnának is utána, de rájöttek, hogy nincs ilyen, és ami nincs, azután nem érdemes vágyódnia. Aztán vagy nihilisták lesznek, vagy bölcsek, vagy nihilista bölcsek.

FÉRFI: Gyerekkoromban utáltam a házmastereket.

HÁZMESTER: Én is. Aztán a filozófia doktora lettem, majd igazságügy miniszter, aztán el-tűzeltem a diplomámat és a doktorátusomat... A többire nem emlékszem pontosan, de nem is érdekes.

FÉRFI: Igazság! Mi az igazság?

HÁZMESTER: Az ember sohasem ismerheti meg az abszolút igazságot. Mindenki hajtogatja a maga igazát, és ezt elnevezi igazásnak. Az igazság az emberen kívül, az emberen túl van... Ezért hazudik.

FÉRFI: Vagyis hirdeti igazát. Vagy hallgat.

HÁZMESTER: Akkor már közel van az igazsághoz. Az igazsághoz csak a csend méltó. [Csend.]

FÉRFI: Mit gondol, senki nem fogja észrevenni, hogy eltűntem?

HÁZMESTER: Maga eltűnt?

FÉRFI: A külvilág számára. Izolálódtam. Hallgatok, tehát eltűntem.

HÁZMESTER: Gyáva!

FÉRFI: Lehet. De szeretnék élni, és egyelőre nem tudtam jobbat kitalálni.

HÁZMESTER: Ez nem élet! Na megyek, megetetem a papagájomat.

FÉRFI: Kérem, ne mondja el senkinek, hogy élek. Az ilyesmi gyorsan terjed.

HÁZMESTER: Magának jó, ha nem árulom el?

FÉRFI: Igen. Azt hiszem, jó.

HÁZMESTER: Akkor elárulom.

FÉRFI: Mire észreveszik, hogy eltűntem, talán sikerül valami megoldást találnom, de hagyjon nekem erre időt... Kérem, ne áruljon el! Könyörgöm! Félek! Ha megtudják, hogy élek, eljönnek és megölnék. Tudom, hogy ez sem élet így, de legalább időt nyerek.

HÁZMESTER: Vagyis húzza az időt.

FÉRFI: Nem akarok ostobaságokat elkövetni. Mindent végig kell gondolnom. Kérem, ne áruljon el!

HÁZMESTER: Majd meglátjuk. (Indul.)

FÉRFI: Ne hagyjon itt kétségek között! Mondja, ígérje meg, hogy nem árul el.

HÁZMESTER: Nem tehetem. A szó nem ér semmit. Dubito ergo sum! Majd meglátjuk. (El.)

FÉRFI: *(Kulcsra akarja zárni az ajtót, de rájön, hogy elromlott a zár, Házmester után szól.)* Kérem!

HÁZMESTER: (Kintről.) Még mire?

FÉRFI: Vegyen egy új zárat! Félek!

HÁZMESTER: Majd meglátjuk.

FÉRFI: (Tétován *Házmester után néz, aztán becsukja az ajtót.*) Ide akárki bejöhet, de én nem mehetek ki. Rossz ez a kiszolgáltatottság. Valami megoldást kell találnom. Riglit szerelek az ajtóra! *(Tesz néhány lépést.)* Nincs riglim. Akkor egy nagy szög! Az is megteszi. (Indul.) Az sincs. Egyelőre nem tudok mit tenni. Vállalnom kell a veszélyt, ha már nem tudok ellene védekezni. Nem törődöm vele. Ezentúl egyáltalán nem veszek tudomást a külvilágról. Csak a túlvilágról. Hiszen végsősoron halott vagyok. Legalábbis a halandók számára. A materiális síkról át kell szállnom a szellemi síkra! Jógázni fogok, meditálni, felülemelkedem, feloldódom a végtelenben. Minden külső szemlélő számára halotthoz válok hasonlóvá. érzéketlenné válok a külvilág ingereivel szemben. meg-

próbálok felfogni, meghallani a fentről és bentről érkező jelzéseket. Elérem a szomnolencia, a szomnanbulizmus állapotát. (Hanyatt *fekszik a földre.*) Savászana! Hullapóz! Ez az! Ez való nekem! ez aktuális! Ez méltó hozzám! Itt kell kezdenem, és ez — talán — elvezet a megoldáshoz. Lássuk csak. Ellazulok, teljesen laza vagyok és áttetsző mint egy kristálygömb. Nincs bennem semmi feszültség, görcs. Üres vagyok, ellazulok. Nyu-ga-lommm! Ellazul a jobb kezem, a bal kezem ellazul, nyakizmaim ellazulnak, arcizmaim ellazulnak. Egész testem nyugodt és ellazul. A jobb karom elnehezül. A bal karom elnehezül. Egész testem elnehezül... *(Csend. Erősített mélylélegzés, szívhangok, GONG.)*

5. kép

(A zsinórpadlásról keskeny, korlát nélküli csigalépcső ereszkedik le a színpad közepére. Pantomim-trikós, fehérre mázolt arcú Bohóc igyekszik rajta lassan fölfelé. Lent, a lépcső körül emberek állnak, egyforma álarcban, karbafont kézzel, és fölfelé néznek.)

FÉRFI

HANGJA: Sokat beszélek szenvedély-nélkülségről, vágytalanságról, sérthetetlenségről, de ha egy ijedt gyerek-szemet látok, a sírás fojtogat. Azt is tudom, hogy tökéletlen vagyok, bár a tökéletesség felé való törekvést hirdetem... Hirdetem? Mondom, motyogom, ha engedik, ha meghallgatnak... Rendről beszélek és csak a káoszt érzem. Útról beszélek, miközben egy sivatagban bolyongok. Fényről beszélek és sötétségben botorkállok. Elmélyülésről beszélek és... *(Bohóc megbotlik és lezuhan. A tömeg harsányan röhög. Sötét. Korbácsütések zaja. Egy tárgyilagossággal számolja az ütések: egy, kettő, három... Világos. Bohóc a színpad közepén térdel és korbácsolja magát.)*

A: (Számol.) ...négy, öt, hat...

B Vajon fáj neki?

C: Miért csinálja?

A: Fakír!

B: Mazochista!

C: Exhibicionista!

A: Buddhista!

B: Jehovista!

C: Bolond!

(Bohóc abbagyja a korbácsolást, előrejön,

két kézzel az arcához kap és próbálja lehántani a felső réteget. Eleinte nem sikerül, aztán lassan leválik egy álarc, aztán mégegy, még néhány...

6.kép

(Az ajtó lassan kinyílik és egy fekete ruhás, fekete kalapos alak lép be, **A temetkezési vállalat ügynöke.**)

ÜGYNÖK: Jó reggelt kívánok! (Közel lép **Férfihez**, szakértelemmel vizsgálja.) Jó reggelt!

FÉRFI: Már reggel van?

ÜGYNÖK: Nem hallja a madarak csivitelését és a járművek dorombolását? Nem látja a hideg reggeli fény pázmáit? Nem érzi a friss reggeli levegő illatát?

FÉRFI: Nem állt módomban eddig odafigyelni.

ÜGYNÖK: Jó reggelt! A Temetkezési Vállalat ügynöke vagyok. Telefonon értesítettek, hogy egy hulla tartózkodik ebben a lakásban.

FÉRFI: Igen kérem, én volnék az.

ÜGYNÖK: (Nevet.) Ma reggel mindenki olyan tréfás kedvében van. Amikor elindultam ott-honról gyalog... mindig gyalog járok... a hársfák szegélyezte úton, a madarak dalától mámorosan, életvidáman és frissen borotváltan, az egyik félemeleti ablakból egy férfi mászott ki, zsákkal a hátán, fekete kesztyű volt rajta kérem, és fekete posztóálarc a szemén... Nagyon mulatságos látvány volt... mintha egy vicclapból vágták volna ki. Aztán később, egy lovas kocsit láttam telerakva kövekkel, a kocsi elé egy remegő lábú, izzadt, vézna gebe volt kötve, és a kocsis verte kérem, pedig láthatta, hogy a gebe nem mozdul, mert nem tud... Nem gondolhatta komolyan. Ahogy tovább mentem, egy tömött villamost láttam, a lépcsőn fűrtökben lógtak, egyszercsak látom, hogy az egyik fiatalember aki a lépcsőn áll lelöki a mellette állót kérem... Most meg ez a história magával. Ma reggel mindenki olyan vicces. Vagy maga tréfál, vagy az aki telefonált, de, ne haragudjon meg érte, fáradtak a nevető izmaim.

FÉRFI: Semmi nem történt.

ÜGYNÖK: Tehát, van hulla vagy nincs? (Észreveszi a rekamién heverő **Nőt.**) Óh, milyen tapintatlan vagyok... hiszen itt van. (Elindul felé.)

FÉRFI: Ne nyúljon hozzá!

ÜGYNÖK: Ki akart hozzányúlni? Én messziről megérezem, hogy nem élő test. Tehát? (Számunkérően néz **Férfire.**)

FÉRFI: (Zavartan.) Hogy szolgál a kedves egészségére?

ÜGYNÖK: Köszönöm. Bár néha émelyeg a gyomrom. Például, amikor közelebb kerülök egy hullához. De ez ritkán történik meg, mert kívül áll hatáskörömön. Ilyenkor papsajt, medveszőlő és zsálya teakeveréket iszom. Hasonló esetben önnek is tudom ajánlani. (Kís szünet.) Ön a gyilkos?

FÉRFI: Nem, nem! Én nem ölök! Csak a legyeket... néha... mert utálok a zümmögésüket.

ÜGYNÖK: Én is. Ajánlom gázosíttasson. Egy napig lakáson kívül kell tartózkodni, de aztán nyugalma lesz.

FÉRFI: Én nem hagyhatom el a lakásomat. Nekem soha nem lesz nyugalmam.

ÜGYNÖK: Szóval mégiscsak maga a gyilkos.

FÉRFI: Nem!

ÜGYNÖK: Nagy itt a por és a homály. Ide még a rigó füttye sem hallatszik be. Azt javaslom törölje le a port és húzza fel a redőnyöket.

FÉRFI: Már gondoltam erre. (Csend.)

ÜGYNÖK: Engedje meg, hogy elmondjam egyik költeményemet. Címe: A sátán. Véget ért a kába nóta./ Délibábos, lódenkabátos koldus kán-kán,/ de új szörnyek másznak feléd,/ rád kacsint a disznófejű halál./ Hajnali fényben, emberöltözékben/ sáskák, kígyók suhannak közénk szépen,/ álom száll, de ne álmodj,/ mert bokád kalodába kattán,/ és hiába csorog arany-fény/ az almás kertben,/ részeg ökör-fej röhög rád,/ és szőrös, patás lábak/ játszanak ezüst-gömbjeiddel. (Csend. **Noteszt vesz elő. Nőre.**) Ennek a hullának felvehetném az adatait?

FÉRFI: Nem hulla. Ön tévedett.

ÜGYNÖK: Az nem valószínű... de ahogy gondolja. Itt a névjegyem, kérem értesítsen, ha valahol tud egy hulláról, vagy... esetleg, mielőtt mégis meggondolná magát, hogy ön is... vagyis úgy dönt, hogy mindkettőnknek jó legyen... Biznisz iz biznisz! Ért engem?

FÉRFI: Hogyne. Tökéletesen értem, és... megértem. Amiben csak tudok, a segítségére leszek, de nagyon kérem ne meséljen senkinek kettőnk beszélgetéséről.

ÜGYNÖK: Tudok hallgatni. Valamit valamiért. Ajánlom magamat. (El.)

7. kép

FÉRFI: Eddigi ötvennyolc évem arra tanított, hogy senkiben ne bizzak meg, és már két em-

ber él, aki ismeri titkomat. A helyzetem aggasztó. Bizonytalanságban kell élnem, kiszolgáltatva a legkülönbözőbb feltevéseknek és incidenseknek. (Szenvedéllyel.) Nem szabad ezzel foglalkoznom! El kell olvasnom minden könyvet, ami vallásról, gondolkodásról, szellemről, lélekről szól! A gondolatokat át kell teljesen élnem, azonosítanom kell magamat velük! Meg kell elégednem szerény életkörülményekkel! Zárkózott leszek és alázatos. A világ nagyjaitól távol tartom magam. Vágytalan leszek, közömbös és egykedvű. Ételben nem válogatok, nem akarok megtartani semmit. Gazdagság, szegénység elmúlik. Nem szabad különbséget tennem erény és bűn között, hírnév, megaláztatás, jó és rossz között. Kerülnöm kell a bánatot, bánkódást, büntudatot. Bármit tettem, vagy bármit tettek velem, semmi sem ok az öröme, fájdalomra. A viszálykodást, gyűlölködést nyugodtan, indulat nélkül kell szemlélnem. Úgy kell látnom a világot, ahogy valaki a hegy csúcsán áll, és a mély völgybe néz. (Leül törökülésbe, vagy ha a színész tud: lótuszülésbe.) Megidézem a teljesség útját és tudományát, hogy halhatatlan szellemem drágakőragyogása elárassza a felébresztett öntudat lótuszának mélységes közepét, engem pedig sodorjon magával az elragadtatás, hogy széttörhessek minden bilincset és minden horizontot. (Sötét.)

8.kép

(Mélylegzés, szívhangok. Visszhangzó, rohanó léptek. Cipők, bakancsok, csizmák csattogása. Egyre több. Mintha egy végtelenül hosszú, szűk alagútban rohannának. Lihégés, sikolyok, röhejek, gépek csattogása, autótülkölés. Egy ideig még tart ez az örült, zajos rohanás, néha fények villannak föl, aztán — amikor már csaknem kibírhatatlan — hosszú, néma csend.)

NŐ: (életvidám hang) Élet!

1. FÉRFI: {mély, keserű hang} Élet.

2. FÉRFI: (könnyed, objektív hang) Ez az élet.

(Lassan kivilágosodik.)

(Középen, egy asztal körül ülnek, lassan, nyugodtan esznek. Nyilvánvalóan lehet hallani az edények, kanalak, villák csikorgását, a rágást. A rekamién fiatal pár szeretkezik. Mellettük középkorú férfi áll, átnéz felettük a falra, néha hátra lép, mintha egy képet nézne, igazgathatna. Mögöttük tiszta, fehér véccékagyló, egy kisfiú áll mellette és pisil, aztán lehúzza a vévét, odamegy az asztal körül ülő fiatal nőhöz, az be-

gombolja hátul a nadrágját. A gyerek leül a földre és kockákból várat próbál építeni, de az mindig összedől. Ez a jelenet alatt többször megismétlődik. Az asztal túlsó oldalán két idős férfi ül, sakkoznak, koppannak a figurák. Hátrább, egy konyhaszéken öregember áll és a hatalmas csillárba villanykörtéket csavar. Lassan, komótosan dolgozik. Minden egyes villanykörtéért hátra megy, kihúzza egy fiókot, az erősen nyikorog, kiveszi a körtét, feltartja, nézegeti, fellép a konyhaszékre, becsavarja. Először csak egy villanykörte ég, homály van, aztán kettő, három, amikor a negyedik körtét csavarja, hirtelen, némán lezuhan a földre, és fekvé marad. A kisfiú feláll, odamegy hozzá, nézi. Néhány másodperc után sötét. A színpad bal oldalán egy fénykörben idős, fehérhajú néni áll. Vékony, madárcsontú, madárkoponyájú. Arcán archaikus mosoly. Rövidjuju fekete ruha, fehér harisnya van rajta, egyik kezében fehér zsebkezdő, integet. Sötét. Vonatzakatolás. Erősített, rekedtes mikrofonhang a vonatzakatolás ritmusára.)

HANG: Idetted odatetted hova tetted ide tetted oda tetted miért tetted mért nem tetted hova lettél hova lettem...

(A színpad jobb oldalán egy vonatkupé fapadján kopaszra nyírt kiskatona ül. Mellette a padon kosárban fehér virág. Mozdulatlanul ül, tágrányított, csodálkozó szemekkel. Baloldalt ismét megjelenik az integető néni. Gépfegyversorozat. Fékcsikorgás, karambol zaj, sötét. **GONG.**

Amikor újra fény lesz, **FÉRFI** egyedül van, törökülésben ül.)

9.kép

FÉRFI: Valamit elrontottam. Ha nem hibáztam volna, most nyugodtan kimehetnék. Soha nem tudtam eddig fölfogni, hogy milyen nagyszerű dolog kilépni az utcára, hallani a villamosok csörömpölését, érezni a szél hideg legyintését vagy az esőcseppeket az arcomon, látni embereket az utcán, házakat neonreklámmal, és felettük a kék, fehér vagy fekete égboltot a Nappal, vagy a Holddal és a csillagokkal.. Mindezt soha nem tudtam értékelni. Süketen, vakon, érzéketlenül ödöngtem a világban, és az egészből nem fogtam föl semmit. Halálraítélt vagyok. Persze mindnyájan halálra ítélték vagyunk már születésünk pillanatában, de az ítélet végrehajtásáig terjedő idővel rendelkezhetünk. Sietnünk kell, mert soha nem tudhat-

ból kivesz egy könyvet, olvasni kezdi.) Amikor azt állítjuk, hogy az élet célja a gyönyör, nem a tivornyázók gyönyöreiről, és nem az élvezethajzásban rejlő gyönyörűségről beszélünk, hanem arról, hogy testünk és lelkünk mentes legyen a fájdalomtól és a zavaroktól.

(Felkap egy másik könyvet, olvas.) Ha egy hindu otthagyja a világot, hogy a jógának éljen, akkor ezt korántsem azért teszi, mintha az élet örömeiről lemondott volna. Nem! Ő csak a mulandó örömeiről mondott le, de ezt nem érzi lemondásnak! Mint ahogy a gyermekéskből kinőtt fiatalember nem érzi lemondásnak, hogy ólomkatonáival nem játszik többé. Ő is elhagyja az illúziók világát a valóságért. *(Leteszi a könyvet.)* A személyünkben lakozó vágyak tesznek rabszolgákká. Ha ezektől megszabadulunk, elérjük a teljes szabadságot. Az egyedüli, igaz szabadság a teljes vágytalanság. A vágytalanság elérése a legfőbb cél, mert a vágytalanság szabadít meg az anyagi világ csalóka káprázataitól. A vágytalanság szabadít meg a gonosztól, mert alantas ösztöneink nem tudnak többé úrrá lenni rajtunk. A vágytalanság szabadít meg a szenvedéstől, mert minden szenvedést a ki nem elégített vágyak okoznak. A vágytalanság szabadít meg a halálból, mert ha a vágyak nem húznak le többé az anyagi világba, megszűnik számunkra a születés és a halál örök körforgása... *(Csend.)* Nem megy! Hiába minden! Tele vagyok keserűséggel, fájdalommal és elégedetlenséggel! Hiába minden keleti injekció, én izzig-vérig európai vagyok! És ember, nem szent! Bárhova nézek, mindenütt ellentmondásokat látok, és úgy érzem, nincs erőm tisztázni. *(Csend.)* Rossz egyedül. Ez életbenmaradásom három-ezerkilencszáz nyolcvanhetedik nagy tanulsága. *(Felemel egy könyvet, a Bibliát, és olvasni kezdi.)* Mikor Mária Jézus közelébe ért és meglátta őt, e szavakkal borult a lábához: "Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg a testvérem." Amint Jézus látta, hogy sír, és hogy a vele jött zsidók is sírnak, lelke mélyéig megrendült. „Hová tettétek őt?” — kérdezte. „Jöjj, Uram, felelték, nézd meg!” Jézus könnyekre fakadt. „Nézzétek, mondták a zsidók, mennyire szerette őt.” Betániában, Máriának és nővérének, Mártának falujában, volt egy Lázár nevű beteg. Mária kente meg az Urat illatos olajjal és törölte meg a lábát a hajával. Testvére, Lázár volt beteg. A nővérek megüzenték neki: "Uram, akit szeretsz, beteg." ...Jézus szerette Mártát, nővérét Máriát, és Lázárt. Mikor tehát meghallotta, hogy beteg, két napig még helyben

maradt, de aztán így szólt tanítványaihoz: "Menjünk ismét Judeába." ..."Lázár, a mi barátunk, elaludt, megyek, hogy fölkeltesem álmából." Mikor Jézus megérkezett, Lázár már négy napja a sírban feküdt... „Uram, szót Márta Jézushoz, ha itt lettél volna, nem halt volna meg a testvérem, de tudom, hogy most is, bármit kérsz az Istentől, megadja neked." Jézus megnyugtatta: „Testvéred föl fog támadni." ...Jézus még mindig mélyen megindulva, a sírhoz ment. Az egy kővel elzárt barlang volt. „Vegyétek el a követ”, szót Jézus. Elvették a követ. Jézus égre emelte tekintetét és így imádkozott: „Atyám, hála adok neked, hogy meghallgattál. Én ugyan tudom, hogy mindenkor meghallgatsz, csak a körülálló népért mondom, hogy higgyék: Te küldöttéi engem.” E szavak után hangos szóval kiáltott: "Lázár, jöjj ki!" A halott azonnal kijött. Lába és keze pólyával volt körületekerve, arca pedig kendővel bekötve. Jézus így szólt: „Oldjátok fel őt, hogy járni tudjon.” — *(Egyre lázasabban.)* Lázár, a beteg barát, tehetetlenségünk megtestesítője. Egonknak az a része, mely nem tud megnyilvánulni, megvalósulni, aki háttérbeszorultan ül a palota, a Jeruzsálemi Templom előtt és koldusként várja, hogy a Tudat felhasználja képességeit. Lázár üldözött és jelentőségét vesztettnek látszik. „Lázár, a mi barátunk, elaludt.” Vagyis: a barátság, a szeretet vagy beteg, vagy alszik, vagy meghalt bennünk, és ha meghalt, mi sem élünk. Meg kell gyógyulnunk, fel kell ébrednünk, fel kell támadnunk! Ha ez meg nem történik, ha nem támad fel bennünk a szeretet, akkor halottak vagyunk és azok is maradunk. A barátság a negyednapos, vagy több éves halott Lázár bennünk, ennek feltámasztása a jövő, a tévedésektől, zsákutcáktól megszabadult, isteni képességeivel összebékülő ember feltámasztásának a jelképe... Az Ego magában rejtli a tévedések csíráját, ezáltal képes tudatával feltárni a tévedések okait, megtisztulni a tévedésektől. Passzivitás árán tudatosítja az emberiség összes tévedéseit, és teljes hatalmat nyer az emberiség megváltoztatásához...

12. kép

FÉRFI MÁSIK

ÉNJE: (Lehet *csupán hang is.*) Ne prédikálj! Kinek prédikálsz? Teljesen egyedül vagy. Mit karattolsz itt „az emberiség megváltoztatásáról”, amikor még önmagadat sem tudod megváltoztatni. Rab vagy! Bezárva az önma-

gad által emelt falak közé. Vedd tudomásul, egy köldöknéző, lázas agyú rab vagy.

FÉRFI: Lázár feltámasztása után az ego nem igényli a nyilvánosságot, csupán azzal foglalkozik, hogy kifejlessze önmagában a teljesség-tudatot, teljességérzést, a tökéletes cselekvés, a tiszta indulatok képességét...

MÁSİK: Ez szépen hangzik, csak éppen hazugság, önámítás. Benned nem támadt föl Lázár, nem ismered a barátságot, a szeretmet... nem is tudsz szeretni! Okoskods, hajtogatod a magadét, de mit tudsz te itt „cselekedni”? Kivel szemben születnek meg benned azok az ominózus „tiszta indulatok”? Esetleg önmagaddal szemben, de ezek csak indulatok. Kétségbe vonom a tisztaságukat.

FÉRFI: Keretek közé zársz mindent a materialista agyaddal... vulgarizálsz... A szellem nem ismer határokat, falakat... A szellemi erőnek kisugárzása van!

MÁSİK: A koporsóban? Lázárt ki kell onnan valakinek hívni, életre kell kelteni, meg kell szabadítani a kötelekeitől... Neked pedig sohasem lesz ehhez elég erőd. Itt csücsülsz gúzsbakötötten, görcsökkel, zavaros, sötét indulatokkal, kétségekkel egy koporsóban.

FÉRFI: Ennek a barátságnak először is önmagunkban kell megszületni... létre kell jönnie a tudatos tanító ember és a passzív háttérbe-szorítottságot elviselő Ego-rész között...

MÁSİK: Te volnál a tudatos tanító ember, mi?! És én a passzív, háttérbe-szorítottságot elviselő Ego-rész?

FÉRFI: (Mániákusan.) Lázár a palota előtt, a

szegénység, az egyszerűség, természetesség, mely a jövő emberiségét jellemezni fogja... és ehhez rád is szükség van, hiszen te tényleg egyszerű vagy és természetes...

MÁSİK: Jó, hogy nem mindjárt hülye. Torkig vagyok veled! Megöllek!

FÉRFI: Ne! Őrült!

(Fékcsikorgás, *karambol-zaj, szirénázás, rohanó léptek, mélylégzés, szívhangok, GONG.*)

Utójáték

(Kórház. Gördülő mütös-kocsin **Mütös** betol/a **Férfi**, akinek a feje, karja, mellkasa bepólyálva. **Orvos** és **Nő** halkán beszélgetnek.)

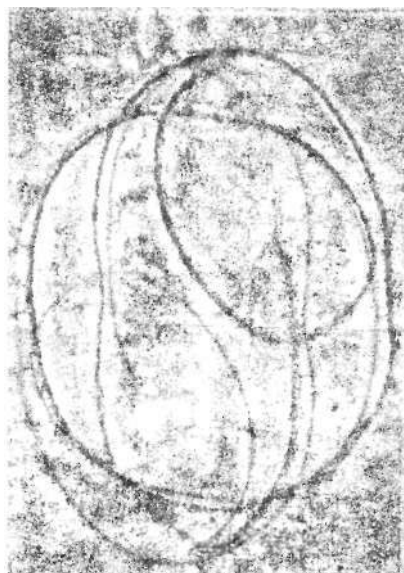
ORVOS: Amikor behozták a kórházba, rögtön felismertem a tanár urat. Egyetemista koromban többször kerestem, de nem sikerült találkozunk. Az iskolában senki nem tudott róla semmit. Össze-vissza beszéltek... Volt aki azt mondta, kivándorolt, mások szerint halott, megint mások szerint súlyos beteg. A tudakozónál azt mondták, ilyen személy nem létezik. A házmaster is zavarosan beszélt...

NŐ: **Itt** maradhatok?

ORVOS: Természetesen. Csak nagyon tessék vigyázni. Nem szabad felizgatni. Most alszik, és ez a legjobb amit tehet.

NŐ: (Egy székletet visz **Férfi** ágya mellé és leül. Sötét.)

Vége

Marsall László
SÁRKAPARÓ RÁCSON

Agyiruhád lerugdajjad
 hónod szőrét szél borzolja
 csapja hajad szemed elé
 Lásd az apád ó-kabátját
 épp csak, mint a puli-kutya
 lógni bütykös körteágon
 tokja üres mássz föl érte
 nyitója a házatoknak
 kulcskarikán jobb zsebében
 Öreg kölkök fostos szarka
 reccsenjen az ág alattad
 bucskázz körte terüjére
 marjul boka gyökken térded
 Kússz négykézláb dugd a lyukba
 tolla kulcsnak körbeforog
 némult a zár csettenése
 hónod szőrét szél borzolja
 sárkaparó rácson elhálj
 röptében már elkalimpál
 körtefáról ó-kabát is
 apád ünneplő cipője
 szomorú-eper fa töben
 lábak nélkül jár-bokázik
 halálától halálodig
 halálotól haláláig

Lehota János

MADÁCH ISTENBIZONYÍTÉKA

*Egy feledésbe merülő szimbólum**A hermeneutikai kör recepciója*

Drámairódmunknak - a Csongor és Tündét és a Kegyencet leszámítva - két olyan kimagasló alkotása van, amelyek nemcsak számos, egymásnak ellentmondó értelmezést hívtak életre, hanem e drámák műnemének meg-megújuló vizsgálatát, ezzel együtt a dráma műnemének kérdését is felélesztették. Mind a Bánk bánnak, mind *Az ember tragédiájának* olyan közös dramaturgiai pontjára szeretnénk rámutatni, amely a drámai műneműségük vizsgálatát indokolja: mindkét művet a végpontjából kell értelmezni. Ez a fejtegetés nem a műnem vizsgálatára teszi a hangsúlyt, hanem *Az ember tragédiájának* végpontjában lévő fordulatot kívánja újraértelmezni, mégis megfogalmazzuk e közös vonás tartalmát. Olyan művek ezek, amelyek már nem épülhetnek kollektív befogadói tudatra, ám a drámakezdés - *Az ember tragédiája* esetében különösen - mégis egy kollektív tudat létezését feltételezi, illetőleg előlegezi. Ezt az ellentmondást más tanulmányban igyekszünk kifejteni, ezúttal csak megjelöljük kifejtendő tézisünket: nem dráma születik akkor, ha a drámaírók - most már elsősorban Madáchról szólva - nem színházi közönséggel, hanem személylyel, ráadásul bevavatott személyekkel akartak párbeszédet folytatni. A Bánk bánt természetesen nem olvasásra szánta Katona, de mivel színpadra nem kerülhetett, és a szerző nem szembesülhetett a befogadói tudat és a drámakezdés ellentmondásával, és mindazzal, ami ebből az ellentmondásból következik, a Bánk bánról is elmondhatjuk, hogy a szerző szándékához is olvasás és újraelolvasás útján juthat el a befogadó, mert a személyes találkozást csak így nem befolyásolja a sokféle más befogadói tudat. A szerzői szándék ilyen megközelítésben elég pontosan körülírható, Madách maga is megfogalmazta Erdélyihez írott levelében. Drámaként viszont elidegenül a szerzőtől, és ily módon a nem létező kollektív tudat - e természeténél fogva - megszámlálhatatlanul sok értelmezését teremti meg. Ezt a befogadószerzőjűségű Bánk bánt elemeztük korábbi tanul-

mányunkban, és már akkor rámutattunk, hogy *Az ember tragédiája* értelmezési problémáit, megközelítési nehézségeit is ez a körülmény okozza: drámaként kezeljük azt, ami nem az, amit nem annak szántak. Ez a feltevés majd a műnem nagyon alapos újragondolását is igényli.

Ehelyütt azt emeljük ki, hogy ilyen ellentmondás alapján ezek a művek természetesen világnézeti vonatkozású ellentmondásokat teremtenek. Ellentmondások meglétekor az elemzés elsődleges feladatának a kiindulópont és a végpont összefüggésének vizsgálatát tartjuk. Elemzésünk egyik legfontosabb tétele, hogy a drámai mű mindig kollektív tudatra épül, tehát annak hiányában azt kell az írónak megvalósítania, hogy a sokféle egyéni tudatot egyetlen fókuszba hozza a dráma már bonyolult rendszerű alapszituációjában. Csak erről az alapról teljesebben ki a drámaiság hiszen erről az alapról már egyértelmű drámai végpontot feltételez a befogadó. Ha az író elmulasztja a sokirányú befogadói tudat egységesítését, vagy már nem is szándéka annak megvalósítása, akkor műve az egyéni tudat vonzókörébe kerül. A befogadó ezért olyan olvasója lesz a műnek, aki a maga világnézeti látásmódja szerint már csak egyoldalú párbeszédet folytat az alkotóval. A dráma viszont az egyéni tudatok integrálhatóságáról és integrációjáról született, így a drámai művet is csak az ilyen természetű kollektív tudat értheti és értelmezheti. Ha tehát az író elmulasztja a közösségi tudat megteremtését, és műve így kerül közönséghez, akkor az egyéni tudat tölti be ezt a szerepet, tehát valamelyik befogadói tudat emeli magát általános érvényűvé, vagy azt fogadja illetve fogadtatja el a más alapon egységesülő tudat kvázi kollektív tudatnak. Így születik meg az a drámai mű, amelyiket nem annak szántak vagy amelyiket hibás dramaturgiával írtak meg. Ez a körülmény teremti meg e művek megoldhatatlan értelmezési ellentmondásait is.

Az egyéni tudat érvényesülhetősége alapján az egyéni tudat kiindulópontja és a drámai mű végpontja között jön létre megold-

hatatlan ellentmondás, hiszen ez az egyéni tudat az írói végpontba akar torkolni. Ezt a kapcsolatot azonban már csak az író tudata teremtheti meg. Ha a kiindulópont nem a befogadói tudatra épül, akkor csak az író világába beavatott tudat képes az író meg nem alkotott kiindulópontjába behelyezkedni, csak ez a beavatott tudat képes - követve a mű felépítményét - eljutni az írói végpontba. A nem beavatott tudat azonban az egyéni tudatból kiindulva teljes körben, a háromszázhatvan fok végtelenségében indul el felépítő útjára, és ha bele is fut az író végpontjába, a kauzalitást számtalanszor szubjektíválja, vagy ha a kauzalitásban nem vét, akkor az író végpontját fogja átértékelni. Ebben az összefüggésben a végpont, mint biztos pont is egyedül marad, következésképpen elveszti funkcióját, hiszen ez a tudat nem tudja annak tulajdonítani, aminek szánták, hanem annak tartja, aminek tudja, vagy akarja. Ebben a bizonytalansági tartományban van valahol a költő, az alkotói szándék is, holott az már csak egyetlen következetes, ellentmondásmentes recepciót enged meg.

Miben hasonlatos tehát a Bánk bán és Az ember tragédiája, amit már itt is megfogalmazhatunk? Mindkét művet a végpontjából kiindulva érthetjük meg, tehát előbb végig kell olvasnunk őket, és amint eljutottunk a végponthoz, annak alapján most már elkezdhetjük újból a mű olvasását. Vö. Bécsy Tamás fejtegetésével. Mi, be nem avatottak, csak így válhatunk olyan beavatottakká, akik ebből a végpontból kiindulva bekerülünk a művek ökonomikus rendszerébe, és ily módon már e belső világ kiindulópontját tudjuk értelmezni.

Végpont kiindulópontú művek esetében már más a végpont természete, ezért annak jellemző tulajdonságát meg kell vizsgálnunk.

Miben különbözik ezen művek végpontja a drámai mű végpontjától?

Induljunk ki abból a feltételezésből, hogy a vizsgált két mű közös vonása az, hogy csak a szerzők világlátásának ismeretében, csak az ő világlátásuk értelmezése által válik teljessé a szövegművük. Minden más, kívülről jövő szemlélet kényszerzubbonyként hat e művekre; lehet azoknak jelentése, lehetnek izgalmasak és időszerűek is, a teljes szövegművet sohasem fogják tudni számbavenni. Ezek a művek - mint mondtuk - már csak egyetlen, a szerzői tudatból következő értelmezést engednek meg, és ez a szerzői tudat megismerhető. Miért csak a végpontból válhat megismerhetővé ez a tudat?

Madách - de már Katona is - az ellentétek egységének illetve egységesülésének és egységessé válásának világában él, amiből az következik, hogy már egymással ellentétes előjelű végpontok - hangsúlyozzuk: *végpontok* - születhetnek igazságként. A polgári forradalom előtt a világ ilyen megkettőződése nem létezett, következésképpen a drámáknak egységes világnézeti kiindulópontjuk volt, és ebből a kiindulópontból csak *egyetlen* - várható és várt - végpont születhetett. E két pont között azonban leképezhetetlenül teljes világot jeleníthet meg mind az eposz-, mind a drámaköltő. A megkettőzött világban azonban már két lehetséges, egymással szembenálló igazság létezhet, s azok közül az író választja ki és határozza meg az egyik előjelet igazságként. Ez a végpont pedig csak egyetlen oksági láncolatot enged magába, illetve az oksági láncolatnak ebbe az író által választott végpontba kell kapcsolódnia. Ilyen összefüggésben az író maga kényszerül megfelelni a világot, mert végpontjával kizárja az ellentétes végpont igazságának lehetőségét, holott az is lehetne, csak ő nem azt választja. Ebben az összefüggésben igazolhatjuk azt az állításunkat, hogy csak az író világában maradva juthatunk el a műhöz, hiszen ha a befogadó a maga teljes világát, a másik előjelű igazságot is belevetíti a műbe, akkor a szerzői szándékkal ellentétes világnézetével ellentmondásba fog kerülni. Ezáltal nem a maga világlátását változtatja az íróéhoz, hanem ellenkezőleg, a maga világlátásához igazítja a művet. A végpontból kiinduló újraolvasással azonban olyan hermeneutikus kör születik, amely kizárhat minden más idegen tudatot, és ily módon csak a szerző világában maradunk. Ha eddig nem voltunk beavatottak, akkor ezáltal beavatottakká válunk.

Mivel minket elsődlegesen a mű titkai erdekeinek, és nem a befogadók tudatának tükröképei, ezért mi is inkább kérdezünk, mintsem állítunk, hiszen mi is csak egy befogadói tudat vagyunk, tehát nem a magunk tudatát kívánjuk az eddigiek helyébe vagy fölébe helyezni. Egy ilyen alapon nyugvó elemzésnek egyetlen igazán nagy érdeme lehet; senkinek az értelmezői tudatát nem engedi a mű elé, senkit nem enged érvényesülni, aki az írói szándékot helyettesíteni akarja, hogy a művet csak az ő látószögében nézhessék, érthessék. Ezzel a szándékkal nyúltunk a Bánk bánhoz, ez vezet minket Az ember tragédiája újbóli értelmezéséhez.

Elemzésünk tárgyául azt a jelenetet választottuk, amelyek a mű végpontjának fordulópontja. Idézzük fel!

Ádám az öngyilkosság gondolatának véghezvitelével véget is vethetne a „komédiának”, hiszen így semmilyen élet nem szülehet. Éva sincs már a közelében, haraggal szólhat, amikor megfeddi közeledő asszonyát - „miért is jársz utánam” -, de aztán „ellágyulva” folytatja ugyanezt: csak az ő szándékát nehezíti a jelenlétével: „miért nem szunnyadtál még csak egy kicsinyt.”

Ádám a *jövőről* (kiemelés tőlem: Lehota J.) beszél, amiért *áldozatot*, a maga életének áldozatát adja. Áldozatán a jövő elpusztítását érti, azt, a „végsemiséget” - ahogy ezt Bánk is mondja a maga ítéletéről - amely a teljes megsemmisülést eredményezi. Nem halál ez tehát, mert az része az életnek, ha Isten áll a kezdő és végpontban, hanem ez az emberiség teljes és végérvényes nemléte lenne A luciferi nemlét győzne e teremtés felett, ami az Isten halálát is jelentené, hiszen az embert a képmására teremtette. De Éva is a *jövőről* beszél, ám ennek éppen ellenkező értelme van: „Mert ami eddig kétséges vala, / Most biztosítva áll már: a jövő.... Anyának érzem, oh Ádám, magam” És ennek hallatán következik a nagy fordulópont. Idézzük előbb pontosan Madáchtot: „térdre esve” szól így: „Uram, legyőztél. Ím porban vagyok; / Nélküled, ellened hiába vívok; / Emelj vagy sújts, kitarom keblemet.”

Az egyik legismertebb - ha nem a legismertebb - jelenetet mutattuk be, amelyről azt is mondtuk, hogy ez a mű nagy fordulata. De pontosabb, ha úgy fogalmazunk, hogy visszafordulás, visszaállítás ez a jelenet: Adám cselekedetének fordulata ugyanis az volt, amikor magát tette Istenné, hogy megmutassa, nincs már szüksége a Teremtőre: „Önmagam levék / Énistenemmé.”, majd kudarca után is győzni akar teremtője felett azzal, hogy megöli magát: „Dacolhatok még, Isten, véled is.” És íme, Éva közlésére egyszerre térdre esik, beismeri és elfogadja legyőzetését, Isten győzelmét fölötte.

Ennyi csupán a jelenet, amit Madách közöl, vagy találhatunk-e a szövegben olyan szimbolikát, amely sokkal mélyebbre visz el bennünket; olyan mélyre, amely a mű szerzői megértéséhez is elvezethet? Nézzünk meg néhány értelmezést erről a jelenetről. Mit ír a közepiskolai tankönyv, amiből a ma felnővő

nemzedékek tanulnak? *Mohács/ Károlyt* idézzük: „A kétségbeesés szirtfokáról most Éva anyasága szólítja vissza az életbe. Ádám áldozata most már *hiábavaló* (kiemelés tőlem: Lehota J.) volna, halálával sem tudná megsemmisíteni az életet. Térdre esve megadja magát, s belátja, hogy a riasztó kétségek ellenére is vállalnia kell a küzdelmet.” Ez a vélekedés egybehangzik *Mezei József* értelmezésével: „Éva ébredése és szava szimbolikusan állítja meg Ádám öngyilkossági szándékát. Mintegy jelezve, hogy halála *hasztalan* (kiemelés tőlem: Lehota J.) lenne.” Mezei felfogása tehát már felismeri a szimbolikus tartalmat, mert Éva szava valóban szimbolikus, de nem ebben az értelemben és tartalomban, ahogy Mohácsy és Mezei is kifejezték. *Mikó Krisztina* tanulmányában sem olvashatunk más értelmezést: „Éva e zárójelenetbeli fellépése legalább annyira összetett, mint a Tragédia indításában, hiszen mint szimbólumegész kötődik a valósághoz: Anyasága biztosítéka a *megújulásnak* (kiemelés tőlem: Lehota J.). Feloldja tehát Ádám kétségbeesését, s ezzel válaszol Lucifer vele kapcsolatos kérdésére is.” *Hubay Miklós* élményszerű elemzéseiben mindig ott van az alkotó, a drámaíró szelleme is: „És elképzelem Madáchtot, aki továbbá eltűnődött azon, vajon nem az lesz-e a leghelyesebb, ha az emberiség egykor, minél hamarabb, egy efféle gúnyos szóval és hirtelen gesztussal véget vet a létezésének. Ha magvát szakasztja magának. Egyszerűbb lett volna; letenni a tollat és itt befejezni. Hadd csodálkozzék Ádám késői fia, eddig olvasván a művet, hadd csodálkozzék rajta: hogy is van ő a világon? Hisz mennyivel természetesebb volna, ha nem lenne”. A hatalmas szakirodalomból még egyetlen értelmezést szeretnék felidézni, *Erdélyi Jánosé*, aki mintegy elindította a Madách-értelmezések sorát: „A tizenötödik szín a magához jött, felocsúdott embert lépteti föl oly elhatározással, hogy magát kivégzi, ezáltal vethetvén véget az emberi nem jövődő szenvedéseinek. Már egyetlen szálacsckán függ csupán a jövődő; mikor igen szép szcéná fejlődik ama fölséges invencióban, mellyel Éva eltéríti Ádámot kétségbeesett gondolatától; az anyaság előérzetében”. Figyelemre méltó, amit Erdélyi még kiemel, ezt mi is szeretnénk hangsúlyozni, mert egy lépéssel közelebb áll értelmezésünkhöz. Így folytatja Erdélyi: „E nagy eseményre megdöbben Lucifer, s elrémítőleg fedezi fel Éva előtt, hogy fia bűn-

ben fogamzott; mire Éva szentasszonyi bizalommal s próféciával: Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik / Más a nyomorban, aki eltöri, / Testvériséget hozván a világra."

Úgy véljük, nagyon egybehangzóak ezek az értelmezések, amelyek végül is mind arra helyezik a hangsúlyt, hogy Éva közlése után Ádám szándéka értelmetlen lenne. Ez az értelmezés azt jelenti, hogy a hangsúly Ádám személyére, az ő vereségére kerül, ezáltal Ádám, az ember válna kezdő- és végponttá, aki a vereség, a kudarc ellenére mégis kénytelen lesz majd élni. Ha ez így lenne, akkor mi motiválja benne az öröm felkiáltását, a térdreesés természetes nagyszerűségét, az emberlétnek ezt az igazi megnyilvánulását, amellyel tudomásul veszi, hogy ő csak ember? Ember és nem Isten. Ha tehát Ádámra és ezzel együtt Évára tesszük a hangsúlyt, elgyengül és elhomályosul a drámai mű legmélyebb tanúságtétele, Madách egyértelmű szerzői üzenete téged, ember, ki elhagytad Istent, aki maga is kilátásba helyezte bűnös gyermekének, hogy szintúgy elhagyja - („Ádám, Ádám! Elhagytál engemet, / Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban.”) -, mégsem hagyott el téged. Te, ember, ki a tudást választottad, és eldobtad a hitet, és ezáltal a végsemmiség, a teljes pusztulás partjára értél, te, ember, ismét megbizonyosodhatsz arról, hogy Vagyok. Neked vagyok, és ez az életet jelenti számodra.

Nézzük meg, hogyan láttatja meg velünk Madách Istent, hány viszonylatban mutatja meg őt! A mű úgy kezdődik, hogy az Úr, a Teremtő létező lény: van. A kérdés abban éléződik ki, hogy abszolút teremtő-e, vagyis nem létezését, hanem esszenciáját kérdőjelezi meg. A jelenet előttünk játszódik le, tehát Isten létezése előttünk a befogadó előtt bizonyág. A második viszonylatban az emberpár előtt mutatkozik meg. Megtudhatjuk, hogy Ádám és Éva is tudatában van annak, amit mi is tudunk: Isten van: gondoskodik róluk, de van kizáró tiltása is. Nem látják őt, bár „az ég kapuján dics (glória) sugárzik elő, s angyali karok halk harmóniája hallik”; és hangját hallják. *András László* is elemzi az Isten és az ember találkozásait: „A néző-olvasó számára magától értődően természetes, hogy a paradicsomi színben (noha nem jelenik meg személyesen, csupán a hangja hallatszik), Isten megint csak jelen van, ha láthatatlanul is. Tehát fölismeri Istent, amikor látja, de felismeri és azonosítja a

hangjáról is a nem látható Istent. Ugyanis a láthatatlansága az egyik lényeges tulajdonsága: soha nem látta senki.” Ezután következik az a fordulat, hogy Ádám elhagyja Istent, és a Tudáshoz kapcsolja magát, de - hangsúlyozzuk - tudatában van annak is, hogy őt is elhagyja Isten. Azt mondhatnánk, hogy nem lesz már találkozásuk, hiszen a Paradicsom kapuját bezárták az ember számára, tehát nincs már visszaút, csak előre mehetnek. Mivel pedig már nem Isten felé tartanak, így csak egyenes utat tehetnek meg, de ha nem Isten felé mennek, akkor hová vezet ez az út? Ádám és Isten elhagyták egymást, ezt tehát így éli meg Ádám: Isten van, de számára már nincs, és ő sincs Istennek. A teljes szabadságba került, és ebben a szabadságban jut el a halál kapujához. A felvett isteni szerepvállalása juttatta el ide, az élet megsemmisítéséhez.

Istenhez való kapcsolatát azonban még egyszer vegyük szemügyre! Elszakad-e Ádám Istentől, ha maga akar azzá válni, kudarcában pedig még mindig vele akar „dacolni”? De így is feltehetjük a kérdést: elszakadhat-e az Isten-léttől, amikor maga tette magát Istenné? Nem. Ha el tudott volna szakadni Istentől, akkor emberré vált volna, de hogyan válhatott emberré, ha csak Istent ismerte, magáról még nem volt tudata. Azzal, hogy Isten elűzte, és azzal, hogy nem pusztán elűzött maradt, hanem egyedül létező is kívánt lenni, még inkább hozzá kapcsolta magát Istenhez, Istenné vált. De ő csak mímelni tudta Isten attribútumát. Így juthatott el annak felismeréséhez, hogy Isten valóban a teljesség, mert felismerte, hogy ő viszont a maga köréből nem tud kilépni. Mindvégig, minden egyes alakváltozással - eszmével - csak imitálni tudta Istent, és ily módon jut el a végességhez, az emberléthez. Valójában mindig is az emberlétet és nem a szellemlény létet élte - ezért kellett mindig a végességet csalódva tudomásul vennie -, de emberlétezését mindaddig nem tudatosíthatta, amíg még tudott istenemberi tartalommal továbblépni. Az istenember lét azonban feloldhatatlan ellentmondás, tehát el kell érkeznie egy számára áthatolhatatlan végpontra. Ezen a végponton ismerheti meg emberlétét, azt a létformát, hogy mint embernek már nincs több lehetősége az Isten-emberi alakváltozásra. Ekkor lesz ember. Ez az emberlét azonban még mindig ismeretlen létezés számára. Még az az ember ő, aki csak azt tudja, hogy nem tud Isten lenni; s ez az ember találkozik a

pusztulással, az állati léttel az Eszkimó színben. Itt már nincs Isten - szerepe, paradox módon most őt látják Istennek. Emberként szembeesül a Véggel, a teljes pusztulással. És ő így, ilyen tudással nem tud élni. Ő még Madách embere, nem azé a XX. századé, aki szembenéz a teljes pusztulással, aki azonosul az értelmetlen léttel. Ádám ezt a létet nem kívánja végigjárni, tehát nem is akarja elindítani. Az álomból felébredő Ádám tehát Ember, az az ember, aki „istenszerepei” után „pusztán” maradt, mert már nincs kihez hasonlítani, kívül azonosuljon. Luciferhez kapcsolt lényével még mindig csak Istenhez képest viszonyulni, aki már csak azt tudja, hogy ő is nemet mondjon, hogy ő is lázadjon, a most már tőle különvált Istennel Luciferként dacoljon, hogy magamagával Istent is elpusztítsa, ahogy ezt Lucifer is akarta. Ekkor jelenik meg Éva, aki elmondja a bűvös szavakat.

Mielőtt teljesen megvilágosítanánk a magunk értelmezését, vizsgáljuk meg Isten oldaláról is ezt a kapcsolatot. Vajon Isten elhagyta-e az embert, ahogy azt keményen meghagyta, vagy ugyanúgy ott volt ő is az emberrel, ahogy az ember az Istennel. Amíg a magabiztos ember Istent imitálta, addig az Isten magára maradt. Ő embert teremtett a maga hasonlatosságára, de ez az ember elhagyva őt megcsúfolta az Istenarcot. Isten látott valakit, aki ő, de aki mégsem az, tehát Isten nem láthatta önmagát. Így tehát nem mutatkozhatott meg, hiszen aki Istennek képzelet magát, az őt nem láthatja. Meg kellett várnia, amíg az ember eljut a maga emberlétének határáig, hogy emberré váljék. Akkor ő ismét Isten lehet előtte. De ekkor még ellenségnek, ellenfelének tekinti őt az ember; amint értelmeztük, az még Lucifer-ember, aki Istent el akarja pusztítani. Isten attribútuma azonban a teremtés és a szeretet. Így a teljes semmiség állapotában ismét láthatóvá válhat, megjelenhet, megmutatkozhat,

Ádám tehát harmadszor is találkozik az Istennel. Ezúttal azonban ez a találkozás már csak úgy jöhet létre, ha még megmaradt benne az isteni létezés kicsiny szikrája. Ez a találkozás már Ádámon múlik. Istentről eddig azt tudta, hogy van, majd azt kellett megtudnia, hogy Isten az ő számára nincs. Most tehát Istent már csak ő lelheti meg újra, de Isten is csak jelként mutatkozhat meg neki, ha le tudta vetni magáról az istenlétet, ha az ő hiánya ott maradt a lelkében. Az élet áldásával tehát Isten ismerheti fel.

Most térjünk vissza ismét a jelenetünkhöz!

Ádám, az ember Éva szavai által tehát nem pusztán jelet kapott Istentől, hanem a jel szimbolikus tartalmával azt mutatta meg Isten, hogy ő az ember számára létezik. Ez pedig már személyes és bensőséges találkozás, mert e kapcsolatban Isten létezését - amiként Mózes a csipkebokorban - már fel kell tudni ismerni. Az embernek Isten már csak jelekben, szimbólumokban tud megmutatkozni, hiszen a teremtés befejeződött, és a bűnbeesés is bekövetkezett. Isten tehát már csak ott tud megmutatkozni, ahol erre fogadókészség van az emberben. Fogalmazzuk meg végül is e jelenet teljes jelentését! Ádám, az ember Éva szavából egy új élet létezéséről kapott hírt, és Ádám ezt a hírt már nem istenemberi lényével fogadta, aki öntelten a maga teremtményének tekintené az új életet. Ádám most, az elkeseredésben, az emberlét megszületése pillanatában Isten teremtő jelenlétét látta meg a gyermek létezésében. Most lett ember, az, aki tudatosította, hogy ember, tehát aki nem válhat Istenné, aki már nem is akar Isten lenni. Térdre esik, mert tudja, hogy ember lett, aki fölött Isten áll. Különváltak. Most született meg valójában; az az ember lett, aki tud önmagára reflektálni, aki így a világ megismerésére is képes lehet. De nemcsak különvált Istentől, hanem egyesülhet is vele. Ez viszont már csak rajta múlik. Ily módon válhat ő is teremtővé, a teremtés részesévé, végtelenné.

Úgy véljük, az elemzések ezt a tartalmat nem világították meg ilyen egyértelműen, egyszerűen és világosan. Annál is inkább gondoljuk ezt, mert Madách műve óta már sok évtized elmúlt, és az ember azóta sokszor felvette az Isten álarcát. A tudomány is olyan mértékben fejlődött, hogy már-már orvostudományi eredménynek minősül a gyermek megszületése, annak elvétele pedig megszűnt Isten elleni vétség lenni. Ha azt mondtuk a bevezetőben, hogy Madáchot csak a beavatottak érthetik, akik az ő világába tudnak kerülni, akkor ehhez a beavatottsághoz teljesen el kell tudnunk dobni az emberi felsőbbrendűség tudatát. Az emberlét pedig azt jelenti, hogy tudhatjuk és tudnunk kell, hol vannak a határaink. Ezen a ponton kerülünk válságba, de ezen a ponton juthatunk el Isten segítő kezéhez is. Ha őt megleljük, a végtelenség és teljesség érzetét nyerhetjük jutalmul. Ez Madách üzenete.

Polner Zoltán

ELFELEDETT IMÁINKRA

Isten olykor megmutatja magát,
és mindig a legnehezebb időkben,
mikor elveszti édes dallamát

a zene s a bimbózó rózsák törten
hevernek a sárban, és gyűlölet
rejtőzik már csak a fényes tükrökben.

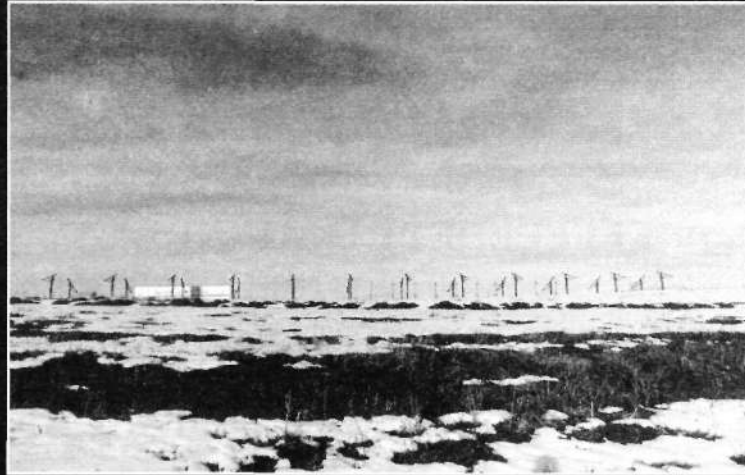
Kis falvakat bujusz, hol az öregek
estéknként imákat mormolnak halkán:
Soha nem hallott szövegek,

és lelked mélyén ottmarad a dallam,
az örök vigasztalás dallama,
és ahogy mész haza az alkonyatban

töprengsz, kiknek a könyörgő szava
zokog ezekben a régi imákban,
hisz minden szó egy-egy ballada.

Sorolod magad is litániázva:
Jézus él, és közöttünk vándorol,
bár ágya olykor gyékényágy, kőpárna.

S ha mégis elbuknál, hozzád hajol
hogy lelkedben ősimáit óvja,
s hogy öröm borítson majd s ne a por.

Miltényi Tibor

KOVÁCS ZOLTÁN FOTÓIRÓL

Minden nemzedék szent kötelessége saját kérdéseit feltenni, amikre aztán meg kell próbálnia önálló válaszokat is találni. Minden nemzedéknek továbbá el kell tudni dönteni, hogy a számtalan tradícióból mi vonatkozik rá és mi nem. Mi az, amit újra át kell élnie, és mi az, amit radikálisan meg kell tagadni. A tagadás nem öncél, csak a kreatív, intelligens rombolás az, ami teremtés is egyben.

A kilencvenes években azonban eljutottunk oda, hogy az avantgárd újító gesztusai akadémiakussá merevedtek s paradigmatiszta műalkotások épp a tradicionális és rég meghaladottnak vélt műfajokban és technikákkal születnek. Olajfestékkel vászonra festett táblaképek, és fényképezőgép segítségével készített ezüstalapú fotók jelentik manapság a radikális tagadás netovábbját.

Kovács Zoltán is egy megátalkodott anarchista: a fotóinstallációk és a digitális fotómanipuláció korában fekete-fehér negatívra fényképez, majd maga hívja, s nagyítja képeit. Ráadásul nem áll a fotóművészet történetének egy legalább hetven éves múltja visszatekintő ásatag stílus tradíciójába kritikátlanul behelyezkedni. Az André Kertész, Cartier-Bresson, Robert Frank, Josef Koudelka-féle *autonóm-riport* ez, ami függetlenül az éppen aktuális divatoktól, trendektől és stílusorszakoktól, létezése óta mindig is a fotóművészet legfontosabb esztétikai értékeit felmutató irányzata volt. Zseniális életművek épültek fel ennek mentén, s a legérdekesebb a dologban az, hogy ha egy igazán tehetséges fotósban szólalt meg, akkor a stílus kijelölte határokon belül abszolút fölismerhető, karakteres, önálló világ épült fel minden esetben. Ránézésre, pillanatok alatt azonosítható egy Kertész vagy egy Koudelka, ami azért fontos, mert kézzelfogható bizonyítéka a stílus tágasságának, valamint annak, hogy a fotó pontosan úgy és annyira terepe a művészi önkifejezésnek, mint a tradicionális művészetek.

Kovács Zoltán képi világának jellemzője, hogy szélsőségesen túlhangsúlyozott esetlegességekből épít szigorú rendet. Képein minden billeg, mintha földrengés lenne éppen; a motívumok széttartanak, kifelé igyekeznek a keretből. A privát fotók naív, *komponáltságon inenni* estlegességeit használja fel tehát képeinek kiszámított, klasszikus *komponáltságon túli* felépítéséhez. Másik jellegzetessége a karakteres erdélyi táj, melyet kéthónapos budapesti tartózkodása során is csalhatatlan érzéssel reprodukált Aquincum környékén... (Pontosan az történik tehát, mint Koudelkával, aki a csehszlovák apokalipszist fényképezi spanyol vagy francia földön, vagy mint Szilágyi Lenkével, aki a nyolcadik kerületi feelinget éppen New Yorkban érzi a legerősebben.)

És ez nem könnyes-érzelgős „hazaszeretet” kérdése, hanem a mélyen átélt egyéni mondanivaló jele. Minden tradíció nevetséges ócskaság, ha csak száraz, akadémikus regula, de minden tradíció a legfontosabb igazodási pont, ha a szuverén egyéniséget provokálja.

„A VILÁG VAN, TŐLÜNK FÜGGETLENÜL IS”

Máté Gyula önmagáról

Szombathelyen születtem 1933-ban. Ott jártam gimnáziumba, Győrött érettségiztem. A 40-es évek végén három évig rajzoltam Szombathelyen, a Derkovits Képzőművészeti Szabadiskolában. Grafittal, szénnel, tussal, dolgoztam; az akvarell nem állt közel hozzám. Talán tehetségem sem volt hozzá, az olajfesték, vászon pedig szüleim pénztárcájához drága volt. Mesterem Burány Nándor és Radnóti Kovács Árpád voltak. Veszprémben a Vegyipari Egyetem Szilikatkémiai Szakán szereztem vegyész-mérnöki diplomát, mellyel a Bonyhádi Zománcárugyárban helyezkedtem el.

Több éves kihagyással, a kenyérkereső munka mellett időnként fényképeztem, fotogramokat készítettem, de kollázsokat, zománcképeket, drótkéfe-grafikákat, kávé-képeket, indigó-vasalásokat is. Tíz éve elektrografikákat készítek, néhány éve „bélyeg”-kollázsokat, és részt veszek mail art akciókban is. Némely tevékenységi köröm azonban magyarázatra szorul.

Az elektrografika például összefoglaló neve azoknak a művészi alkotásoknak, amelyek elektromos, elektronikus vezérlésű gépekkel készülnek. A fénymásolással készült munkákat a hőskorban xerox műveknek, a műfajt Xerox Artnak hívták. De elektrografika műfajába sorolható a fax-art, a computer-art is. Ha a közeli jövőbe tekintünk, akkor (pl. digitális fényképezéssel) a műfaji elnevezések köre annyira bővülni fog, hogy értelmetlen dolog lesz a műveket a készítési mód alapján beskatulyázni, címkézni.

A fénymásolást úgy kezdtem, hogy irat helyett valamilyen tárgyat tettem a gép üveglapjára. Ha a gép jó minőségben dolgozott, jó minőségű másolatot produkált. A technikai tudományt vázlatokkal, kísérletekkel az idők során aztán fejlesztettem. Mert a másolási folyamatba be lehet avatkozni. A másolandót a másolófény irányába elhúzva a gépből kikerülő másolat megnyúlik - ellenkező irányba húzva rövidül. A kettő egy képen belül kombinálható, variálható pl. hullámvonal menti elhúzással is.

A másolat másolatának másolata bizonyos példányszám után szemcséssé válik; s ez a szemcsésség is eszköze lehet a képalkotásnak. Arra azért számítanunk kell, hogy az eredetiből készült másolatról a finomabb, halványabb árnyékok eltűnnek: a kép „felkeményedik”. A másolatot viszont többször visszatehetjük a gépbe, így pl. vonalas eredetit - minden újramásolásnál egy kicsit eltolva - megsokszorozhatunk. Fordított újramásolással szimmetrikus kép állítható elő. A fontos, hogy miért akarok alkotni. Például a mail art segítségével.

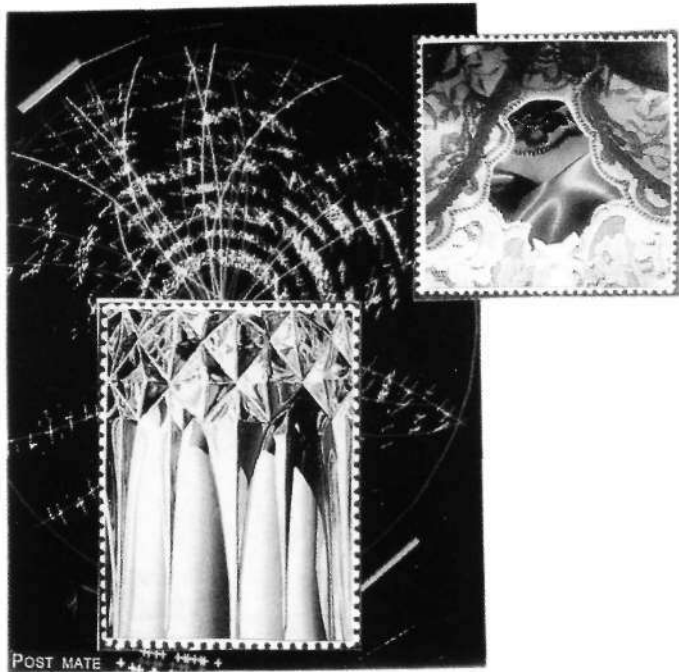
A szó szerinti, angolból való fordítás: postaművészetet jelent. Én a küldeményművészet, méginkább az üzenőművészet szót jobban szeretem. Szemléletemhez ugyanis közelebb áll, ha egy művet nemcsak küldöm, hanem üzenek is vele. Ez azt jelenti, hogy van mit üzennem, és ez felelősséget ró rám.

A mail art show-kon kiírást küldenek. Ez röviden tartalmazza a témát, a beküldhető méretet (a műfajt többnyire nem korlátozzák), a beküldési címet, határidőt. Zsüri nincs, a munkákat viszont nem küldik vissza. Mindent kiállítanak, a katalógust pedig mindenki megkapja. Ez legtöbbször a beküldők címlistája, amely alkalmas arra, hogy megismerjük a művészeket, s ha mi rendezünk egy mail art akciót, arra kiket hívhatunk meg. A kiírások végén ott a kérés: másold le és add tovább. Ez azt eredményezi, hogy egy háló alakul ki amatőrökből, művészekből. Lehetőség ez arra, hogy a világ bármely tájáról, ismeretlenektől kaphassak valamire felkérést. Pár éve Guatemalából kaptam így levelet arról, hogy egy város könyvtárát felújították, amire nagyon büszkék. A képeim részére fenntartottak egy falrészlet. A város a szövípar központja, sok szövílány jár a könyvtárba, a többségük azonban analfabéta, tehát csak a képeket nézegetik. Küldtem hát egy csomó szövésmintát, melyeket népművészeti könyvekből fénymásoltam ki.

A kávé-képek, az indigóvasalások mindig akkor születtek, akkor találtam ki kínomban a technikájukat, amikor nem állt rendelkezésemre jó minőséget produkáló fénymásoló. Így születtek a drótkéfe-grafikák is. Az alapanyagot, a fekete papírt egy fénymásoló szervizben csinálták. Azt kértem, hogy nyitott fedlap mellett engedjenek át egy fehért lapot a gépen, majd ugyanígy fordított irányban is. Már elsőre fekete felületet kaptam, a rámásolással egyenesen meleg feketét. Tudtam, hogy az ilyen papírt meggyűrve, majd ronggyal letörölve a gyűrések, törések helye látathatóvá válik. Miért nem lehetne ilyen hatást más, irányítottabb módon is elérni? Például különböző

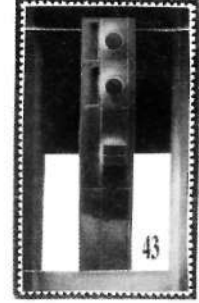
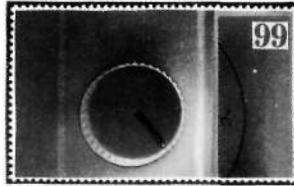
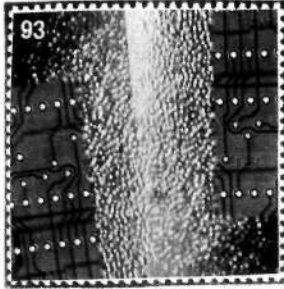

Kollázs, 1995

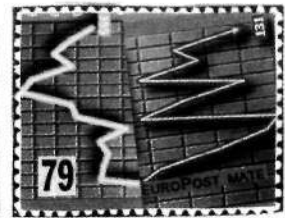
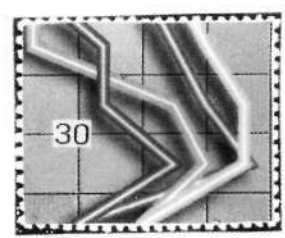
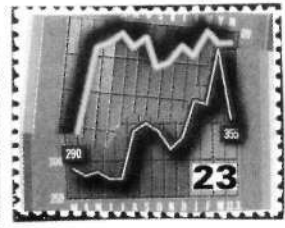
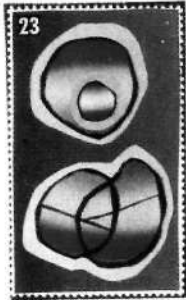
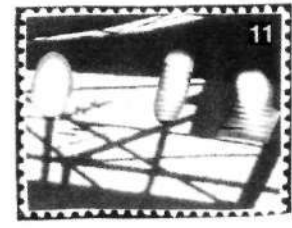
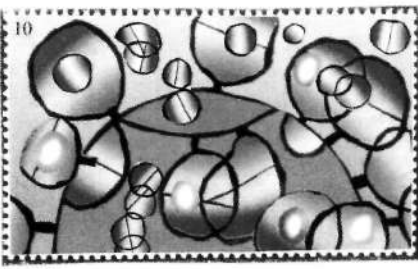
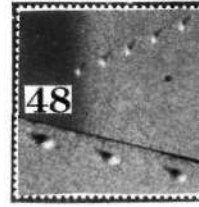
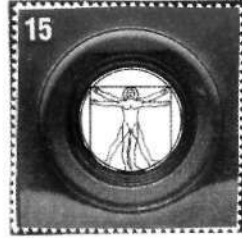

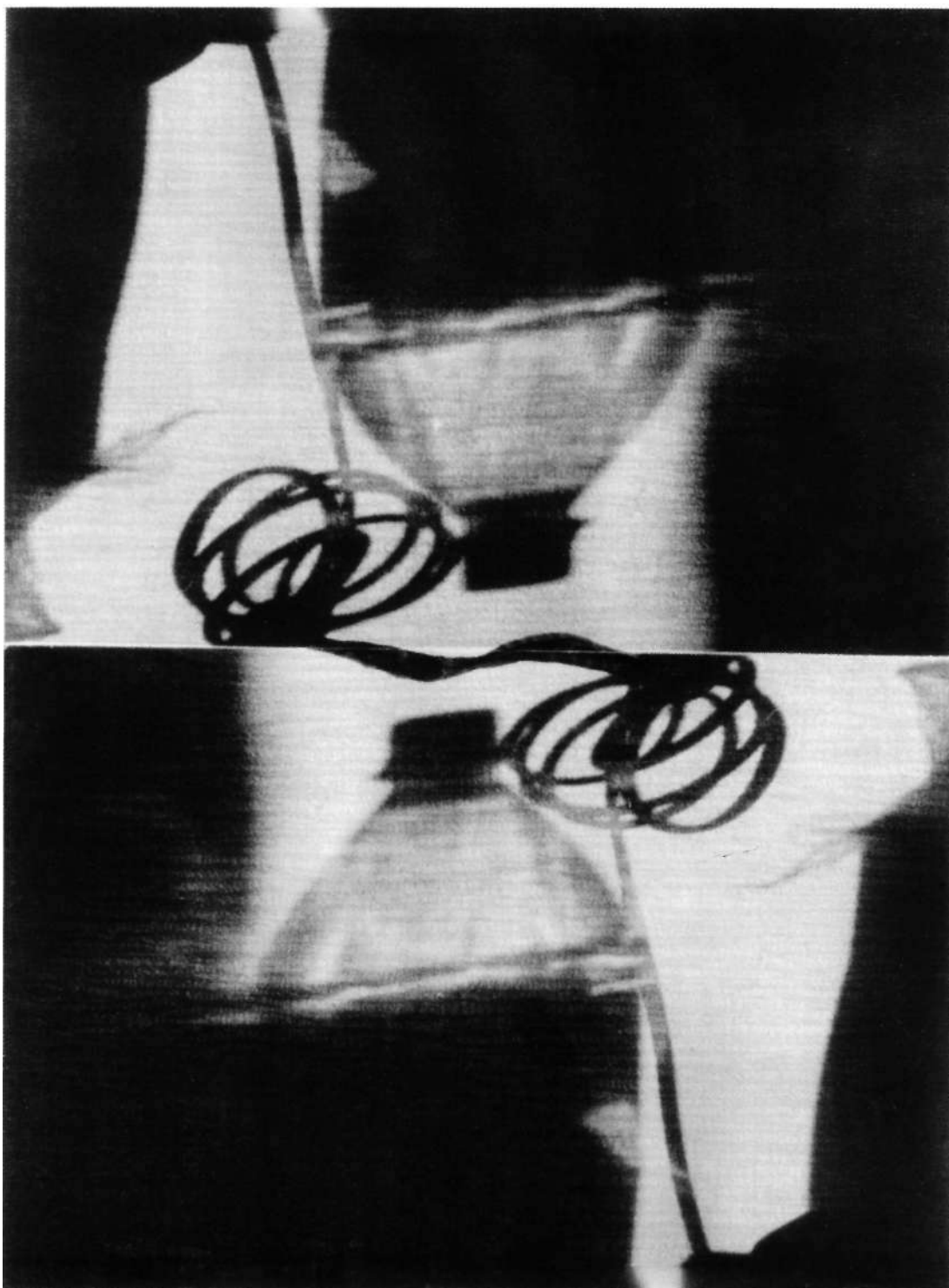
Kollázs, 1995

1995

Fotó-elektrografia, 1998

keménységű drótkefékkel sablonok mellett, vagy sablonok nélkül, mondjuk a drótkefék ide-oda húzásával, vagy körkörös, dörzsölő mozgatásával? Úgy vélem lehetett.

Említettem zománcképeket. Ezeket 1969-71 között készítettem. Minden zománc tulajdonságait ismertem, hiszen vezetője voltam a zománccórló malomnak és az általam szervezett laboratóriumnak is. Így aztán figurális munkák kerültek ki a kezem alól, nem is a többnyire megszozott megmunkálási módszerekkel. A zománc „lelkét” kerestem és mutattam meg a képeimen, teljesen új utakat keresve. Mindent magam csináltam; a zománccok áthordását a munkahelyre, a zománcozást, szórást, kefélést, kimosást, csurgatását, égetést (egy-egy kép esetében 10-12-szer is) végül a takarítást. A szomszédos műhelyből átjött egy (nyilván új) munkás, nézegetett egy darabig, majd megkérdezte: mit keres maga ezzel? Én mondtam a főmérnöki fizetésemért, mire ő: nem csodálom, dolgozik is érte. Ma már - ha módon lenne is rá - fizikailag nem bírnám ezt a munkát, de a végrehajtást ma sem bíznám másokra.

Kiadványaim is jelentek meg: WBA, drótkefeművészet (1992. album. Bonyhád, magánkiadás), WBA, drótkefeművészet (1992. gondolatébresztő füzet, Bonyhád, magánkiadás), Elektrografika, tanácsok készségfejlesztés (1992. gondolatébresztő füzet, Bonyhád, magánkiadás), katalógus (1933. Szombathelyi Képtár, Globus Nyomda, Budapest), Üzenet (Message/Botschaft) 1994. Sorszámozott borítékkatalógus a győri kiállításhoz, magánkiadás), Grafikák (1999, Album, Babits Kiadó, Szekszárd.)

Azért említem ezeket a kiadványokat, mert mindig volt bennem egy tanítási, tapasztalatátadási szándék. Már a fotózási korszakomban rendszeresen jelentek meg cikkeim és képeim a *FOTO* c. folyóiratban. A drótkefegrifikák készítési módjáról az amerikai *Leonardo* c. folyóirat közölt pár éve tőlem egészoldalas cikket. A Babits Kiadó 2000 első felében publikálja zománcképeket tartalmazó albumomat.

Tagja vagyok a Magyar Műhely csoportnak és tiszteletbeli tagja a Pisai Művészeti Akadémiának.

Végül még két dolgról. Az egyik a non-figuratív, az absztrakt. Ezeket a fogalmakat sokszor ma is elítélő felhanggal említik. Hosszan lehetne a fogalmakon, tényeken vitatkozni. Volt egy kiállításom a Bonyhádi Kórház rendelőintézetének folyosóján. Olyan embereknek szántam, akik a maguk fájdalma a megtapasztalás révén érezték, szenvedték, de az elvont (absztrakt, általuk nem ismert) gyógyítási folyamatot nem. Szemekről készült elektromikroszkópos felvételek elektrografikai átdolgozásait állítottam ki. Az ismertető előszavában olyasmit írtam, hogy a betegek itt egy ismeretlen világba, a kórház világába kerültek. Ez akkor létezett, amikor ők még egészségesek voltak, és talán untatta őket, ha valaki a betegségéről, gyógy módokról beszélt. Ilyenek ezek a képek is. Nagyon keveseknek adatik meg, hogy az elektromikroszkóp látómezejébe pillanthatnak és megismerhessenek egy ilyen világot. De ez a világ van, tőlünk, a nem ismerőktől függetlenül is. A szépséget, a rendet, harmóniát, ritmust kell bennük elfogulatlanul felismerni, elfogadni.

Egy időben minden lehetőségtől elzárva követ faragtam, fát is. Nekem kinkeserv volt, mert amikor még a felénél sem voltam a faragásnak, már egy csomó új dolog, új megvalósítandó feladat járt az eszemben. Szellemileg már túl voltam a szobron, de fizikailag még sokat kellett vele kínlódnom. Mostanában egyre többször jut eszembe, hogy az ember és a mű közé mindig odatolakszik a szerszám: véső, ecset, író-, vagy számító-, szövegszerkesztőgép, fénymásoló-, fényképezőgép stb. Az alkotó az egyik eszközt gyorsabban, másikat lassabban tudja használni, legyőzni. A gondolat kifejezése pedig nem tűri a lassú eszközöket, és nem szereti a mai életforma sem.

Paul Hindemith egy nyilatkozatban azt mondta: „Még a legnagyobb tehetséget is örökké az a veszély fenyegeti, hogy a zenemű kidolgozásához szükséges hosszú idő alatt az alkotás eredeti víziója szertefoszlik. Kódösszé válhat, és számos részlet tűnhet el mindörökké a homályban.”

Hasonlóan érezve jutottam közelebb a fotóhoz, fotogramhoz, elektrografikához, a gyors kifejezési eszközökhöz. Ezek mind mai világunkhoz tartoznak - akár fel- és elismerik őket, akár nem - bűn lenne nem élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket az alkotóknak nyújthatnak.

Máté Gyula munkáiból válogat a szekszárdi Babits Kiadó 1999-es GRAFIKÁK c. reprezentív albuma (A szerkesztő.)

Szokolczay Lajos

„KÖNYVSIMOGATÓ”

Kiss Ilona művészkönyvei a *Symposion Társaság Galériájában*

Rendhagyó tárlat, már csak a címe miatt is. *Könyvsimogató*? Hiszen valamihez való közeledésnek ez az érzéki megnyilvánulása - a legteljesebb, az ujjbegyünket is „munkára” készítő megismerés - a műtárgyat szinte emberi tulajdonságokkal ruhazza föl. Amelyet nem csupán nézni lehet, hanem - akár a kedvesünket - simogatni és tapintani is. Ebben a kedveskedő, *látva lássatok* gesztusban ott van Kiss Ilona egész lénye, s nem utolsósorban a betű ígésében alakult pályájának esztétikailag revelált alkotásöröme is.

Számára a könyv, évszázadok nyikorgó ajtaját ugyancsak kinyitva, a műveltség temploma. Alázattal illik viseltetni iránta. Aki ennek a különleges dómnak a köveit koptatni akarja, egész korok - elsősorban a magyar nemzet - művelődéstörténetében kell elmerülnie. A művész ehhez ad, egy új kifejezésforma bújbajolásával, nagyon is erős fogódzót.

A művészkönyv mint műtárgy az elmúlt évtized(ek)ben különleges rangot kapott. Újszerű s egyúttal rejtélyes lénye attól csak még izgalmasabb, hogy se nem kép, se nem szobor. Készülhet papírból (papírmasszából), fából, kőből és fémből is, sőt mindezen anyagok kombinálásával. A *könyv-objekt*, az ősi és modern kultúrkinccsnek, formák egybekülésének ez a tárháza ugyan - a legjobbknál legalábbis - visszautal a papirusztekercsek és agyagtáblák Isten kezétől vezérelt *titkaira*, ám ott lüktet benne a kor. Az anyag vagy az ember föltámadásának a reménye? Mindkettő. Fölfedezni ezt, nem más, mint az ihletet folyton tápláló erő biztosítása. Akárhogy is van, az anyagalakításra - a *könyv-építésre* - mindig hatnak valaminő lelki folyamatok.

Kiss Ilona megrendültsége is innen ered, a lehetetlen megkísértéséből. Az áhitat csendjét awal töri föl, hogy szentégesen dadogó nyelvmemlékünket, a magyar költészet hagyományának is becses líra-kezdeményt *képi valósággá* teszi. Nagy méretű könyv az *Ómagyar Mária-siralom* (1996) „Megdolgozott” (vízben áztatott, gyúrt, kivastalt stb.) fekete lapjainak gyásza, a bronz színű akrilfesték-szöveggel, egyetemes fájdalomt közvetít. A három, illetve négy sorra bontott szöveg a könyv baloldali lapjain olvasható, míg a szemközti oldalakon a művész képpé alakított *értelmezései*. A feketére fényes feketével, illetve Mária-kékkel festett négyzetek, az ablak-kívágatok, a réz szitaszöveggel fedett lyukak, a plasztikailag is frappáns, a síkból kiemelkedő papírmassza-, drótkeret- és szöges mező-applikációk mind-mind képi variációk a fiát elveszejtő anya mérhetetlen fájdalomára.

Kiss Ilona kifogyhatatlan leleménnyel ama bibliai történet követi nyomon, ám - szemérmes főhajítással - maga is siratóasszonnyá válik. Drámai összegzésű lapjain, nem híven az évezredes gyalázatot, szinte a világegyetem sír. Ezt a magáévá örökített könyv-objekt-fájdalmat, más kifejezési eszközzel, már fővillantotta *A párizsi tartózkodás könyve* (1993). Nem kevésbé a dörzsvászon borító érdekessé-

gével és a leporellószerűen összehajtogatott két fekete nyelv fölőlegességet sugalló hulladék-applikációival. S az olvasmányélményen alapuló *Janek könyve - Holocauste* (1994) is, fekete lapjaival, a kék bársony-selymet hirtelen megszagató drót-szita betéttel, az *Ómagyar Mária-siralom* fájdalom-előzményeként említhető.

A könyvművész, alkotóként és gondolkodóként is közel kerülve választott vagy őt megtalált témáihoz, drámaként éli meg a távoli múltat. S a közelmúltat is. A kis népekre leselkedő fekete álomban (Elfelejtett nyelv- 1993) éppúgy veszélyt lát, mint a politika szörnyszerűségét jelképező megsosztottságban (*Ost-block* - 1995). A drótháló - börtönrács? - alatt *mozgó* és *rögzített* fémbetűk (*Ost-block*) az élet vagy halál közötti választás kíméletlenségéről vallanak, melynek csak áldozatai vannak, hiszen kénytelen-kelletlen viseli a „hős” a nyakába szakadt történelmet.

Ebben a főfogásban az említett „hős” - a *betű*. A hajdani könyvgrafikus és tipográfus, megurva a sík egyeduralmát, kilépett a térbe. Most már háromdimenziós kalickában, a látomás (anyagyszerű) kibontásához szükséges, esztétikailag meghatározó térben didereg vagy egy kockatesten belüli átlón egyensúlyozva remeg a maga is tárgyként egzisztáló betű [*Jól megőrizni az utolsó humán gesztusokat* - 1994]. Ez utóbbi esetben fémszöggel kivert fekete, műanyagborítású tábla rejti az áldozatot. Mintha - máshonnan véve a példát - a három vastag, és fekete, viasszal átitatott, körbecsorgatott lap - a fájdalomnak *testet* kölcsönző szimbólumként - megállíthatná a sodró erejű örvénylést [*Az idő* - 1997].

Éme *lélegző* objekteteket szemlélve örömmel nyugtázom: a végtelékig komor arccal szemben ott van a művészkönyvet ragyogó kézműves munkával előállító könyvművész derűs mosolya is. Szellemes, jellemtanulmányoknak ugyancsak érdekes grafikai lapok tanúsítják, hogy a más-más népek fiait különbözőségük ellenére is egybeölelő gesztusban bölcs történelemszemlélet lakozik [*Dobar dan - Köszönések könyve* - 1996]. A *Te meg én* (1997) egymásbacsúsztatott két könyvfedele, karikírozott huncutsággal, a boldogságkeresés keserűsége kaputóiról regél, míg a használt kávéfilterekből készített *Kávékönyvecske* (1997), a különleges legyezőforma-alakú lapokból álló, linómetszet figurákat bujtató titok-könyv teli rejtéllyel.

Kiss Ilonának van ereje egy nemrég meghalt román kímester előtt tisztelni [*Hommage á Biztan* - 1998] s a világot *olyannak* láttatni, amilyen. Meseszerűnek vagy humorral példálózónak, a plasztikai jelek, *lapmeghatározók* színét és formáját a grafikai emlékezetből előcsalva franciás könnyedséggel derülni az élet (és művészet) gubancosabb ügyein is. Mert könyvremeke, *A tücsök és hangya* (1997) nem csupán könyvtárgy, csodálni és bámulni való szín- és formavilág, hanem arkánunként ható gesztus is. Léleksimogató.

Lázár-deák térképe
(A színes eredeti 65x78 cm)

Suba János PANNÓNIA, KATONAI TÉRKÉPEKEN „Lázár deák” térképe*

A XVI. században - a török előrenyomulás következtében - Magyarország katonaföldrajzi helyzete felértékelődött. A XVI. századi Magyarországot ábrázoló térképek készítőinek zöme nem járt soha Magyarországon, térképeik célja Magyarország általános bemutatása volt: a földrajzi viszonyok körülbelüli ábrázolása, fontosabb helységek feltüntetése, stb. Így az országról és a térségről számtalan térkép jelent meg, azonban a térképek egymás lapjait vették át, és jobb esetben aktualizálták és esetleg kiegészítették.

Az első ismert Magyarországot részletesen ábrázoló térképet - amely a magyar Hungarica gyűjtemény egyik legféltettebb kincse, amelyet 158-ban Petrus Apianus ingolstadti nyomdájában metszettek fába; Lázár keresztnevű személy készített, és ezért Lázár deák térképének nevezik. A térképet Gróf Apponyi Sándor a nagy magyar könyvgyűjtő szerezte meg és ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Ma az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi gyűjteményének disz.³ Mérete 78 x 55 cm. Erős alapra 16 részben felragasztott kézzel színezett példány, elég ép állapotban.

Miután Apponyi megszerezte, három példányban lemásoltatta és a kutatók rendelkezésére bocsátotta⁴ Tudományos feldolgozását 1970-ben Stegena Lajos szervezte meg. 1972-ben ötféle kiadású Lázár térkép eredeti méretű és színű fakszimile nyomtatást publikálta. A kutatások eredményét 1976-ban közzétették. Hrenkó Pál, Német Ferenc, Bede István, Lotz Gyula, Plihal Katalin foglalkozott érdemben a kérdéskörrel⁶

Lázár deák” az alkotó és térképe a magyar kartográfia történetéig is sok kutatásra, találgatásra, munkahipotézisre ad lehetőséget, A térkép szegélyén - álló helyzetben az alján, de helyesebb elhelyezésében fekvő téglalap alakban a nyugati oldalán - található a térkép léptéke. Háromféle beosztás található. A középső be van számozva négyesével 80-ig. Ezek a mérföldek. A Lázár-térkép német nyelvű magyarázata (a térkép jobb alsó felén) egyértelműen megadja a mértékegységet: ez pedig a német mérföld. A német mérföld 7,4 km körüli hosszúságú mely akkorra már kialakult.⁷ (Később jöttek rá, hogy ez a mértékegység véletlenül 1/15 meridiánfokkal azonos.) Minden mérföld négy kisebb részre van felosztva, egy kis osztás 1000 öl, vagyis egy mérföld 4000 öl. Továbbá minden négy mérföld, amelynek számai fel vannak tüntetve, még egy vonallal el van választva. Ez az osztás egy hüvelyknek felel meg a

1 Magyarországot ábrázoló térképek: Descriptio Hungariae Magyarország és Erdély nyomtatott térképei 1477-1600. Szer: Szathmáry Tibor, Fusignano. 1987. Szántai Lajos Magyarország nyomtatott térképei 1528-1850. I. kötet. Bp. 1996. Vö; Fodor Ferenc: Magyar térképlírás I. kötet. 1952. Joó István- Raun Frigyes: A magyar földmérés és térképészet története 1-2. fejezet, I/A. kötet A magyarországi földmérés és térképészet a középkorban, írta és szerkesztette Hrenkó Pál. Bp. 1990. 52-103.p. Felmérés és térképezés a török uralom idején.

2 Apianus, Petrus (Peter Bienwitz, Peter Apian) (1495-1552) német matematikus, csillagász, kartográfus, a „Cosmografia” szerzője, elkészítette Bajorország 24 szelvényből álló térképét, nyomdát alapított, ahol a Lázár térképet kiadták. Franciaország térképén található az első jelkulcs.

3 Jelzete: App. H. 136.

4 Első illusztráció 1891-ben jelent meg róla a Földrajzi Közleményekben. (1891. 515. p. Jankó János: Arad vármegye földje és népe a középkorban 508-526.p.) Sok kiváló történész használta, pl: Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza II. 1894. 119.p., Márki Sándor: Dózsa György. Bp., 1913., Makay Béla: Balaton és vidéke a történelmi korban. A Balaton Tud. Tanulm. Eredm. Bp. 1913. Első feldolgozását Okolicsányiné Halmos Eleonóra közölte: Magyarország térképe 1528-ból címmel a Térképészeti Közlönyben. 1931. 3. füzet 165-171. p. Értékes adatokkal gazdagította a kutatást Irmédy Molnár László, (Lázár deák térképének problémája Földrajzi Közlemények 1971/2-3.), és Bendefy László

5 A magyar térképészet kezdetei (szer: Stegena Lajos) Bp. 1976. Néhány dolgozat: Irmédy-Molnár László: A Lázár térképek szövegei, Érdi- Krausz György Lázár térképeinek matematikai szerkezete, Halmi Róbert: Hegy és vízrajz Lázár térképein, Hrenkó Pál: Településrajz és helynevek a Lázár térképeken, Stegena Lajos: A Tissot féle indikatrixok Lázár térképein. A tanulmány gazdag irodalomjegyzéket közöl.

6 Hrenkó Pál: A Lázár térkép szerkezete. Geodézia és kartográfia. 1976/5. szám. 359-365.p., Hrenkó Pál: Magyarország négy-százötven éves térképe. Geodézia és Kartográfia 1978/1. szám 77-80.p., Német Ferenc: A Lázár térkép szerkezete. Térképvilág. Bp. 1988. 1-10.p., Bede István „Lázár: a deák és térképe” Térképvilág 1988. 11-27. p. Lotz Gyula: A Lázár térképről Geodézia és kartográfia 347-364.p. Plihal Katalin: Lázár kéziratának sorsa a megtalálástól a megjelenésig Geodézia és Kartográfia 1990/5. 372.-379.p.

7 A középkori hossz és földmértékekre lásd: Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek 1601-1874. Bp. 1990.

* Suba János sorozatának 1. része

térképen. Az egy hüvelyk = egy napi járóföld (4 mérföld = 29,6 km) méretarány feltüntetése a térképet szerkesztő Tanstetter érdeme lehet. (Érdekes viszont, hogy a német mérföld négyszeresének megfelelő, hüvelyknyi hossz 27,1 mm, gyakorlatilag egyezik a párizsi hüvelyk (Karoling eredetű?) 27,07 mm-es hosszával.) A térkép méretaránya egy hüvelyk = 4 mérföld = 16 000 öl, (mivel egy öl = 72 hüvelyk) = 1 152 000 hüvelyk. A térkép méretaránya 1:1 152 000.⁸

A térkép ugyanazzal az eljárással készülhetett, mint a „vetület nélküli rendszer”-ben készült, múlt századi kataszteri térképek. Nem valószínű, hogy a térkép szerkesztésénél földrajzi koordinátákat használtak volna fel. A Lázár-térkép az útvonalak leméréséből kiindulva készült. Az akkori viszonyok között ez másképp nem is igen történhetett, csak mérőkerék felhasználásával. Nagyon valószínű, hogy a Lázár-térkép távolságait is könnyű kocsihoz szerelt mérőkerékkel mérték. Az is valószínű, hogy az útvonalak töréspontjain iránytűvel tájolt szögmérő eszközzel irányokat is mértek. Torzulások természetesen, alapponthálózat, híján így is előfordultak. A térkép tehát valóban az egyes helységek távolságát és irányát feltüntetető útvonalvázlatok (vagy szöveges útvonalleírások) alapján készülhetett, vagyis „itinerarium” útvonalterkép. Erről egyszerű méréssel meggyőződhattunk. A távolságokat helységről helységre, az eredeti itinerarium útvonalán megmérjük, az útvonal hosszára is pontos értéket kapunk.

A térkép német nyelvű „használati utasítás”-ának az a kitétele, hogy a térkép alján feltüntetett mérföldskála használatával az egyes helységek közötti, légvonalban mért távolságokat lehet megkapni, teljesen helyes.⁹ Ezt Lotz Gyula ellenőrizte¹⁰ Az általa megmért 121 távolság közül 79 esetben a Lázár-térképen mérhető távolság kisebb, mint a mai térképről lemérhető (hibátlannak tekintett) távolság. (41 esetben a Lázár-térképi távolság a nagyobb, egy esetben a különbség nulla.) Mivel viszonylag nagyszámú mérésről van

szó, ez a körülmény a szerkesztés alapjául szolgáló távolságmérések szabályos hibájára enged következtetni.

Az újkori térképeken mérhető távolságnál nagyobb távolságok a Lázár-térképen mindenütt tagolt, hegyes terepet átszelő vonalaknál adódnak. Feltűnő a Budától mért távolságok igen nagy pontossága. Ha a nyilvánvalóan hibásan ábrázolt három város (Sopron, Szombathely, Pécs) távolságait figyelmen kívül hagyjuk, a Budától mért távolságok átlagos hibája 5,12 %. Ebből a 28 távolságból is 18 kisebb a Lázár-térképen, mint a valóságban, tehát a „kisebb-nagyobb” arány itt is, éppúgy, mintha mind a 121 távolságot vennék figyelembe, közelítően 2/3-1/2.

Feltűnően pontosak a Balaton méretei is. A Balaton környezetében mért 3 távolság átlagos hibája 4,0 %, a „kisebb-nagyobb” arány itt is 2/3-1/2. A nagyszámú ábrázolt település dacára Erdély rajza is meglehetősen pontatlan. (Itt mérhető a térkép legnagyobb távolsági hibái is: Nagyszombat-Gyulafehérvár 37,7 %. Kolozsvár-Gyulafehérvár 28,6 %.) A távolságmérések eredménye egyértelműen bizonyították, hogy a Lázár-térkép mértékegysége a német mérföld.

Az ország egyes részein az itinerariumok hiányoztak: Ezt a hiányt más, nem felmérésen alapuló adatokból igyekeztek pótolni. Valószínű, hogy az itinerariumok egy része még a XV. századból származott. (Bosznia olyan részletességű felvételére például, mint az a Lázár-térképen látható, a XVI. század elején aligha lehetett mód.) Az itinerariumok közös kiindulópontja nagy valószínűséggel Buda volt. Ezt a Budától mért távolságok nagy pontossága is alátámasztja. Valószínű, hogy az itinerariumok készítésénél a távolságokat mérőkerékkel, a szöveget iránytűvel tájolt, nem nagy pontosságú szögmérő eszközzel mérték, tehát tulajdonképpen sokszögvonalak végpontjait nem mindig kötötték össze egymással, így a hibák kiegyenlítése, elosztása sem mindig történt meg.

8 A szakirodalomban Bendefy 1:1 125 360, Hrenkó 1: 1 112 000 Érdi Krausz 1:1 108 000 méretarányt állapított meg, attól függetlenül, hogy a térkép mely részén mérték. Németh: im.

9 Természetesen figyelembe kell venni, hogy a középkori útvonalak nem mindenütt azonosak a mai úthálózat vonalaival. Például: a 8. sz. út mai nyomvonala alig 50 éves. A régi útvonal még századunk első három évtizedében is Veszprém után Nagyvásony-Tapolca-Sümege-Zalabér-Vasvár vonalon vezetett. Pestről Debrecenbe Nagyváradon át utaztak. (Volt egy másik – sószállításra szolgáló – út is, Szolnoktól Nádudvaron át Debrecenbe, ez - földútként - még az 1952-es 1: 25 000 ma. katonai térképein is szerepel. „Sóút” felirattal.)

10 Lotz Gyula: A Lázár térképről Geodézia és kartográfia 347-364.p. A Lázár-térkép hasonmásán megmérte 1/8 mérföld élességgel 121 távolságot, s ezeket - 1 mérföldet 7,4 km-nek véve - kilométerekre számította át. Ugyanezen helységek távolságát - légvonalban - megmérte egy későbbi térképen. (A térképek Csonka-Magyarország áttekintő térképe (1:750 000) Országhatárok 1939. április 4-én. M. kir. Honvéd Térképészeti Intézet, 1939. illetve: Übersichtskarte von Mitteleuropa im Masse 1:1 500 000 d. N. (térkép), K. u. K. Militärgeographisches Institut, Wien, 1911. voltak. Az átszámított, és a mért távolságokat egész kilométerre kerekítette.

Valószínűsíthető a mérőkerék használata, valamint az, hogy a mért távolságokat nem redukálták a vízszintesre. Egyes vonalakon, sőt az ország egyes részein más módszerek (lépésszámláló tárcsa, egyórai, vagy napi járóföld) is tekintetbe jöhetnek. Ezek a módszerek természetesen rontották a térkép pontosságát. Az iránytűvel tájolt, kis pontosságú szögmérő eszköz használatát viszont az irányeltérések távolságtól független volta, véletlen jellege és viszonylag nagy szórása valószínűsíti.

A térképet feltehetően úgy szerkesztették, hogy Buda kezdőponttal polárisan felrakták a Budáról kiinduló itinerariumok pontjait, majd az így kialakuló rendszerbe beillesztették a további helységeket. Biztosnak vehető, hogy koordináta-rendszer (földrajzi fokhálózatot) nem használtak. A fokhálózat felhasználásával készült egykorú térképek ugyanis ezt mindig feltüntetik. Továbbra is eldöntetlen (és valószínűleg eldönthetetlen) marad azonban, miért van a Buda alatti Duna-szakasz kerekén 450-kal elforgatva a helyes E-D iránytól.

Ami feltűnő: az, hogy a Lázár-térkép a Balatontól Ny-ra, a Duna és a Mura között igen pontatlan. Miért? Több válasz is lehetséges. Egyes kutatók véleményezik azt, hogy itt nem álltak rendelkezésre azok az itinerariumok, melyekből a térkép egyéb részeit megszerkesztették." (Föltehetően ezt akarta azzal is érzékeltetni a térkép szerkesztője (Tanstetter), hogy a Nyugat-Dunántúl helységeinek nagy részéből hiányzik a helység pontos helyét jelölő kis kör.) Nem szerepel a térképen a Kaposal azonos nagyságrendű Zala (a Kapos igen), a Rába rajza teljesen hibás, a folyó Szombathelytől Ny-ra ered és Szombathelyt érintve folyik a Dunába. A már akkor is sűrű település hálózatú vidéken viszonylag kevés helységet tüntet fel.

Szerintünk a választ a Lázár térkép utóéletében kell keresnünk. A történelmi események bebizonyították, hogy kell egy jó térkép az országról. Feltételezhető, hogy a kéziratot csak a mohácsi vész után, valószínűleg Ferdinánd bevonulásakor, tehát 1527 nyarán kezdték keresni, a nyomtatott térkép pedig 1528. májusában megjelent. Idő kellett a fametszéshez, betűszedéshez, díszítéshez, ábrák tervezéséhez is. Szó sem lehetett helyszíni ellenőrzésről (bár az országot szabadon járhatták volna), vagy átszerkesztésről, erre nem volt idejük. A ma látható térkép tehát részleteiben olyan, amilyennek Lázár rajzolta.

A tudósok a megtalált Lázár-térképet - feltehetőleg - igyekeztek összhangba hozni a tudományukkal, ennek megfelelően próbálták az egyes részeket összeilleszteni. A csatlakozások és a tájolások hibáit valószínűleg a kiadók rováására kell írni. A fametszést végzők nem ismerték a térkép eredeti tájolását, és így az egyre jobban elterjedő gyakorlat szerint a lap tetejére az E-i irányt írták a K-i helyett, vagyis felírták a szerintük „helyes” égtájakat és meghatározták a keretméreteket. Az eredeti térkép valószínűleg fekvőtéglalap alakú lehetett, mert ez felel meg az ábrázolt terület kiterjedésének. Mivel önálló kiadványként adták közre, álló formátumot adtak neki, Erre utal, hogy a térképet 90 fokkal elfordították az óramutató járásával ellentétes irányba, így a lap teteje a keleti irányt mutatta. A térkép keretén lévő német nyelvű leírás „Ha pedig ezt a térképet helyesen fekteted a négy világfáj felé, látni fogod melyik város fekszik a másikéhoz képest inkább keletre vagy nyugatra, hasonlóképpen délre vagy északra”. Vagyis a leírás készítője tudta, hogy a valóságos helyzetet csak a térkép helyes irányba forgatásával tudjuk megadni. A térkép rajz részében helyet csináltak a címnek és a címernek. A cím számára kb. 103, a címer számára 119 cm²-nyi szabad területet kellett biztosítani.¹³ Ez a térkép rajzi részének átrendezését idézte elő. Ez a beavatkozás azt a látszólagos eredményt mutatta, mintha a térképet három különböző részből szerkesztették volna egybe, holott ez a beavatkozás okozta az egységes szerkezetű mű három különálló részre tagozódását. Így előállt torzulás számos félreértelmezésre adott alkalmat. Ezt valószínűleg Georg Tanstetter oldotta meg.¹⁴Lázár adataihoz: a városok, falvak helymegjelöléséhez biztosan nem nyúltak, mert nem tudtak pontosabban. A méretarányt sem változtatták, mert ez a teljes térkép átszerkesztésével, rengeteg munkával járt volna.

Hogy lemaradt a Nyugat-Dunántúl, a helyepedig megnyúlt, ezt szerintünk katonai érdekek - titokvédelem - motiválhatta. Nem tartjuk valószínűnek, hogy pont a Nyugat-Dunántúl nem szerepelt volna Lázár térképén. Egyes kutatók feltételezik, hogy Bécs biztonsági okokból szándékosan hagyta az odavezető utak adatait, vagy nem javította ki a sietségben esetleg hibásan metszett táblákat — ugyanazon okból. 1556-ra már

11 Lotz Gyula: im.

12 Irmédi-Molnár László: A Lázár térképek szöveget In: A magyar térképészet kezdetei. Bp. 1976.,

13 Pliháň Katalin: Lázár kéziratának sorsa a megtalálástól a megjelenésig Geodézia és Kartográfia 1990/5. 372-379.p.

14 Tanstetter, Georg, humanista névén Coliimitus (1480-1535) bécsi humanista, matematikus, csillagász, térképész, Lázár térképének kiadója.

nyilvánvaló volt, hogy a török jó térkép nélkül is el-
talál Bécsig. Lazius ekkori térképén már részlete-
sen látható az addig hiányzó országrész Mivel
munkájának alapja Lázár térképe volt, Lázár hi-
ányzó dunántúli adatait - ha a kéziratán rajta
voltak - Lazius térképén kereshetjük."

Összefoglalva megállapítható, hogy a Lázár-
térkép különféle időpontokban készült, eltérő
pontosságú, heterogén anyagú itinerariumok -
útvonalvázlatok - összedolgozásával készült. Fel-
tehetően polgári célokra, utazóknak, zárandokok-
nak, deákoknak. Lázár tudhatta, hogy egyre na-
gyobb az igény az utazók által is jól használható,
részletes térképre. A térkép utazók használatára,
vagyis békés célra készülhetett, több évtizedes ta-
pasztalat alapján, több éves munkával (az útvona-
lak egyszeri bejárásához kb. 420 nap volt szüksé-
ges). Minden megtalálható rajta, ami az utazók-
nak szükséges: a célhoz vezető útvonal, a közbe-
eső helységek, az út (időnek is megfelelő) hossza,
a várható akadályok, vagy jellemző tereprészletek
(folyók, hegyek). Nincs viszont rajta, és nem ad in-
formációt: például a Kapos folyó felső kanyarula-
ta - amely mellett nem jelöl meg helységeket -;
egyszerűen le van vágva. Tagadhatatlan, hogy a
Lázár-térkép egy hosszabb időn át tartó, rendszer-
es és tudatos felmérési tevékenység szintézise. Ez
a felmérés - összehasonlítva a kor más térképeivel
- kimagasló pontosságú volt.

A települések névanyaga nagyon gazdag,
Amintegy 1400 településről ad helyrajzi és
névrajzi tájékoztatót. Az ország mai területére
több mint 400 település esik. A települések karto-
gráfiai értékét a körjel - ami a település földrajzi
helyét jelöli -, és az oldalnézetes ábrák - ami a te-
lepülések minősítés- rangját, funkcióját, építési
formáját adják meg. A sokalakos ábrák a nagyvá-
rosok, királyi városok, egyházi székhelyek jelei. A
kevés alakos egyszerűbb ábrák, a városok erődfi-

tett helyek és falvak jelképei. A török által feldúlt
területet pontsor jelöli. A török hódítás a helység-
ábrákon is látható pl: Belgrád tornyánál a zászló-
ban félhold van. A térkép névrajza megbízható.
Névírása, gótbetűs németességén túl, latinos - ez
utal arra, hogy Tanstetter németesíthette el - iga-
zából magyar"

Ki volt Lázár? Ezt a kérdést több tanulmány is
tárgyalta." Amit tudunk, az a térképen van
leírva:"

Magyarul: Magyarország térképe négy lapon,
Lázár, egykor Tamás esztergomi bíboros titkára,
tapasztalt férfi által újból átnézte és kibővívte, elké-
szítve és először Georgius Tanstetter Coliimitus ál-
tal kiadva .... közreadja Leyssneki Petrus Apianus
ingolstadti matematikus, az Úr 1528. évében.

Milyen következtetéseket tudunk levonni a cím-
iratból?

Bakócz Tamás egykori titkára és tapasztalt fér-
fiú volt (...quondam Thomae Strigonien[is]
Cardin[alis] Secretarium virum expertum...), A tér-
képkészítési munka fő szerzője vagy fő forrása
volt (...operis primarius auctor...) Az „auctor” egy-
aránt jelenthet szerzőt és - „tőle származik” érte-
lemben - forrást is! Magyar volt (...quondam gen-
tis Hunnicæ...), deák volt (...Hungerischen
Diakhen...), A térkép adatait ő gyűjtötte össze, il-
letve szolgáltatta (I... per Lazarum ... Congesta ...
auf angeben Lazari...)

Lázár - akinek vezetéknevét nem említették
Lmeg, s számára csak a „vir expertus”, „ta-
pasztalt férfiú”, jelző maradt, „secretarius” volt. A
„secretarius”-ok nem személyi titkárok voltak, mint
sokan feltételezték, hanem a magyar kancellária
vezető beosztású dolgozói voltak. Az általuk meg-
szövegezet oklevelet is ők ellenjegyezték. A gya-
korlat az volt, hogy éppen a közismert, tekintélyes
személyeket nevezték meg, a tisztelet jeleként csak
a keresztnévükön." A térkép felirata és az eddigi

15 Lazius, Wolfgang:(1514-1565) magyar származású „osztrák” térképész, fő műve Ausztria atlasza, de elkészítette *Regni Hungari-
- - descriptio vera* (Vienna 1566.) 10 lapon Magyarország térképét.

16 Vö: Tardy János: Néhány adalék Lazius személyére és Magyarország-térképeire vonatkozó megállapításokhoz. *Geodézia és kar-
tográfia* 1978/6. 452-458.p.

17 A Lázár térkép névanyagára Lásd: Hrenkó Pál (Halmai Róbert és Mélykúti Mihály): A Lázár térkép névanyaga. In: A magyar tér-
képészet kezdetei (Szer: Stegena Lajos Bp. 1976. 22-71 .p. Az általuk közölt jegyzék az öt Lázár térkép teljes névanyagát területi
csoportosításban - jelenlegi országhatárok alapján- közli. Ezen túl tematikusa - vízrajzi és egyéb (hegy, terület, közigazgatás, stb.)
csoportosították a kutatás megkönnyítése érdekében.

18 Bendefy László: Lázár deák személye. *Geod. és Kart.*, 1971/5, Bendefy L: Adatok Lázár deák személyének ismeretéhez. *Geod.
és Kart.*, 1976/3., Imrédi-Molnár L: Lázár deák térképének problémája. = *Földr. Közl.* 1971. Hrenkó Pál.: Magyarország négy-
százötven éves térképe. *Geod. és Kart.*, 1978/2. Plihal Katalin: A Magyarországot ábrázoló első ismert részletes térkép készítője
a források tükrében. *Geodézia és Kartográfia* 1990/3. 217-221 .p.

19 „Tabula Hungariae / ad quatuor latera per / Lazarum quondam Thomae / Strigonien[is] Cardin[alis] secretariu(m) virum / exper-
tu(m) Congesta; a Georgio Tanstetter / Collimitio revisa auctiorque reddita, at- / gue iamprimum a jo(hanne) Cuspiniano edita /
... opera Petri Apiani / de Leyssnigk Mathematici Ingol- / stadion invulgata Anno D(ominii) 1528"

20 Kubinyi András: írástudás és értelmiségi foglalkozásuk a Jagelló korban, In: *Magyar Herold.* 1. Bp. 1984, 186-208-p.

kutatók nem vezettek eredményre. Lázár személye - a térképtörténet Anonymusa - továbbra is hálsó téma a kutatók számára.

Sokan kétségbe vonták, hogy volt-e Lázárnak Segyáltalán valami köze a térkép alapadatainak elkészítéséhez, az alapul szolgáló geodéziai mérések elvégzéséhez? Több kutató valószínűsíti, hogy Lázár - minden bizonnyal Bakócz érsek, mint királyi kancellár megbízásából - csak összegyűjtötte és őrizte mindazokat a különböző korú adatokat, melyekből a térkép összeállítható volt."

Bakócz Tamás bíboros azzal a kinyilvánított szándékkal és királyi megbízatással ment Rómába, a lateráni zsinatra, hogy a pápát nemzetközi katonai összefogás számára megnyerje. Hazánk ezzel sokféle idegen hadsereg felvonulási területévé vált volna, ezek irányításához, elhelyezéséhez feltétlenül hasznos lett volna egy részletes térkép. Kétség merülhetett fel, hogy az ismeretlen térképész műve jó-e? Az elérhető itáliai kartográfusok a térkép használhatóságát bizonyítani nem tudták viszont lemásolni azonban igen, talán ezért voltak a korabeli itáliai térképészek olyan tájékozottak a Magyarországra vonatkozó adatok közt. Biztosat csak az jelenthetett, ha a térképet egy elismert térképész ellenőrzi a helyszínen. Bakócz Tamást pápánév nem választották, de pápai megbízást kapott nemzetközi keresztes hadak szervezésére - felkérhette az ellenőrzésre, és magával hozhatta Landavust (Zieglert) Esztergomba.

A Dózsa vezette parasztfelkelés miatt a keresztes háború lehetősége megszűnt, feleslegessé vált a térkép befejezése. Bakócz bizonyára kifizette Landavusnak a közreműködését, Lázárnak pedig a térképet, amely ezzel kézirat alakjában az érseki irattárba került. Bakócz 1521 nyarán bekövetkezett halála után ezek nála maradtak, s ismeretlen úton (talán Ziegler útján) jutottak el Tanstetterhez, aki 1522-ben megszerkesztette az első, ma már elveszettek tekinthető „Lázár"-térképet."

A mohácsi csata után Ferdinándnak hirtelen nagy szüksége lett egy részletes Magyarország-térképre. Térképészei (Coliimitus, Cuspinianus) nem rendelkeztek ilyennel, de tudták, hogy a néhai esztergomi érseknek rajzolt egyet egy bizonyos Lázár, és munkáját Landavus is jónak találta. Ezt kellett hát megkeresni. A korabeli levelek szerint meg is találták." A kéziratot csak a mohácsi vész után, valószínűleg Ferdinánd bevonulásakor, tehát 1527. nyarán kezdték keresni, a nyomtatott térkép pedig 1528. májusában megjelent. A ma látható térkép tehát részleteiben olyan, amilyennek Lázár rajzolta.

Bármi is lett legyen Lázár szerepe, egy dolog vitathatatlan: a „Lázár-térkép" mai ismereteink szerint, a maga nemében korának legkiválóbb alkotása. Tisztelettel kell fejtegetnünk azoknak a magyar és nem magyar földmérőknek és tudósoknak emléke előtt, akiknek munkássága e térképmű létrehozását lehetővé tette.

21 ezt a „congesta" - „összegyűjtve, összehordva", az „auctor" - „forrás", „tőle származik", az „angebem" (mai németben Angaben) - „adatok" szavak is erősítik.

22 Bendefy László mutatta ki egy, az innsbrucki városi levéltárban őrzött irat alapján, hogy Ferdinánd császár egy, 1522. évi kiadású, Tanstetter-féle térkép két példányát ajándékozta fivérének. Ugyanitt közli, hogy Tanstetter - az V. Károly korabeli „Reichsregister" szerint - már 1522-ben privilégiumot kapott Magyarország térképének megjelentetésére. Az ismert Lázár-térkép címiratának „iamprimum" szava mellett tehát egyéb bizonyítékaink is vannak arra, hogy a térkép már korábban, 1522-ben megjelent. Bendefy László: Lázár deák „Tabula Hungariae ..." című térképének eddig ismeretlen kiadásai Geodéziai és Kartográfia 1974/4. szám;

23 Jacob Ziegler levele Tanstetterhez 1529. április 6-i keltezéssel „Monumenta Rustoricum in Hungaria rebellum anno MDXIV" Bp. 1979. 545.p.

Solymossy Péter

MAGYAR REVÍZIÓ SVÉD SZEMMEL

Svéd diplomáciai jelentések Magyarország

1938—41 közötti revíziós politikájáról

A kommunizmus bukása után a Balkánon lejátszódó véres etnikai konfliktusok újra rádőbentették (?) a világ közvéleményét és a nagyhatalmakat arra, hogy a párizsi békeszerződés - miként korábban a Versailles környéki békeszerződések -, valamint a nemzetiségi kérdések következetes szőnyeg alá söprése a kommunizmus évei során korántsem oldották meg az egyes nemzetiségek közötti feszültségeket az ún. „nemzetállamoként” deklarált országokban Közép-Kelet-Európában. Bár a Trianonban elcsatolt határon túli magyarok problémája, valamint Magyarország határainak rendkívül sokrétű és vitatott kérdése nem vetődött most fel ilyen élesen, ez ugyanúgy megnyugtató rendezésre vár.

A két világháború közötti magyar revíziós politika tárgyilagos vizsgálata nagyon sokáig tabu kérdésnek számított, mert ellenkezett a proletárdiktatúra által hirdetett és követett ún. szocialista internacionalizmus ideológiájával. Ennek értelmében a trianoni békeszerződés revíziójára, azaz felülvizsgálatára irányuló magyar külpolitika elítélendő volt. Ez a szemlélet annyira meggyökeresedett, hogy túlélte a rendszerváltást is és ma is zavarja a tisztánlátást e lényegtelennek aligha minősíthető kérdéskörben. Ezért véltem úgy, hogy hasznos lenne megismerkedni a semleges Svédország diplomatáinak - eddig feltáratlan - korabeli jelentéseivel és az etnikai kérdésekről alkotott véleményével.

Azért is figyelemre méltó az ő álláspontjuk, mert ha valakikről is feltételezhető, hogy tárgyilagosan, objektíven és pártatlanul szemléltek e problémakört, akkor azok a svéd diplomaták voltak. Ez akkor válik igazán fontossá, amikor összehasonlítjuk nézeteiket az érdekelt felek kisebb-nagyobb mértékben elfogult történetírásával és már-már dogmává merevedett téziseivel.

A svéd diplomácia nagy figyelemmel kíséerte a magyar külpolitika alakulását és különösen a Németországgal való kapcsolatokat. Magyarország „vonakodó csatlós” szerepe, az a tény, hogy a lehetőségekhez mérten megpróbált ellenállni a német érdekek és követelések szolgálai teljesítésének, sok tanulsággal szolgált a svéd koncessziós politika számára is; Magyarország úgymond a kísérleti nyúl szerepét játszotta a svéd külpolitika boszorkánykonyháján, mert a magyar politikai lépésekre való német reagálások megmutatták az önálló cselekvés mozgásterét, azt, hogy meddig lehet elmenni a német követelések figyelmen kívül hagyásával vagy azok megtagadásával.

A térségben szolgálatot teljesítő svéd diplomaták közül elsősorban Torsten Undén (1877-1962) budapesti követ és Folke Malmar (1890-1947) előbb prágai, majd belgrádi követ jelentései nyújtanak a legtöbb és legrészletesebb információt. Undén 1928 és 1942 között képviselte hazáját Budapesten, így a 14 év alatt a térség problémáinak igazi szakértőjévé vált. Jelentéseinek a svéd külpolitikára való hatásának mérlegelésekor nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy öccse, Bo Östen Undén (1886-1974), a nemzetközi jog doktora és elismert szakértője 1924-26-ban külügyminiszter, később parlamenti képviselő, majd 1945. július 31-től 1962-ig ismét külügyminiszter volt. Maimar külügyi jogi szakértőként vált nemzetközileg is ismertté. Rajtuk kívül természetesen tanulmányoztam Richert berlini, Hennings párizsi, Prytz londoni, Lagerberg varsói, Reutersward és Belfrage bukaresti, Beck-Friis római, von Heidenstam helsinki diplomaták, valamint Wester őrnagy budapesti, Juhlin-Dannfelt berlini és Flodström őrnagy moszkvai katonai attasék jelentéseit is.

Az első bécsi döntés

Az 1938-ban kiéleződött csehszlovák válság okait Folke Maimar magában az állam létrehozásában valamint ezen heterogén állam megoldatlan nemzetiségi kérdéseiben látja: „Csehszlovákia az 1919-es évi alakjában - jobban mint bármi más a békekonferencia teremtményeiből - kigúnyolása volt azoknak az elveknek, amelyeket a béketeremtés alapjainak nyilvánítottak ki.” „A csehek szemlátomást nem érezték semmiféle aggodalmat afelett, hogy - különösen azon jelentős nemzeti kisebbségek miatt, amelyeket belekényszerítettek az államukba - gyakorlatilag az összes szomszédjukkal ellenséges viszonyba kerültek. Azon kényszerzubonyok miatt, amelyekbe a békeszerződések segítségével Németországot, Ausztriát és Magyarországot beöltöztették, ezek az államok a tehetetlenség állapotában vannak. Az az 50 éves határidő - amellyel a cseh politikusok számoltak, hogy a kisebbségek lakta területeken a csehesítési politikájukkal elérjük a célt, - rövidnek bizonyult.” Undén is a csehek nem megfelelő nemzetiségi politikájáról számol be: „A lakosság a német, a lengyel és a magyar nemzetiségű területeken - azon rövidlátó feltételezések révén, hogy a mulatókastélybeli [értsd Versailles környéki] békék örökké fenn fognak maradni, - a csehek által mindenféle módon megaláztatott, és ezért elégedetlenkedett.”

Undén megértette, hogy ez a helyzet aktualizálta a magyar külpolitika célkitűzésének megvalósítását, azaz hogy - Kánya külügyminiszter szavaival - „kiemelje az országot abból a megalázó állapotból, amelybe a trianoni békeszerződés süllyesztette, és hogy megerősítse az ezen állapot állandósítására létrehozott kisantant ellen”. A revíziós igényeket természetesen tartotta Undén, mivel véleménye szerint: „Magyarország megcsonkítása valóban úgy ítéltető meg, mint az egyik legszomorúbb művelet a többi szerencsétlen között, amit a Párizs-környéki békék által foganatosítottak.” A várható magyar lépésekről pedig így vélekedett: „Ahhoz nem férhet kétség, hogy a magyar kormány a legerélyesebben fogja követelni a felvidéki magyar lakosságú területek visszacsatolását, valamint népszavazást, ami a szlovákokat és a ruténeket illeti.”

Undén ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a magyar kormány kizárólag békés eszközökkel kí-

vánta megvalósítani szándékát: „Kánya úr, aki Magyarország érdekében a cseh kérdés békés megoldásában reménykedett, mindazonáltal nem rejtette el a háborútól való félelmét. Ezt a félelmet mindenekelőtt Benes makacsságával indokolta, hogy kényszer nélkül nem ad lényeges engedményeket a kisebbségek követeléseire, hanem inkább egy világháborút provokál ki, ami a számítása szerint Németországot veszélytelenné tenné Csehszlovákia számára.” Undén hiteles magyarázatot ad Magyarország következő álláspontjára a kérdés békés eszközökkel való rendezését illetően: „Nem lehet kétségbe vonni a magyar külügyi vezetésnek az előrelátását és az önuralmát, mint ahogy azt sem lehet elvitatni, hogy a kormány minden lehetőt megtett, hogy csillapítsa a nép körében uralkodó nyugtalanságot, és amelynek nemzeti tudata és igazságérzete nehéz próbára tétetett, amikor megtudta, hogy honfitársait Csehszlovákiában más bánásmód fenyegette, mint a Németország által kikövetelt kisebbséget.”

Undén és Maimar megértette, hogy a minta-demokráciaként beállított Csehszlovákia - értsd alatta a cseh vezetés [Benes] - öntelt és elbizakodott, a nemzetiségeket elnyomó magatartása teljes mértékben jogossá tették a nemzetiségek elszakadási óhaját. Ezt - miként a svéd diplomaták megállapítják - el kellett ismerünni a nyugati nagyhatalmak vezetőinek is. Történelmi kitekintéseikben ez vezetett a müncheni egyezményhez.

Undén a müncheni egyezményről megállapítja: „Az bizonyos, hogy a müncheni szeptember 29-i négyhatalmi megegyezés nem felelt meg Magyarország várakozásainak.” Az egyezményhez csatolt kiegészítés szerint Németország és Olaszország garantálni fogja Csehszlovákia határait, mihelyt a lengyel és a magyar kisebbségek kérdése rendezést nyer. Egy ugyanekkor készült kiegészítő nyilatkozat szerint, amelyre Undén szintén utal, hogy ha a lengyel és a magyar kisebbségeket illetően nem születik megoldás megegyezéssel alapon 3 hónapon belül az érdekelt kormányok között, akkor ez a kérdés egy újabb konferencia tárgyát fogja képezni a négy kormányfő részvételével. Ezt az utóbbi nyilatkozatot viszont meglepéssel nyugtázták Budapesten.

Lengyelországtól eltérően - amely október 2-án egy ultimátum után azonnal elfoglalta az áhított Teschen-területet -, Magyarország a tár-

gyalásokat részesítette előnyben. Ennek oka Undén szerint az volt, hogy „Magyarország különböző okok miatt nem akarta követni a [Lengyel] példát. Mindenekelőtt a revízió kérdése további kibontakozásának lehetséges konzekvenciáira gondolt. [Magyarország] kormánya a saját igazsága tudatában úgy érezte, hogy korrekt magatartást tud tanúsítani északi szomszédjával [Csehszlovákiával] szemben, amellyel a jövőben is jó viszonyban akart lenni.” A Komáromban október 9-13-a között folytatott közvetlen tárgyalások nem vezettek azonban eredményre a szlovák fél visszautasító álláspontja miatt. A magyar tárgyalási alapról Undén megállapítja: „Magyarország álláspontja a cseh kérdésben következetesen abból indult ki, hogy az újrendezésnek az országban lakó kisebbségek önrendelkezési jogán és az egyenlő bánásmódon kell alapulnia.”

Ez a nézet helyeslésre talált Franciaországban is. Hennings a megváltozott francia állásponttól ezt jelentette: „Ha ilyenformán Franciaország rendkívül tartózkodó magatartást tanúsított is a lengyel kisebbségi követelések megvalósításának eljárás módját illetően, akkor Magyarország jelentősen békülékenyebb formában előadott területi igényeivel szemben eléggé megértő álláspontra helyezkedett”, valamint „Franciaországnak már nem áll érdekében azt a lengyel és a magyar követelésekkel szembeni ellenséges álláspontját fenntartani, amelyre korábban helyezkedett.”

Csehszlovákia álláspontjáról és német támogatottságáról jó képet ad Malmar: „Chvalkovsky úr [a csehszlovák külügyminiszter] ebben az összefüggésben - ahogy látom - egy nagyon helyénvaló megjegyzést tett, mely szerint Csehszlovákia számára minden körülmények között fontos volt, hogy ezt a problémát [a magyar kisebbség kérdését] ne terjesszék a négy nagyhatalom elé, ugyanis ha ez megtörténik, akkor Olaszország biztosan a legerélyesebben fog ragaszkodni a magyar követelések teljesítéséhez, annál is inkább, mert Csehszlovákia számára lehetlenné tették, hogy hangoztassa véleményét, és bizonytalan volt, hogy vajon egy ilyen helyzetben Németország hajlandó lenne-erősebb ellenállást kifejteni.”

A szlovák fél hallani sem akart a népszavazásról, amit a magyar fél újra meg

újra javasolt. Undén helyesen látja ennek az okát: „Amikor Magyarország a végsőig szilárdan kitartott annál a követelésénél, hogy népszavazás döntsön - bár a népszavazás kérdését, mint jogalapot Csehszlovákia felosztására, Olaszország kivételével az összes érintett hatalom feladta, - ennek részben az a meggyőződés volt oka, hogy egyedül csak egy népszavazás jelenthet jogalapot arra, hogy az elkövetkező elrendezés tartós nyugalmat teremtsen ezen a vidéken, részben pedig az a szándék, hogy ne mondjon le Kárpátaljáról és így egy Lengyelországgal való közös határról, és végül pedig azon tervek megvalósításának [a szándéka], hogy elérjék a többi határ revízióját is, amiben a magyarok mindig reménykedni fognak.”

Undén beszámol arról, hogy a kérdés megoldásában Ribbentrop próbált közvetíteni, és nyomására október 22-én Prága az új javaslatában már 11 000 km² terület és 740 000 lakos átadását ajánlotta fel Magyarországnak. Ez azonban nem tartalmazta Pozsony, Nyitra, Kassa, Munkács és Ungvár városait, s ezért az október 24-i magyar válasz népszavazást követelt a vitatott területeken. Az október 26-i csehszlovák jegyzék elutasította ezt a követelést, és német-olasz döntőbírótság elfogadását javasolta, miután érdeklődésükre a brit Foreign Office is ezt ajánlotta. Mivel Magyarországnak nem sok választási lehetősége maradt, október 27-i válaszjegyzékében kénytelen volt elfogadni a német-olasz döntőbíráskodást, de egy lényeges kikötéssel: ez csak a még vitatott területekre vonatkozhat és nem érintheti azokat, amelyeket Csehszlovákia már felajánlott Magyarországnak.

Végül is Csehszlovákiának - valamint Hitlernek - mégis sikerült a terve: német-olasz döntőbírótság elé vinni az ügyet. De éppen ez volt az, amit Magyarország el akart kerülni, hiszen Undén szerint: „egy német-olasz döntőbírótság elfogadása a magyar kormány fel fogása szerint annyit jelent, hogy [a magyar kormánynak] kezdettől fogva alá kell vetnie magát ennek, és elfogadni a két hatalom döntését.”

Magát a bécsi döntést a svéd diplomaták teljes mértékben igazságosnak, s mértékét is majdnem annak tartották, miként

Undén üdvözlése kifejezi: „végre egy új kor szak hajnala pillantható meg [Magyarország] történelmében". Csehszlovákiáról szóló ítéletével is egyetérthetünk: „Az valószínűleg nem vonható kétségbe, hogy a most végrehajtott határrevíziót úgy kell tekinteni, mint egy fontos lépést a nyugodtabb viszonyok megteremtésére Közép-Európában. ...Hogy az a konjunktúra-tünet, amit Csehszlovákiának neveztek, életképtelennek fog bizonyulni, arról ugye Közép-Európában meg egyeztek a vélemények." Richert ekképpen fogalmaz: „Mindkét nagyhatalomnak [Németország és Olaszország] a stabil közép-európai viszonyokban való érdekeltsége annyira közismert volt, hogy igazságos döntés volt várható tőlük. Hiszen arról volt szó, hogy jóvá [kell tenni] a trianoni békeszerződés által elkövetett hibát és visszaadni a magyar népnek azt, amit 20 évvel ezelőtt az etnikai elvet megsértve elvettek tőle."

A svéd diplomaták sajnálatosnak tartják, de megértik Franciaország és Nagy-Britannia távolmaradását a bécsi döntésben való részvételtől. Más források viszont egyértelműen arra utalnak, hogy tulajdonképpen ők is elismerték a döntés helyességét, csak éppen Kánya helyébe lépő Csáky külügyminiszter téves helyzetfelismerése következtében maradt el ennek írásban való megerősítésének a kikerése, ami a későbbi eseményeket tekintve nagyon sajnálatosnak bizonyult.

Undén és Maimar megállapították, hogy a bécsi döntés meghozatala során Olaszország erőteljesebben támogatta Magyarországot, mint a náci Németország, amely még mindig neheztelt a magyar vezetőkre a kielii tárgyalások sikertelensége miatt. München után Hitlernek már nem volt fontos Magyarország, s így a magyar revízió sem. Ez tehát közvetett bizonyíték arra, hogy teljesen légből kapott volt annak hirdetése, hogy Magyarország „Hitler ajándékaként kapta vissza" a Felvidék magyar lakosságú területeit.

A bécsi döntéssel nem voltak teljesen megelégedve Magyarországon. Undén szerint „magyar részről általánosan azt a meggyőződést táplálják, hogy még ez a határvonal sem lesz maradandó a jövőre nézve". Ennek oka nyilvánvaló volt: nem tért vissza Kárpátalja és nem jött létre a közös magyar-lengyel határ.

Kárpátalja visszavétele

Itt Undén megállapítását tekinthetjük kiinduló pontnak: „[Cseh-Szlovákia a bécsi döntés után] a három tagállam [Bohemia, Slovensko, Kárpát-Ukrajna] közötti ellentétek és földrajzilag szerencsétlen alakzata miatt ... egy politikai torzszülöttnek volt tekinthető." Undén és Maimar [és Chamberlain brit miniszterelnök] szerint ez életképtelennek bizonyult. Határozott megértést tanúsítanak azon magyar kívánság iránt, hogy ez a gazdaságilag inkább csak terhet jelentő terület is visszatérjen Magyarországhoz. Ez csak az első bécsi döntés kiegészítését jelentené, amelyben Magyarország csak az Ungvár és Munkács vonaláig terjedő területet kapta vissza, de nem érte el a közös lengyel-magyar határt, melynek jelentőségét ugyancsak megértették. Varsói kollégájukkal együtt kiemelik Lengyelország erős érdekeltségét a terület Magyarországhoz való tartozásában. Aláhúzzák, hogy ezt a célt Olaszország is támogatta. Hennings párizsi követ szerint ez a megoldás nem volt ellenére Franciaországnak sem. Az ország-rész magyar birtokba vételekor talán ezért sem tiltakozott sem Franciaország, sem Nagy-Britannia. Nézetem szerint a nyugati hatalmak ezen magatartása tulajdonképpen hallgatóságos elismerésnek tekinthető. Ezt megerősíti Prytz is. Belfrage ugyanakkor azonban beszámol Románia ellenvéleményéről, sőt mi több, a terület egy részére benyújtott igényéről is.

Richert és Lagerberg is hangsúlyozták, hogy a terület hovatartozása Hitler akaratán múlt, aki sokáig ellenezte ennek Magyarország általi birtokba vételét, kiszemelve azt a „Drang nach Ukraine" terve bázisául.

Undén, Maimar, Lagerberg, Richert és Juhlin-Dannfelt mind egyetértettek abban, hogy a szlovák szeparatizmus megerősödése kínálta fel Hitlernek a megfelelő alkalmat az ország megszállására.

A legfontosabbnak minősíthető kérdés: Vajon Hitler jóváhagyásával vagy éppen az akaratával szemben, egy önálló saját akció keretében került sor Kárpátalja magyar katonai megszállására? - nem sikerült tisztázniuk a kutakodó svéd diplomatáknak Horthy Miklós és a magyar kormány szándékos kódósítása miatt. Erre - azaz a német jóváhagyásra

- egyértelműen Juhász Gyula és Tilkovszky Loránt munkássága fényt derített.

A második bécsi döntés

Valamennyi a térségben szolgáló svéd diplomata egyetértett Maimar megállapításával: „Siebenbürgenre [Erdélyre] való igényét Magyarország mindig teljes erővel fogja fenntartani...”. Azonban Maimar mutat rá arra az újszerűként hangzó körülményre, miszerint: „Magyarország annál inkább könnyebben tudja hangoztatni ezt a [revíziós] igényét, mivel tudja, hogy ez az igény támogatásra talál a semleges világ rokonszenve által.”

Forrásaim abban is megegyeznek, hogy a megfelelő alkalom 1940 nyarán, Románia bekerítésekor következett be, amikor a Szovjetunió ultimátummal követelte Besszarábiát és Észak-Bukovinát, majd a Molotov-Ribbentrop paktum szellemében gyorsan megszállta azokat. Románia viszonylag hamar megegyezett Bulgáriával Dél-Dobrudza átadásáról, viszont hallani sem akart bármiféle területi engedményekről Erdély esetében. Maimar leírása szerint a román politika „sohasem követ egy egyenes vonalat”, de Erdély esetében mindig is következetes maradt. Reutersward szerint: „A román kormánynak az az álláspontja, hogy kész baráti tárgyalásokat folytatni Magyarországgal minden kérdéstről, mely a két országot érinti - kivéve a területi kérdéseket.” Reutersward jól látja a helyzetet, amikor hozzáfűzi: „Az viszont világos, hogy a magyarok a jelen helyzetben soha nem fognak olyan tárgyalásokba bocsátkozni, amelyek nem érintik a területi igényeiket.” Szerinte a magyar magatartás mozgatórugói: „Ők [a magyarok] úgy gondolják, hogy amikor Románia Oroszországgal szemben úgy látta jónak, hogy alább adja, és odaadja az oroszoknak, amit kértek, kell hogy elég okos legyen, hogy önkéntesen is előzékenynek mutatkozzon az általa jól ismert magyar követelésekkel szemben. A magyarok itt átsiklanak azon, hogy Magyarország nem nagyhatalom, és hogy a románok úgy vélik - hogy jogosan -, az más kérdés -, hogy nagyon jól helytállnának a magyar hadsereggel szemben, ha arról lenne szó.”

Undén részletesen beszámol a sikertelen turnu-severini tárgyalásokról, miközben Richert átfogóan elemzi a Németország kegyeiért folytatott román-magyar versenyfutást. Reutersward kiemeli a „liberális” Magyarország ellen folytatott román kampány fasisztoid jellegét.

A svéd diplomaták egymást kiegészítő és Átfedő jelentéseiből kiderül, hogy első sorban Románia kérte a döntőbíróóság összehívását, majd a magyar katonai fenyegetés hatására Olaszország is támogatta azt. Teleki Pálnak ugyan nem volt célja a döntőbíróóság útján való rendezés, de Magyarország aligha lett volna képes egyedül visszaszerezni Erdélyt. Taktikája viszont kiválóan működött, miszerint akkor kell megszorítani Németországot, amikor az Nyugaton volt elfoglalva. Ez utóbbinak minden érdeke ahhoz fűződött, hogy ne boruljon lángba a Balkán, mivel ezt nyersanyag-, olaj- és gabonaraktárának tekintette. Hans Beck-Friis, római svéd követ is megerősíti azt a felfogást, hogy Hitler a magyar katonai fenyegetés hatására volt kénytelen összehívni a döntőbíróóságot.

Wester őrnagy jelentése is ezt támasztja alá: „A magyar megszálló hadsereget három összetett hadsereg és 500.000 fő alkotta. A felvonulás augusztus 27-én kész volt, és Werth tábornok akkor állítólag közölte Németországgal, hogy meg akarja kezdeni [az akciót]. A németek azt válaszolták, hogy ebben az esetben nem fognak segíteni, amire Werth visszavágott, hogy ő még német segítség nélkül is menetel. Ez vezetett a bécsi konferenciára.”

A döntőbíróóság összehívásának elhatározásánál nem utolsó szempont volt annak megakadályozása, hogy a Szovjetunió tovább növelje balkáni befolyását, amely törekvéstről Geoffrey Roberts-nak a svéd diplomaták véleményével megegyező munkája nyújt bővebb tájékoztatást.

Magát a döntést elemezve Undén a tényeknek megfelelően kiemeli, mennyire nehéz egy vegyesen lakott területet egyszerűen kettévágni, melyből következően egyik fél sem volt elégedett a kihirdetett eredménnyel. Mivel a háború kitörése után a svéd diplomaták és Undén is már sokkal óvatosabban fogalmaztak, a tárgyilagos Tofik Iszlámov és C. A. Macartney segítségével próbáltam választ ke-

resni a döntés megítélésére. Szerintük az adott körülményekhez képest ez volt a lehető legpragmatikusabb megoldás, melyet egyik fél sem tekintett véglegesnek. Iszlámov szerint: „a zezugos határvonal kijelölésénél igyekeztek figyelembe venni az etnikai szempontokat”. Macartney ítélete: „Az sem igaz, hogy a vonalat szándékosan úgy húzták meg, hogy egyik oldal se legyen elégedett, és így könnyebb legyen a németeknek egymás ellen kijátszani őket.”

Ugyanakkor nehéz elvitatni Maimar megállapításának helyességét: „Európa területi újrendezése, ami előtt állunk, etnikai és gazdasági szempontból határozottan egy szerencsésebb formációt jelent, mint ami a Versailles-i, a St. Germain-i és a Neuilly-i békékből következett, és idáig ez az újrendezés megelégedéssel üdvözölhető.”

Itt érdemes összevetni a svéd diplomatáknak a döntésről alkotott véleményét ennek Nagy-Britannia által való elutasításával, amely nem a valós tényeken alapult. Hiszen nyilvánvalóan hamis Churchill érvelése: „Ezen okból kifolyólag [hogy kontrollálják őket] ők [Hitler és Mussolini] rákényszerítettek egy megoldást Magyarországra és Romániára.” Ugyanis Románia maga kérte a döntőbírárság összehívását, és az egyszerű logika szerint ezért a döntést nem kényszeríthették rá. De ekkor már a hadiállapotban lévő Nagy-Britanniában a háborús párti, az ún. „intranszignens” és erősen magyarelles erők irányították a külpolitikát. Bár Churchill 1940. szeptember 5-én kijelentette: „sohasem szerettem azt a módszert, ahogy Magyarországgal bántak az első háború után.”, ez nem befolyásolta azt tényállást, hogy mind Nagy-Britanniának, mind - az olaj- és nyersanyag-szállítások miatt - Németországnak is fontosabb volt Románia, mint Magyarország. Ezt megerősítette Macartney-nak a svéd nézetekkel nagy mértékben megegyező elemzése is.

A Délvidék megszállása

A háromhatalmi egyezmény megkötésével, majd az ehhez való csatlakozással Magyarország külpolitikai mozgástere egyre inkább beszűkült. Nagy-Britannia nem ismerete el a második bécsi döntést, és egyre inkább

rossz szemmel nézte a Németországnak tett engedményeket. Ez a brit külpolitika irányváltásával függött össze, amelyben az ún. intranszignens erők vették át a vezetést. Eden külügyminiszterre való kinevezése tovább súlyosbította a magyar külpolitika amúgy sem könnyű lavírozási lehetőségeit.

Magyarország szomszédai közül egyedül Jugoszlávia volt tekinthető önállónak. Undén és Maimar átfogóan elemezték a vele kötött barátsági szerződéshez vezető lépéseket, majd a szerződés jelentőségét. Miként megállapították, ekkor háttérbe került a Bácskára vonatkozó magyar területi igény, mert sokkal fontosabb volt mindkét ország számára viszonylagos önállóságának megőrzése. Mindamellet a magyar vezetés nem adta fel az etnikai revízióra való tervét, csak ezt a háború után létrehozandó új rendezés idejére vélte halaszthatónak. Hiszen Undén már 1940 nyarán beszámolt a Budapesten keringő szóbeszédéről: „helyenként azt állítják, hogy a bledi konferencián Jugoszlávia bizonyos fenntartásokkal késznek nyilvánította magát, hogy visszaadjon Magyarországnak egy majdnem kizárólag magyarok által lakott területet a Duna és a Ferenc József csatorna, valamint a Tisza folyó között.”

Itt helyénvalónak tűnik megjegyezni, hogy a győztes hatalmak által oly sokszor emlegetett „örökbarátsági” szerződés nem felel meg a valóságnak, ugyanis a szerződés helyes megnevezése barátsági volt. Ez a csúsztatás csak arra szolgált, hogy érzelmi és hangulati alapon bizonyítsák a Horthy-rendszer háborús bűnösségét! Undén is fennakad ezen a ponton: „A két ország közötti állandó béke és örök barátság, amit megígérnek az 1. pontban, természetesen viszonylagos fogalmak, és az azokban a kérdésekben való konzultálás, amelyek a szerződő felek véleménye szerint a kölcsönös kapcsolataikat érintik, és amelyről a 2. pont beszél, aligha jelent messzebb menő kötelezettségeket, mint azok, amelyek az általánosan elfogadott diplomáciai tradíciók szerint érvényesek.”

A szerződést értékelve Undén megállapítja: „A szerződésben nincs szó sem kölcsönös garanciáról, sem kölcsönös segítségnyújtásról, és a tárgyalásokon - miként arról kifejezetten biztosítottak engem az itteni külügyminisztéri-

umban - ugyanolyan kevés területi, mint katonai kérdést vitattak meg. Úgy tűnik, hogy a szerződés feladata ily módon kizárólag az, hogy behatárolja az olasz-görög konfliktust és hogy erősítse mindkét fél politikai helyzetét, úgy, hogy amikor a balkáni béke helyreállításáról és az ottani viszonyok esetleg bekövetkező újrendezéséről lesz szó, ne minden további nélkül tudják megfosztani a beleszólástól őket."

Maimar beszámol a Jugoszláviára nehezedő egyre nagyobb angolszász nyomásról, amely arra irányult, hogy Jugoszláviában egy nyíltan németellenes kormányt hozzanak létre. Amikor ez végül is az 1941. március 27-i puccshoz vezetett, Magyarország kilátástalan helyzetbe került. Erről jelentve Undén megértette, hogy Teleki Pál számára valóban nem volt más kiút becsülete megőrzésére, mint az öngyilkosság. Maimar viszont keményen ostromozta azt a cinikus brit politikát, amely arra irányult, hogy más népeket áldozzon fel brit érdekekért. Maimar ezzel magyarázta Jugoszlávia tragédiáját. Szerinte: „Az a mód, ahogy az államcsínyt Angliában és az Egyesült Államokban értelmezik, különleges biztatást ad a háborúra vágyakozóknak. A szerbeknek Churchill és Sumner Welles urak által kéretlen segítségről szóló ígéretei valószínűleg semmilyen módon nem fogják felidézni a szerbek tudatában azokat a szerencsétlenségeket, amiket más népeknek okoztak egy hasonló helyzetben."

Megjegyzendő, hogy Maimar semleges nézetet képviselt, és nem volt ellensége Angliának, de miután érthetőleg főleg a kis államok sorsa és jogai foglalkoztatták, ezért volt kritikus a brit politikával szemben is.

Undén megértette Magyarország kényszerhelyzetét, ami a német csapatoknak az országon való átengedésének a követelésével, valamint az ennek bekövetkezése esetén várható brit lépésekkel állt elő.

Mindamellet az eseményeket nem lehetett megállítani. Az új miniszterelnök, Bárdossy László engedett a német követelésnek, és a német haderő magyar területről is kiindulván 1941. április 6-án megtámadta Jugoszláviát. Hogy Teleki öngyilkosságának volt egy bizonyos jelentősége Nagy-Britanniát illetően - amely talán belátta, hogy Magyarországnak nem volt más választási lehe-

tősége, vagy más taktikai okból -, az abban nyilvánult meg, hogy hadüzenet helyett csak a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg Magyarországgal.

Adásával kapcsolatos magyar délvideki bevonulást illetően Undén és Maimar is azt hangsúlyozták, hogy Magyarország számára nem volt más választási lehetőség. A barátsági szerződésre vonatkozólag Undén idézi a volt magyar külügyminiszter, Kánya véleményét: „Amikor egy olyan ellensége Magyarországnak, mint Jęftics [korábban miniszterelnök], tagja lett a jugoszláv puccskormányoknak, akkor elejétől fogva világos volt, hogy a barátsági szerződésnek még anynyi értéke sem maradt, mint azé a papír, melyre azt leírták."

Undén részletesen beszámol a jugoszláv részről végrehajtott légitámadásokról és határincidensekről, és külön kihangsúlyozza, hogy csak a „független” horvát állam kikiáltása után - melyet „örömmel üdvözöltek Magyarországon” -, kapott a magyar hadsereg parancsot a bevonulásra. Undén tisztán látja, hogy nem területéhség bírta rá a magyar vezetést a Bácska megszállására, hanem hogy az események egyszerűen meghaladták a barátsági szerződésben foglalt feltételrendszert. Szerinte: „Magyarország számára fellépett a kínálkozó köteletség, hogy megvédje a magyar lakosságot az első világháború után átengedett területeken."

Amikor „Horvátország függetlenségi nyilatkozata április 10-én magával hozta, hogy Jugoszlávia mint „államközösség” megszűnt létezni”, akkor Horthy kiáltványa szerint Magyarország ugyanazt az érvelést használta, mint korábban Csehszlovákia széthullásakor, és amit akkor Nagy-Britannia és Lengyelország megtámadásakor a Szovjetunió is alkalmazott. Undén maga is elfogadta ezt az érvelést azzal a megállapítással, hogy „hiszen Horvátország felszabadulása után még jugoszláv kormány sem létezett."

Végül Undén egyetértően idézi Kristóffy magyar követ Visinszkij szovjet külügyi népbiztosnak adott válaszát a szerinte is tévesen „örökbarátsági"-nak titulált barátsági szerződés állítólagos megszegésének vádjára: „Válaszként a magyar követ nem csak azo-

kat a körülményeket fejtette ki, amelyek Magyarországnak törvényileg jogot adtak, hogy úgy interveniáljon, ahogy tette, hanem hasonlóképpen nagyon ügyes módon összehasonlítást tett ezen intervenció és a szovjet kormány saját fellépése között a német-lengyel háború vége felé. Erre Visinszkij úrnak nem volt más mondanivalója, mint hogy akkor semmiféle lengyel kormány nem létezett az országon belül, ami egyrészt nem volt igaz, másrészt rossz argumentum volt. Hiszen Horvátország felszabadulása után jugoszláv kormány sem létezett."

A Szovjetunió nyilvánvalóan azt gondolta, hogy ami megengedett egy nagyhatalomnak, az a kis országoknak meg van tiltva. Hasonló a véleménye Szegedy-Maszák Aladárnak is: „A Szovjetunió magatartása és annak indoklása a lengyel összeomlás után másfél évvel később, tudatosan-e vagy sem, azt már nem tudnám megmondani, példaként szolgált a Jugoszlávia elleni magyar föllépés indoklására. A nyugati visszhang magyar vonatkozásban, a nagyhatalmak között divó *quod licet lovi, non licet bovi* [Amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek.] elvnek megfelelően, egészen más volt, és a főleg a kisebb államokra alkalmazott »sakál« jelzöt - [John Wheeler-Bennet angol író kifejezése] - újból kiváltotta."

A brit-magyar diplomáciai kapcsolat megszakítása után az USA-ban Roosevelt elnök is „indokolatlan akció"-nak nevezte a magyar lépést. Bárdossy azon reménye, hogy a szövetségesek megértik és megbocsátják a politikáját tehát nem vált valóra és ezt Macartney brit történész a következőképpen magyarázza: „Bár a szövetségesek sok mindent csináltak a háború alatt, amit könnyebb volt metafizikai úton megmagyarázni, mint a nemzetközi jog alapján, nem szereték, ha mások követték példájukat."

Tanulság

Összefoglalva a svéd források elemzését kijelenthetjük, hogy a svéd diplomácia megértéssel kezelte a magyar revíziós törekvéseket. Undén 1939. április 6-án tett megállapí-

tására hivatkozva elvethetjük azt a hosszú időn át hangoztatott tételt is, miszerint a revíziós politika vitte bele Magyarországot a második világháborúba: „Ha háború lesz, akkor Magyarország a geopolitikai helyzete miatt nehezen tudja majd elkerülni, hogy előbb vagy utóbb bele ne sodródjon abba, még akkor is, ha semlegességi akaratát bizonyítottan tekinthetjük."

Maimarnak a határváltozásokról alkotott sommás véleményével is egyetérthetünk: „Egy rövid időszak alatt, azok a mesterséges államalakulatok, melyeket a világháború után teremtettek Közép-Európa keleti részében, összeomlottak. Elsősorban Csehszlovákia - egy olyan ország, ahol 55 %-ot tettek ki a [nemzeti] kisebbségek -, azután Lengyelország és Románia. Sorsuk lényegesen függött két tényezőtől: nemzeti heterogenitásuktól és attól az agresszív politikától, amit abban az elképzelésben folytattak a legközelebbi szomszédai ellen, hogy kiindulási stratégiai pontként szolgálnak azon hatalmi csoportosulás számára, amelynek születésüket vagy területi gyarapodásukat köszönheték." Jugoszlávia esetében Maimar szerint a tragédia oka abban keresendő, hogy „külföldi propaganda befolyása alatt álló felelőtlen közvélemény kormányzott az utcáról".

Ezek ismeretében nem is tűnik olyan meglepőnek, hogy az 1989-ben Közép-Kelet-Európában lezajlott változások Csehszlovákia és Jugoszlávia felbomlását, valamint az eddig elfojtott nacionalizmus újraéledését eredményezték. Maga a Szovjetunió is alkotórészeire bomlott. Napjainkban e térségben már csak a szomszédállamokban élő magyar és a Szovjetunió utódállamaiban élő orosz kisebbségek problémái maradtak megoldatlanok az európai (értsd nyugat-európai) normáknak megfelelően.

A reményt azonban nem adhatjuk fel, hogy egyszer ezeket is békés eszközökkel rendezni fogják, valamint hogy a türelmetlen nacionalizmusok fokozatosan a népek közötti megértéssé alakulnak át. Az előbbire tettek kísérletet 1938 és 1941 között, de éppen az utóbbi hiánya akadályozta meg ennek eredményességét.

Kanizsai Dávid

LÉGLÖKÉSEK SZITAKÖTŐ
A FORMA I. BETONJÁN

Marsall László: *Tatus és szörnye*

Költők költője - Marsall László. Nem kell - ártani, nem árt - újra fölfedezni, de tudatosítani mindenképp kell a már régóta vitathatatlan értéket. Miért? Mert Marsall mellett, ha nem is látványosan, *elfűtült* a kritika. Visszhangtalanságról szó sincs - eddigi kötetének több-kevesbé meg volt a visszhangja -, a korszakot (korszakokat) jellemző trendekből, így vagy úgy, mindig következetesen kimaradt. Hiába lógatta a lábát Weöres tengerébe (ezért is nincs *versköszvénye*), csak a nagy ívű kalimpálásokat vették észre (már akinek volt erre szeme), és nem az *údon* kozmoszt.

A matematikus - a festő és zenész - pedig erre lehet büszke: a nem egyértelműen az irodalom felől jövő *térkitágítási* próbára. A mikroszkópikus *bölcsességgel* - tehát a lehető legpontosabban - rajzolt szerkezet nem csupán a *poeta doctus* erényeket: a formakezelés biztonságát, a ritmus és a szavak zenéje (antizenéje) mögötti, szinte egzakt ítélőerőt mutatja, hanem a filozófiában, a matematikában, a sportban és egyéb művészetekben otthonra lelt költő *pajkos* kísérletezőkedvét is.

Ez a humorral átítatott, az ember földön való bóklászását - a keleti bölcsre jellemzően - csak átmenetinek tartó *séta* egyidejűleg *földi* és *égi* tereket vesz birtokba. Ám nincs az a dévaj öröm - gondoljunk főképp Kluzsinszkij, a feledhetetlen lírahős bolyongásaira -, ami mellett nem jelentkeznék egy mélyről jövő *confessio* igénye. Evvel a vallomásossággal, meghallva nemcsak a világ-egyetembe kitett ember *ürességét*, de saját személyes *hiányát* is, az avantgarde - főképp a társadalmi indíttatású avantgarde - „irányzatosságától” elforduló költő a *lét-vershez* jutott közelebb. Még hozzá úgy, hogy egyidejűleg - saját szavaival - költőileg kapcsolatba került az univerzummal is.

Számára a vers - mert a *mester* műhelyéből kilépve önálló útra kél - érzéseket feszítő „öröm-tárgy” is (elmondható ez még a legbaljóslatúbb líradarabról is). Amelynek súlya van, érzéstömege van, s minthogy *megmunkáltatott*, mint - bármelyik kézműves által használt anyag, képes arra, hogy a legnagyobb intenzitást, a költő által *belékkódolt* módon, ott fejtsse ki, ahol a *találat* - a befogadóra irányuló hatás biztos. Marsall líraeszménye az ilyesféle versben mutatható ki leginkább. Ez a - jobb szó híján - minden energiát magábaszívó *célzatosság*, a pszichikumtól megtámogatva, a moderm költemény vívőereje. Ezért lesz a *Beszámoló a röplabda leütések pillanatáról* című prózavers egyik részlete *ars poetica-jelle-gű* kinyilatkoztatás is egyben:

„... már tenyered centruma alá süllyed a négy zárt vé-

dő-tenyér, szétnyílik, s mint négytornyú katedrális hajója, a magasból hirtelen letekintve, beroggyan - eltolódott pálya-pontjai kézközepeknek - s te mindezt szívárványoson - és mégis mikroszkópikus pontossággal mutató kilátótornyodból, e momentán-pontról - de végül is a »mit érdekel, hogyan és hova« könnyedségével, de mesterlövész pontossággal - a balczói ihlet virtuális anyagai mozgatják csuklódat-forgódat -, ellen-csőpöccsel közösülve a végtelenséggel, megtervezhetetlen és éppen ezért néma csuka-diadalordítással - mindez légiiesen evidens 2X2 -, lágyan, igen gyengéden, mintha alvó kifestő ad hasonlíthatatlan aranyfüst-haját simogatnád, és mégis nemzetmegtartó csatát a rejtelmesen ihletett stratégiák, hadvezérek módján megnyerve, lágyan a labdát, igen, lágyan, nyesve-simogatva pattintod közvetlenül és védhetetlenül, le a sánc mögé, a salakra...”

Aki a sporttal nincs tisztában, nem ismeri a röplabdát stb., még az előtt is világossá válik a megtervezett-előkészített, a győzelmet elősegítő pillanat *ünnepélyessége*. A kidolgozott csel, amivel az ellenfelet - egy jó vers hatása sem lehet kisebb - megadásra tudom kényszeríteni, illetve gondolati körömbé tudom emelni. Marsall „időjátéka” természetesen a *késleltetett pillanatot* - itt már jelen van a dramaturg - várakozást növelő színpadi elemmé avatja.

Ezzel már új dialógus-gyűjteményének, a *Tatus és szörnyeinek* a közepében vagyunk. Mert bármily megrendítő is a korábbi könyveiből már ismert monológ, a *Függélyes ország terve (Város papírmadárból)* Trianon-rabsága és a *Misztériumjáték öreg gyerekeknek* - a mű verses drámájának *vakító fekete csöndje (Portánctfigurák)*, s nem utolsósorban a *Hogyan találkozhatánk ha...* című (szintén verses) rádiójáték (*Portánctfigurák*) balladai szépségű, szimbólumaiban élő párkereső szerelme, *egyfelvonásosainak* - egy remek kisregényt is tartalmazó - könyvét leginkább a szürrealitástól sem ózdkodó groteszk örület jellemzi. Mintha a Forma I. betonpályájára valaki fűrészfogú biciklikerekkel ráhajtana.

A sportból vett (egyik) hasonlat, a lehetetlenségek lehetetlene, természetesen Marsalltól - *groteszk létimádatot* a közép-európai abszurdhoz közelítő remek *driblizőtől* - sem idegen. Abban, hogy ki akarja szélesíteni játékának színterét, mi több ki akarja tolni virgoncságának idejét. (Prof. Kalmár György régi-mai arcának egybegyűrésével 200 évre visszamenően, a *halált kicselezni* óhajító s minden idegszálával erre a nagy mutatványra készülő költő bátor önismerete is benne van. Csak csörgőspókával tud a tükör elé állni. Hogy a *nyelvbiztonság* folytán ilyené formált - szinte a gag-ig elmerészkedő elgárgyuló - bohócmaszk egyszerre mutassa a jelen kiütalanságát s az egyre inkább bizonytalanabb jövő reménytelenségét is.

Kisregénye, a *Fővárosi história avagy az összes lehetséges történet egy szála* az álom-diktandó realitásával (vagy többnyire túlhajtva: szürrealitásával) -

„Süllyedés-felszállás? Effélet érzek, ha egyáltalán létezik az álomliftezésnek ez a módja” - egy valahai, vizsgára készülő matematikus-egyetemista kalandját (a dékáni Hivatal, illetve a vezetőhelyettes általi üldöztetését) regéli el; röhejes, agyafúrtánál agyafúrtaabb mesebonyolítással, a budapesti örökös helyszínek: Nemzeti Színház, Múzeum-kert köré szervezett „bonyodalmakkal” (atlétika!), a főhősnek szinte testrészévé váló *galamb-kalitka* és legenda, a Kormos István-i legendáriumból kiemelte, ám valós hősök (Koós Hutás Gergely) szerepeltetésével. Hogy közben Rossini *Stabat Mater*jét is lehet hallani, miközben a csencselő *csecsenyecsek* sakkban tartják az összes mai és leendő áldozatot, mindez Marsall víg kedélyére s az öregeket búcsúztató ősz melankolikus *históriájára* utal.

Hasonló ördögi gerjedelem jellemzi a *Prof. Kalmár György estébe hajló viszontagságos délutánját*is. Az író ezzel a detektívregénybe oltott történettel mesterének, Weöres Sándornak akar áldozni. Ti. Weöres volt az, aki a különc, XVIII. századi író, az 5626 (!) hexametersorból álló *Summa* megalkotóját felfedezte az utókor-nak. A Marsall László-i furfang - némelykor a professzort sakkban tartó két tanítvány-briganti is K. Gy. modorában beszél - megannyi helyzetkomikum má tágitja, magnó-dalocskákkal fűszerezve az egyszerre hajlékony és ledér, nemegyszer vaskos nyelvet.

A Tatus és szörnyei című egyfelvonásos két öreg - *A Tatus és Nyanyusz* - kálváriájára épül (ki akarják őket a lakásukból telepíteni). Ám ne feledkezzünk meg két vérbő alak: Pitchasic indián és Szedoj szovjet vezérőrnagy tank-békegalamb libikókájáról sem. *A Tatus* nem más, mint Prost István, akit a falubeliek *prostatának* hívnak; s ha már nyelvi varázslattal, nem kevésbé az autósportra is kacsintva, megteremtődött ez a furcsa alak, óhatatlanul szereplővé avanszálódik a Forma I. egyik sztárja, Alain Prost is - igazságtévő Prost-fiúként, valamint a 635-ös hangtompítós pisztolyt kezelő, ugyancsak Forma les Alboreto is. Marsall nyelvi humora halovány porfelhő - mert magyar nyelv és magyar humor - a *Hungaroring* betonkaréjában. Ez az önmagát óhatatlanul is autóversenyzővé avanszáló - álmodó - költő *léglökéses szitakötőként* fényképezi-figyeli-szuggestálja a terepet; hangnál nagyobb sebességgel közlekedve, leheletkönyű pillaszárnyakon. *Sport és zene*-meszeli grafitiként a felhőkre (nem kevésbé azzal a szándékkal, hogy az utókor tanuljon belőle) szemérmesen elmosolyodott béke-üzenetét.

A Tatus és szörnyei című kötet a fentiek jegyében ragyogó színházi példatár. Egy költő-dramaturg teremtett a saját maga szórakoztatására egy *világnagy* sugólyukat, hogy onnan fürkészhesse a világot jelentő deszkák *korcsolysait*. Gyakran az önarckép ironikusabb színeit is egy-egy szereplőjébe oltva? Akárhogyan is van, kétszemélyes kamarajátéka, a *Kluzsinszky és Bohus bolyongása a lépcsőházban* csak a legnagyobb-

kéval mérhető - remekmű. Két részeg férfi bolyong a valóságban és álmainak - emlékezésének - a színpadán. Udvarlás kedvüket a dadogás logika különösen élvezetessé teszi. Helyzetkomikumból helyzetkomikumba - ez a humor sasszéja. Bár Kluzsinszky nem egy versben többször is megidéztetett, ez a *lépcsőházi bolyongás* teremtett számára örökérvényű maszkot. Félreértéseiben is gőg van, Harlekin még palackokkal körülbástyázva sem adja meg magát. A mellékszereplők, főképp a Banya és a süket Öreg, ugyancsak minden - Marsall László-i - hájjal megkent figurák. Lehető nagyobb dicséret annál, hogy ezt az opuszt olvasva a szüntelen nevetés könnyeket csalt ki szememből. (*Orpheusz Könyvek*, 1999)

Ajtony István

A HALÁL ENCIKLOPÉDIÁJA*

Gyerek voltam. Nem tudtam én semmiről. Azt igen, hogy van halál. És hogy nem gyerekjáték. Úgy féltém, hogy órákig ültem a konyhában, eltakarva arcomat valamilyen újsággal, s nem mertem mögüle kikukkantani, s valóságos megváltásnak tűnt, ha valamelyik hozzátartozóm megérkezett, s láttam magam körül, hogy nincs ott a halál. De leskelődik. Vagy a hatalmas, üveges stílszék-rényből, vagy egyszerűen a falból dugja ki vigyorgó po-fáját, s ha odanézek eltűnik, mint fényben a poloska.

Mindez az ötvenes évek második felében, a Sziget Múzeumban, ahol a szomszédban nem lakott más, mint a Kautzky-família. Vagy inkább dinasztia? A pap, a híres labdarugó-játékvezető, és a fiúk, *Norbert* a költő, aki a kitelepítésből szabadulva idejött *haza*; és az állandó vendégek, *József*, *Ervin* a színészek és a legifjabb művész, *Armand*. Nem is gondolhatta a recenzen, aki harminc év múltán költői babérokra tört, hogy jelentős költő szomszédságában rettegett attól, amit Kautzky Norbert *Párbeszéd* című legújabb verskötetében a maga teljességében és megfoghatatlanságában ábrázol. Vagyis a halált. Ami állítólag természetes. Velejárója az életnek. Meg ilyesmi, megnyugtatósnak szánt „bölcsségek”. Kautzky sem tud belenyugodni. De ő kemény, mint a vídia. Ő nem megretten, csak közöl. Hogy így lesz. Ez várható. „Víg sötét világ”, ahogy a könyv hátsó borítóján a szerkesztő megjegyzi. De víg-e? Inkább tragikomikus. És az nem ugyanaz. Derű? Kevés. Van. De a lényeg a fájdalom. *Nélküled*. „Nélküled fekszem, ébredek / És harminc évünk kéreget. / Foltos gúnyában üldögél, / fölötte megvakul az éj. // ... / A fájdalom bátortalan, / Akár mekkora híre van. / Elűzhető és menekül / A csendtől, a szíved körül. // Kicsinyke asszony az anyém, / Megjártatta a szenvedés. / Kórházlakó, majd visszajön, / Addig is várom, őröködöm. // Nélküled fekszem, ébredek, / És harminc éve féltetek. / Mindörökké hadban állva, / Fegyvertelenül csatázva.” Micsoda mérhetetlen aggodás! A szeretet végtelen és felülmúlhatatlan

* Lapunk ezzel az írással búcsúzik a nemrég elhunyt költőtől.

aépoeóza Vas István baktat elő szentendrei kertjéből. És Szántó Piroska. Nemcsak azért, mert Kautzky is csupa nagybetűvel kezdi verssorait. Nem. Hanem a végtelen együvé tartozás miatt. Meghalt Vas és nem sokkal utána halt Piroska. Mint a baromfiak, gubbaszt az, amelyiknek levágják a páriját. Ez is benne van ebben a versben. Ki megy el előbb? Túlélő-e, aki marad?

A hit benne sziklasír-erős. Ő valami másféle jézust szeret. Verse, a *Krisztus a földönjáró* tanúságtétele. „Én itt maradok Veled a / Földön égsüvegestül a nap / Fecsegését hallgatva vállamon / Az ítéletmadár fészkel tegye / Gyalogvár a hűség aki / A gazdám és hogy háborítatlanul / Mégse éltem azt megköszönöm / A menynei Királyt elhagytam / De a sziklasír az enyém / A földönjáró Krisztus / Fájó lomszentelt emberi menedéke.”

És jön, zörög, zakatol a *Halálaink-ciklus* megrázó darabjaival. A *vörös lepkék*. Ezzel a nagy verssel pestiesen szólva lecseng a századvég. De mégse higgyük, hogy a XX. század úgy aránylik a megelőző ezer és ezer évekhez, mint csepphez a tenger. Is. De nagyon kilóg. Mint ama lólab. Ennyit sohasem ölték. És így. Korszerű technikával. Ennyit sohasem gyógyítottak. Ennyit még nem felejtettek. És nem okoztak. Most vége. Minden elcsöndesül, bár a 2000-ik év nem cezúra. Csak tudatunkban. A nagy egész, a világegyetem szempontjából csupán légy piszok. Ilyen ez a vers. Gúnyos és tragikus. Fölemelő és sárba tipró. „Meggzállták a vörös lepkék / A mellemet, a hátamat, / A bőröm repülőterét / Elfoglalta a lepkehad. // Apámra küldtem a halált. / Ne szórakozzon, vigye el. / Úgyis egy csontvázat talál, / Mi lefeküdt a semmivel. // Az emberséges, hű mosoly / Farsangi álarc, semmi több, / Akit a halál ostromol, / Az megbotlik a küszöbön. // És visszafelé menekül, / Elfeledni, hogy nincs erő, / A szenvedés keserű, / s az út meg csupa kérlő. // Károg a düh, mint a varjú, / Útszéli fának ágain, / A halállal nincsen alku, / Bevallom vereségeim. // Büntetésül megszáll, kínoz / A vörös lepkehad sereg, / Kérdeni, a holnap mit hoz, / Csak irgalmatlanul lehet.” Belenézni az arcába. És mondani. Itt vagyok, vigyél. Úgyis te győzöl, fenevad. Apám nem volt elég. Jönnek a többiek is. De a hit legyőz. Mert találkozunk. Ha nem ott, fönt a mennyben, hát a föltámadáskor. Úgyhogy ne örvendj halál. Átmeneti konkok vagyunk. Mi, mindannyian. Kautzky Norbert harmadik utas. A főtebb megjelölt kétőnek szimbiozisa. *Nincs temetés*. Én a címhez felkiáltójelet biggyesztenék. „Holnapután eltemetjük Anyát. / Pedig tudom, hogy nincs odaát, / És nem is lesz, amíg Veled vagyok, / Majd vihetik ha én is meghalok. / L / Meg legbelül, a lélekzámolyon / Reám tekint megannyi fájdalom. / S a nevetése, frissen sült kenyér, / Nem adnám oda soha, semmiért. // Szegénysorsunkat is megköszönöm, / Táncolt nekünk vizes konyhakövön, / Mint báteremben, ha zene szól. / Az nem lehet, hogy nincs itt valahol. // ... / Emlékeimben repkedő madár, / Mit kez-

dene mivelünk a halál? / ... // Ne féljete, Anyánk velünk marad, / Az időkerék mégis elakadt. / Nincs temetés, hamu és sírgödör, / Mi egyszer majd, utolszor, meggyötör.” Újra és újra megszületik a költő. Jelentősége fátylaként világít. Kautzky Norbertnek hívják. És fogják hívni még a síron túl is. Mindörökké.

Fried István

AMI KÖLTŐI(?) - ÉS AMI NEM(?)...

Grecsó Krisztián Anyalesinálás című kötetéről

Második verskötetével jelentkezik az egyetemi hallgató korú és státusú, alföldi élmény-háttérű Grecsó Krisztián, akinek recepciótörténete egyszerre mondható szerencsésnek és szerencsétlennek. Hiszen mindkét „minősítés” egyazon okból fakad, lényegében ugyanazt mondja el pozitív és/vagy negatív előjelekkel; nevezetesen: olyan igen ifjú költő rója szorgalmasan szavait, önnön tárgyi környezetéből vett képeit-képtörédekeit a papírra, aki kortársainak, nemzedékének egyik reprezentánsa, mivel közösnek hirdett(?) , vélt(?) , neki tulajdonított(?) , divatos(?) , az irodalmi divatot tematizáló(?) poétikát tart a maga számára követhetőnek, továbbgondolhatóknak és némileg alakíthatóknak. Ami rendkívül hangsúlyosnak tetszik, hogy a magyar irodalom e legifjabb korosztályának néhány tagja semmiféle közösséget sem látszik érezni azzal a „Nyugatos, klasszikus modern, illetőleg az utómodernben át hangszerezett századelős költőiséggel, amely erős metaforizáltságával még lehetségesnek tartotta a magasabb (költői) instanciák tematizálását, illetőleg a nyelvnek való kiszolgáltatottság-érzetet tökéletessé formált nyelviséggel egyensúlyozta. Az a fajta retorika, amely az 1930-as esztendőktől kezdve az *Újhold* költőin át mindmáig őrzi pozícióit, legalább is a kritikuskok és az olvasók egy nem csekély hányada körében, e legifjabb nemzedék több reprezentánsának költészetében nem visszhangzik, mégcsak nem is problematizálódik, és legfeljebb Kosztolányi Dezső költészetének újragondolásában, pastiche-formájú felül-alul-írásában érzékelhető határozottabb állásfoglalás a nagy elődökkel szemben. Ugyanakkor sem a klasszikus, sem a neovangarde nem látszik megbűvölni ifjú költőinket, az új grammatika ígérete amúgy is többé-kevésbé beváltatlan maradt, inkább az apollinaire-i gesztus bizonyult maradandónak, a hagyomány és a lelemény, a kaland és a rend évszázados perpatvarának olyaténképpen történő kiegyenlítése, hogy a hagyomány a leleménybe ágyazódjék, ott értelmeződjék át.

A Grecsó Krisztián második kötetével kapcsolatos (el)jitéletek így a legújabb magyar költészet egy vonulatával kapcsolatosak, de kapcsolatosak e költészetel kölcsönviszonyban álló elméleti előfeltevésekkel is, amelyek egy és ugyanazon „esztétikai” alapfogalmaknak

vagy poétikai tényezőknél olyan kritériumait jelölik meg, amelyek nem vagy alig egyeztethetők össze más „iskolákhoz”, „irányokhoz” tartozó poéták-kritikusok-elméletészek érték-kijelöléseivel. Ennek következtében a költőség, irodalmiság, költői alanyiság vagy nem jelentkezik problémaként e legifjabbak egy részének lírájában, vagy a költőség, irodalmiság, vers-jelenlét forrását és megfogalmazódását más szempontok szerint fogják föl. Talán csak a megszerkesztettség maradt a korábbi poézisból, mint a versszerűség, versbenlét (feltűnő) ismertetőjegye; a szikár megszólalásra törekvés sokkal inkább a (hagyományos értelemben vett) „prózaiság” megnyilatkozó alakzatait emeli be a költőség sokáig védett, még a parodisztikus megszólalásokkal is inkább körülbástyázott, mint tágra nyitott sáncai közé (és költők versei így mint ha egy eljövendő prózairó előhírnökei volnának).

Grecsó Krisztián lírájának legjobb pillanatai egy múltó tárgyi világ általa „adekvát”-nak fölfogott versvilággá tömörítésében tetszenek át az indulatos gesztusok részvélen leírásain, valamiképpen történetdarabokat, mozaikokat korántsem a kronológiának alárendelve összeszervezett sorain. Éppen a megszerkesztettségnek (a szövegbelsőben jelenlévő ismétlődéseknek segítségével különböztethető meg még akár folyamatos sorokba tördelten is) a (hagyományos értelemben) fölfogott prózai előadástartól. Az alanyiság többnyire a látszat egyes szám első személy ellentétes pólusaként, mintegy idézőjelbe téve résztvevője a versnek, jelezve, hogy a lírai beszélő megtalálható ugyan a versben, ám létét megosztja a cselekvőnek álcázott versbéli személy és a versről távolabbi helyet elfoglaló megfigyelő között. E megosztódás egyenes következménye annak, hogy e versvilágban az a tárgyi (falusi) világ mutatkozik lényegesnek, amely a statikus költő-szemlélet ellenében fokozatosan elmozdul önmagától, múlttá válik, nem egy esetben grammatikai múlt idővel hangsúlyosan jelezve, egyben -s e költőség felé történt ellépés jegyében - a személyiség emlékezetén, az emlékezetet diktálta reflexeken keresztül megjelenítve.

Más kérdés, hogy a Grecsó-versek beszélője szűknek érezheti - érzi képzelt szabadságát: a maga kijelölte versvilágot, amelyben létre kelni, változatokat közreadni próbálkozik, és a megszerkesztett, ciklusokra tagolt kötet *Új sor* cím alatt összefoglalt verstörténéseiben a (nagyon) hagyományos műnem irányában tesz mozdulatokat: népdal-, népmese-motívumokból, szegmensekből építkezve népdalok rímes-ütemhangsúlyos sorfajtaíkat mímeli, címadásával (*Mese, Evős mesék, Tündérség*) talán a *csali mesékként* nevezett változat elsajátítását kíséri meg. Hogy a nonszensz ebben az igyekezetben szerepet játszik, s a kísérletezésnek inkább küszködés-jellege domborodik ki, nem a feltehető célkitűzés hiábavalóságát tanúsítja, nem az eleve kudarcra ítélt kitörési szándékot minősíti, inkább azt, hogy Grecsó Krisztián

költői vándoréveinek elején tart, mégsem egyszerűen kezdő költő, aki inkább figyelmet-bátorítást érdemel, mint idegen elutasítást, azt sugallva számomra, hogy egy nemzedék széttekint a költészet reá hagyományozott birodalmában, és széttekintésében olykor tanácstalannak mutatkozik, máskor az eddig kitüntetett jelenségek-től, eszközöktől elfordulva, más jelenségek és eszközök bemutatását-alkalmazását véli fontosnak. Ám míg a külső formát tekintve szabadversként számon tartható Grecsó-versek ún. belső formája lényegében összetartja a szétfutó gondolatiságot, amelyben nem bölcselői attitűd nyilatkozik meg, hanem a tárgyi világ elrendeződésére történő reflexió, addig a ritmikailag és a rímeléssel szabályosabb versek némi kényszerdedtsége, az áthajlások funkciótlanúsága mintha némi költői „szerepavarról” valának, és kevésbé arról a kötetben másutt tapasztalt tudatossá váló versalkotási kényszerről, amely a tárgyi világ és megélője-szemlélője viszonyrendszerét hatékonyan képes befolyásolni.

Az *Angyalos mese* látszik összekötni a groteszkül „tündérező” és a múltat rekonstruálni igyekvő költő kettős elkötelezettségét. Ennek a tárgyi világgal azonosuló és ez azonosulást szemrevételező „én”-nek „mesé”-be helyeződése a hétköznapiság átpoétizálódásának irányába mutathat. A vers címe félreérthetetlenül olvasási intenciót tartalmaz, hogy ez az intenció a vers folyamán visszavonódjék, érvényessége megkérdőjeleződjék. A megjelölt idő eléggé általános és homályba vesz az ahhoz, hogy a mese illúzióját tartsa fenn, ám a tér nagyon is konkrét ahhoz, hogy benne új létre kelhessen a mese. Ekkor lép „működésbe” a címbe emelt jelző, az *angyalos*; bár az angyalok itt konkrét térben tűnnek föl, lényük megidézése mesébe illő, mindenképpen két „költői” világ egymáshoz közelítésének *létre-hozásán* fáradoznak; az angyalok meséjükben előlélve vesznek részt a tárgyi világban, hiányuk egy másik, töredékes világot eredményezhet. Így Grecsó Krisztián egész kötetét áthatja a nyelvi kísérlet, hogy a megszentelt-irodalmit és a profán-létezőt egy mondatba foglalva elegyengesse a bináris oppozíciókat, amelyek mindenelőtt más nyelvi tartományok ellentéteiként konstatáltak valaha. Néhány példa ennek szemléltetésére:

„Addig énekelt, míg ez a ház felépült,
akkor nehéz sóhajjal a rekamiéra dőlt,
mert ez a szoba enyém lett.”

(A nagyapa köznap története hirtelen és egy pillanatra vált át az énekkel építés mítikus motívumára, hogy visszazuhanjon a kiindulápontra.)

„Vétséged telitorok,
ez szépséged huszonnégy próbája,
védőbáj a kardigánod,
ezt egy női magazinból olvasom...”

(A nehezen, ám a számmisztika jegyében induló vers gyorsan tivializálódik, hogy a befejezése visszatérjen az indításhoz, ám a verssorok rendjét megfordítva olyan keretet szerkesszen a vers köré, amely a bővülésből a lentebb stílusba, valamint azonos indulattal: a lentebb stílusból vissza a bővületbe engedjen vezetni.)

„A sorompó népmesei motívum.”

(Épp a szerény, társas vándorút korlátaira emlékeztet, amelyekről hamar kitetszik, hogy a nyelv korlátai, hiszen csak felidéződve tetszhet ki: „hogy egyetlen magánhangzó vezet / a lényből a lányba”).

Meg kell tennünk a költővel együtt ezeket a lépéseket, hogy a kötetzáró *Fedeleles óramű* „drámá”-jához érhesünk. Itt bukk ki, hogy számára a vers is, a nyelv is a küzdelem terepe: az Idővel veszi föl a harcot a vers. Nagyratörő szándéka ez egy ifjú költőnek: annyi XX. századi nekifeszülés után a megszemélyesített, ember-szabásúvá tett, ám legföljebb a nyelv és a(z el)hallgatás által megnevezhető Idő foglalódik versbe. Ilyeténképpen tetszik ki a régi-új fölismerés, a költői lét, a költő-lét versben-lét, az emlékezés időtlensége hozhatja el a körforgás-élményt, amely az újakezdhető Idő lehetőségével kecsegtethet. Ismét köznapi cselekvések mondhatnak el lent a feltételes módba utalt folyamatnak, a szükségszerű múltának. Az antropomorfizálódás, ennek következtében a pontosabb néven nevezés esélyt ad az újraélésnek, ám a győzelem mégsem jó el oly könnyedén, mint az a tett természetességéből kikövetkeztethető lenne. Inkább a poézis határainak kiterjesztése, a szavakból kiindulva a csend felé, szolgálhat némi vigaszul. Hiszen amiről hallgatnak, arról esetleg föltételezhető, hogy nincs. Ám a vers- és így a kötetzárás korántsem ezt a „nincs”-et tematizálja. Inkább azt, hogy ez a nincs, akár a körforgás, a köznapi cselekvés illúziója. S azáltal, hogy ez az illúzió a vers közepére kerül, idevezet, és innen vezet el a töprengés az időről, annak folyamatát, állandó haladását nem szünteti meg, viszont az illúziót tartósítja. A versbeli én hisz az illúzióban, a versen kívüli (megfigyelő) én aligha. E vers- fut és a vers-hiteltenség közé helyeződik Grecsó Krisztián köteté, amely egyelőre lehetőségeket sejtet, nem beteljesülést, egy nemzedéki reprezentáció készülődését. A készülődés alapszava a *kész*. Remélni lehet, hogy előbb-utóbb az alapszó válik dominánssá Grecsó Krisztián figyelmet érdemlő irodalmi, lírai-prózai cselekvéseiben.

(JAK, Budapest, 1999.)

Kelemen Zoltán

HAMLET VÁRAKOZIK

Achicagói Szivárvány és a marosvásárhelyi Mentor Kiadó közös gondozásában 1995.

ben látott napvilágot *Hamlet elindul* címmel Visky András 1982 és 1992 között írt, főleg kritikai tárgyú szövegeinek gyűjteménye. A szerző *Hóbagoly* című kötetével egyértelműen kijelölte az erdélyi magyar líra (egyik új és összetéveszthetetlenül sajátos irányát, majd Tompa Gáborral közösen alkotott bravúros négykezes-könyvük kapcsán került-kerülhetett volna a hazai érdeklődés középpontjába (bár e sorok írója szerint ez - meg nem érdemelten - még nem következett be). Annál meglepőbb, hogy most egy olyan kötettel jelentkezik az immár neves alkotó, melynek besorolása és megítélése kétséges és kétnyes. Kényes, mert olyan - alapvetően műfaji kategóriákat érintő - kérdések megválaszolását követeli, melyeket a magyar irodalmi hagyományban már több generáció használhatóan megválaszolt. Kétséges, hogy mindennek ellenére a kötet szövegei egységesen szervezülhetnek-e egyáltalán egy - bármilyen tágan körvonalazott - műfaj részeiként.

A fűlszövegben a kötet mint színikritika-gyűjtemény határozódik meg. Felépítése (a ciklikus, igényes szerkesztés), hangvétele (a sok szép, mert pontos és szubjektív mondat) és a második, valamint a harmadik egység szövegeinek témája (zene, irodalom, irodalomelmélet, magyarság, nemzeti lét) egyértelműen az esszé műfajára utalnak. Magukon a színikritikákon belül szintén számtalan esszéisztikus, ihletett részletet találhat a figyelmes olvasó, ezek azonban nem illeszkednek a mindenkori szövegbe, azon túlmutató kvalitásukkal bomlasztják azt az anyaszöveget, melyre épülniük kellene. Idegen testek saját szövegükben.

Érzi ezt Visky is, hiszen egy-egy mondatba több jelentésárnyalatot próbál belezsúfolni akkor is, ha az a mondat a színházi recenzió (viszonylag) száraz és egyértelmű közegében hangzik el, s annak igényével szólal meg. Talán jobb lett volna megmaradni a kritika szűkreszabott lehetőségei között. David Coverdale véleménye szerint zenéről beszélni körülbelül olyan sikerrel lehet, mint lerajzolni egy futballmeccset. Talán ez vonatkozik a színpadi teljesítményre is. A siker titka valószínűleg annak a felismerése, hogy a színpadi produkció nem irodalom, legkevésbé *szép*. A mozgást, a gesztust, a visszahozhatatlan kell felmutatni és megörökíteni minden múlandó pillanatban. Erre Visky szövegeiben is történnek utalások, szövegszerűen azonban ez pusztán az igénye, mégpedig a színpadi teljesítménnyel szemben közvetlenül támasztott kritikai igény szintjén marad számára. Színikritikáinak kivitelezése nem lép túl a színházi recenziókné, bár retorikájából sejtethető: valami fontosat, újat, mást szeretne Visky elmondani nekünk. A nagy pillanatok pedig, amikor valami örököt, a gesztus pillanatnyiságán túlmutató

egyedi általánost mutat fel a szerző, a szárnyalásra, mívés lázadásra termett esszé jelenlétét bizonyítják.

A kötet előszavát idézetek görgetik előrébb az értelmiségi eszmélkedés intelligensen tétova útján. Visky szerint ebben a században kérdéssé és gyanússá vált az értelmiségi lét. Szókratésztől Villonon és Giordano Brunon keresztül Voltaire-ig a leírt vagy kimondott szó mestereinek hosszú sora bizonyítja, hogy ez a kijelentés nemcsak korunkra igaz, bár lehet, hogy nekünk csak saját korunk gyanúsítgatásai és megszorító intézkedései fájnak. (Megjegyzem, erről a magatartásról Márai Sándor *Aranykor?* című cikkében 1937. február 28-án tanulságos megállapításokat tett.) Mindazonáltal a gyanakodó olvasónak úgy tűnhet: az előszó idézetei a szöveg biztonságérzetét hivatottak növelni. Visky írja ugyanott: a gondolkodó ember megszólalván Bibó-mondatok után vágyakozik. Előszava tanúsága szerint ez a gondolkodó ember Esterházy, Bibó, Balassa Péter, Nádas, Merleau-Ponty, Babits, Pascal, Pilinszky, Heidegger, Proudhon, Buber, Komis Mihály és Kertész Imre mondatokból, félmondatokból konstituálódik. A *Krisztina avagy etűdök a boldogságról* című fejezet a dramaturgia szociografikus leírása. Esszéisztikus, laza szövetű drámaelemzést nyújt a szerző, semmi esetre sem azt, amit színikritikaként az olvasó megszok(hat)ott. Egy jól szerkesztett kötetbe (különösen, ha kortárs szerzőről van szó) jobban is illik az esszészzerű megszólalás, mint a hétköznapiok publicisztikai nyelve. A végletekig vitt egzisztencialista gondolkodásmód a pszichés túlérzékenységgel megjelenítésével párosul, s ezt, mint esztétikai (dramaturgiai) értéket mutatja fel a szöveg az *Emigránsok* kapcsán.

Figyelemre méltó elemzés Örkény *Tóték* című darabjának méltatása. Amennyiben ezek a recenziók az elmúlt évtized napi-heti-kétheti lapjaiban és/vagy folyóirataiban láttak napvilágot, úgy stílusuk iránt nem lehet kifogásunk (friss keresetlen hangvétel, esetenként szerkezeti-stiláris ismétlések). Kötetbe gyűjtésük, csokorba kötésük alkalmával azonban legalább a bántó szerkezeti és elméleti önisméltéseket mellőzhette volna szerzőjük, átdolgozva, nyersanyagként tekintve a cikkeket. (A „*Tervezet a szép időjárás végett s az eső elhárítására*”, a *Visszavétel* és *Az áttörés* egymástól feltehetően eltérő színpadképeit, díszleteit például szinte ugyanazokkal a klisékkel, jegyekkel jellemzi.) Az évközi publicisztika sokat elbír. A könyvek azonban és a bennük lévő gondolatok (kapcsolódva a Visky által is többször idézett Hamvas Béla szellemiségéhez) az örökkévalóságra váltják meg a jegyet születésük pillanatában.

Visky színikritikáinak felépítése a következő: elsőként magát a művet jellemzi, akár közismert klasszikus

(*A vihar*, *Übű király*, *Hamlet* stb.), akár későmodern kísérleti darab, vagy magyar színpadon ritkán játszott, így általunk kevésbé ismert alkotás. Ezek az elemzések azonban gyakran a tartalom felmondásában merülnek ki. (Szerelmeső, *Emigránsok*, *Irgalmas hazugság*, *Anna Karenina* stb.) A műelemző részt át-meg átszövik az esszéisztikus betétek, melyek azonban néha funkciótlank maradnak. Ezután kerül sor magára az előadás kritikájára. Visky meg van győződve arról (a kritikáknak ezek a részletei egyszerűségükkel és egyértelműségükkel legalábbis ezt bizonyítják), hogy a színházi teljesítmény objektívan mérhető fizikális létező és nem mívés varázs, cizellált jelenés (éppen úgy, akár az írott szó az esszében, vagy a szépirodalomban). Éppen itt marad el az esszéisztikus, kísérleti megszólalás, ahol pedig csak ennek a műfajnak a nyelvén lehetne adekváton szólni, beszélni arról, amiről nem lehet, amiről hallgatni kellene. A *Visszavétel*, *Az áttörés* és a *Hamlet elindul* című szövegek sejtetik, hogy az erdélyi magyar és a regáti román színjátzásnak egyként vannak igen nagy pillanatai, a kritikus azonban éppen ezeket nem tudja felmutatni az olvasónak, aki nem él az adott környezetben, nem látta a darabot. Übű papa kapcsán egyenesen *másról*/beszél Visky, az Urmuz-szövegről. A kritikus itt megint a betűvé fagyott szöveg és az élő gesztusnyelvvél összefonódott művészi mondás közötti eltérés csapdájába esik. Amit a színpadon látunk az színház, nem *írodalom*

Hamlet esszé és kritika, fenség és közönségesség, aktuális mindennapiság és örökkévalóság vékony mezsgyéjén várakozik, vagy csak várat magára. A kötet ellentmondásosságát nem oldja fel a folytatás, a *Belcanto* címmel ellátott középső rész. Az olvasó tanácstalan: a nagyszerű *Négykezesek* méltatására miért nem egy művészi önvallomás esszéje, azaz kísérlete vállalkozik, miért áll ehelyett egy interjú, azaz „dialógus” egy személyre átszabott változata? Újabb kérdés, hogy Martos Gábor, a kérdező, miért nincs jelen abban a szövegben, melyet úgy tűnik az ő kérdései hívtak életre? Végül, de nem utolsó sorban: ha a közös kötetről történt megnyilatkozás nem(ön)vallomás, hanem társas aktus (párbeszéd), akkor miért nem vonták bele ebbe a párbeszédre a másik alkotót, Tompa Gábort is?

A sokra hivatott *Megmélyít és megsugaraz* című szöveg bekezdései nem szerveződnek számomra egységes egésszé. Lehet, hogy mégiscsak meg kellett volna írnia a szerzőnek azt a hosszabb tanulmányt, amelyre szövegének elején hivatkozik. A töredékeségben rejlő, a modemitáson túlmutató erők nincsenek meg ebben az írásban, mivel a töredék nem attól az, ami, mintha írója *elhallgatna* valamit, hanem éppen attól, hogy amit nem mond ki, azt már nem lehet

kimondani, s a kimondhatatlan létét éppen hiánya jelzi, a hiányára a szövegben történő rámutatás.

A kötet csúcspontja vitathatatlanul a *Kelet-európai hallucináció avagy az elbeszélés gyönyörűsége*. Tiszteletadás az örök kortársnak, Danilo Kisnek. Visky értő és felelős értelmezője a szerb író munkásságának. Jól megválasztott, pontos idézetek tarkítják az elemzést, amely nem elégszik meg a szöveg puszta értelmezésével, hanem egyetemes emberi tartalmakat és valószínűleg mindig aktuális mondanivalót hoz felszínre síkján, hogy az alapszöveg értékeitől azokhoz a gondolati pályákhoz érjen el, melyek felé a Kisművek indítják el olvasóinkat.

Ehhez képest jelentős kontraszt a széteső *Yvonne Avagy a csend szemantikája* című írás, melyet Witold Gombrowicz művéből semmi olyant nem hoz ki, melyet az elmúlt másfél évtizedben ne jelenítettek volna meg színházi és filmes alkotó személyiségek az emberi lélek mélységeiről és mélypontjairól, ráadásul adekvátabb formában és - szerencsére - magyarul is hozzáférhetően. A legnagyobb probléma azonban nem ez ezzel az immár esszék közé keveredett színi-kritikával, hanem a szöveg megszerkesztettségének hiányai, amely a középső rész összes többi Visky szövegére jellemző, leszámítva az átgondoltabb *Strasbourg-i kommentárt*. A fennmaradó két esszét az emlékezés és az álomszerűség vékony pókhálófona tartja össze. Esszé és szépirodalom határvidékéről számaznak, méltán hordozzák születésük formabontó jegyeit, ehéz az *Othton vagyok* című részről beszélni.

NE sorok írójának bevallottan fogalma sincs arról, hogy miről szólnak a *Könyörgés cenzúráért*, a *Farsang vagy aminek lennie kell* vagy az *Ugocsa non coronat* című szövegek. Mindössze a *Feljelentő szerkesztetek* válaszkritikája az, ami kiemelhető. Ezzel a szöveggel kapcsolatban a magyar kritikai életben talán már a kezdetektől meglévő igaztalan és elfogult szubjektivitás és alaptalan vádaskodás juthat eszébe az olvasónak. Ez ellen szólal fel őszinte, ugyanakkor számonkérő egyszerűséggel Visky András. Az olvasó örülhet annak, hogy az ifjabb művész felvállalja és megvédi az elhunyt Székely János örökét.

Onagy Zoltán

HÁZIPATIKA RENDSZERVÁLTÓ GYÓGYNÖVÉNYEKBŐL

*Sárándi József Korvégekzedeteim
című kötetéről és egybekről*

A könyv a konyhában

Sárándi harcos publicisztikákat, pompás novellákat, elnagyolt novellavázlatokat, kiváló jellemrajzokat, kö-

vethetetlenül lírai naplórészleteket tartalmazó második prózakötete - az első ismeretében - meglepetés. Jobb szövegkezelésében távolságtartóbb, ennek köszönhetően élvezhetőbb. A legjobbakat idéző szociográfikus megközelítéssel és alaposággal öleli fel a bonyolult gyermekkort (a legbölcsebbeket idéző öniróniával érint sérülékeny pontokat). Átgondoltabb, szerkesztettebb, konkrét től-ig tart, lezár egy korszakot még úgy is, ha a különös *Korvégekzedeteim* címet adta neki. Nyilván kínjában.

A kötet gyógynövények üvegeinek konyhapalcán áll. Pontosabban a fekete áfonya szemjavító, a bab és a tövises iglice vértisztító, és a vegyesvágott, tizenhárom adalékból álló máj reparáló gyógynövényeket rejtő üvegek mögött. A kötet kétszer kerül le naponta, minthogy kétszer forralok vizet, kétszer készíték théát.

A polc

A polcon felirat arról, hogy az egészség drága kincs, megőrzése érdekében mindent el kell követnünk terveink, szándékaink, vágyaink és kötelezettségeink ellenére is.

A „szenvedélyeink” tervszerűen maradt ki a tárgyi felsorolásból, minthogy a szenvedélyek kezelhetők legnehezebben. A mindennapjainkba szervült szenvedély elleni, sikerrel megharcolt csata nem akármilyen. Ráadásul a szenvedély sokkal inkább részünk, mint a terveink vagy akár a kötelezettségeink lehetnek valaha. Amikor valami friss és kezelhetetlen (nőnemű) életkedv kiemeli belőlünk ragaszkodó szenvedélyünket, tátongó üreg marad helyén, amit a nőnemű a legkritikább esetben képes betölteni, még ha szíve szerint tenné is.

Egy költő - aki költ és költ, ha éppen van neki kedve, ha nincs, az sem sokkal jobb hiszen ez a költő eredendő feladata - prózát ír kínjában, hogy valamit kezdjen a kavernával, amit a szenvedély szorongató hiánya teremt.

Mi helyeit mit? (a)

Nyilván, hogy minden helyett mást. Minden helyett, ami jó volna - az áldott egészség megőrzése érdekében - ajánlottan mást. A végeken még az ajánlottan más helyett is van ajánlottan másabb. Olajos magvak, mint a madaraknak. Szárazdara libazsír helyett.

A jól táplált, húsfogyasztásban közép-európai szinten kiemelkedő alkotó, törzsi bunkerrendszerekbe húzódtott, onnan egymást ágyúzó magyar irodalom a századvégen olyan tanácsokra képes, olyan hihetetlen tanácsokat tud üzeni egymásnak (néha elkaphatni a szélben egy-egy alig kódolt mondatot jobbról balra és balról jobbra), hogy ezt hallva a végek irodalmára jobban teszi, ha süket és vak, megmarad Dionüszosz

türelménél, társaságánál. (Bár ez előszóban másképpen szól, az ember rendszerint azt hümmögi, ne így, barátom, mert az ember ismeri a végleteket, látja a di-onüszoszi járda végét. Nem kérdés, nem titok, hová vezet egyenesen, ámbátor minden járda, ha kék, ha zöld, arra halad, tehát? Mit kell kívánni, mit kellene mondani, mi helyett mit?)

Az elmúlt tíz esztendő rendszerváltó reformtendréjéről könnyű okosnak lenni. De erre nincs annak szüksége, aki teljes, feltöltött házipatikát tart a rendszerváltás népbetegségei ellen. A rendszerváltó dölyf, hallucináló tehetség, barokk elefantiázis, és a mai magyar irodalom egyik legfontosabb alkotóeleme, a hullámentes gyűlölet ellen. (Remélem, érthető vagyok: ez olyan fajta gyűlölet, amelynek nincsenek kétségei. Bölcs és hideg, mint a hóember. Egész télen. Az időtényező valószínűsített lehetősége sem változtat a tényen, a tél, a természet megváltoztathatatlan rendje szerint - legkésőbb májusig - el szok múlni.)

Mi helyett mit? (b)

A kérdést másodszeri közelítésben még mindig kétfelől tipizálhatjuk. Az első egy általános önmagától adódó kérdéssorozat: szerkesztés helyett kocsmát? Tanítványok helyett tetőfedést? Költészet helyett rövidprózát? Budapest helyett Leányvárt? Tatabánya helyett Békecsabát?

A második: a próza a született költők velük öregező, gondjaikkal egyenes arányban súlyosodó pszichoszomatikus defektje.

Nem a tartalmáról, nem a formákról, nem a közlés módjáról van szó, legfőképpen nem a minőségről. Tehát véletlenül sem arról, hogy a költő a saját Háború és békéjével álmodna. Inkább valami folyamatos hiányérzetnek nevezhető kielégületlenségről. A próza konkrétan, szikárabban fogalmazza az aktuális és mindennapos ügyeket. Másképpen szól. A költő úgy gondolja(ta), és ez - tanúk vannak rá - így történt valamikor, hogy jó időben megjelentetett cikk könnyebben eljuthat az adott probléma megoldásához, mint két kötetnyi, Balassi-strófában (AABCCBDDDB) összehozott vers, mert a költőt némileg hülyének tekinti a nyolcvanas évek végére véres ideológiájáról, köteles eszmerendszerről leváló feudálszocializmus, szemben a tolluk végén közéleti tüzet lobogtató újságírókkal.

Ez lehet az egyik ok.

A költő azt mondja, ha értelmezi, miért is ír prózát: egy írástudó kénytelen megszólalni akkor is, ha a téma nem hozza egyértelműen a költészet kívánt sajátosságait. Így van. Igaz. Ráadásul egy olyan költő mondja ezt magáról, mint Sárándi, aki bárhol szólalt meg, bármit mondott, illetve bármiről hallgatott komoran és jelentősen, az többnyire botrányt szült.

Az ilyen költő prózája motorizált valami. Megy, ahová készült. Egy vers tán elkóborol menet közben, új ízeket, új célokat talál, mert megteheti, ezzel szemben a közéleti próza a választott vágányon halad. Néhány különlegesen egységes blokk ezt bizonyítja: *(Árral szemben; Betűországúton)* A második „mi helyett” kérdésre a válasz tehát: nem helyette, mellette. Persze amennyiben nagyon akarjuk, hogy igen. Mert az értelmezések sorába időközben belelóg még egy lehetőség, a merőben más igényt és érdekeket szolgáló karakterisztikai paraméterek.

Mi helyett mit? (c)

Természetesen abban is megegyezhetünk, minden negatív háttérszándék nélkül, hogy a költő (általában a költő) egészében, mentalitásában, viselkedésformái változatosságában, szenvedlő és sziporkázó motívumkincseinek változtatásában emlékeztet a nagyszoba háromszárnyú toalettkre előtt félnapig billegő bakfisra, aki akár így, akár úgy, de a legjobban illeszkedő ruhában akar megjelenni az osztálybulin, hogy minden fiú érte epedjen, de a kiválasztott még a többieknél is jobban.

Nincs ebben semmi rossz. A költő - még amikor nemzetmentőkkel, felkentekkel, váteszekkel fuzionál is - hadrendbe állítja valamennyi felismert és rejtőző képességét (tehetségét). Ha a terep alkalmas rá, hogy formáját kifussa, pódiumán végigjártassa a lehető szerepeket, megteszi, persze ha nagyon alkalmas, még olyanokra is vállalkozik, melyek korábban meg nem fordultak volna a fejében. Ha alkalmatlanok, rossz befogadók az esetleges partnerek (egy költő számára a partnerek rendszerint kinnal választottak és esetlegesek), az izgalmas odüsszeia tökéletes derűjével másroz tovább egy másik esetleges terepre, mondván, tévedés, kérem szépen, tévedés, de honnan tudhattam volna, hogy mindenki hülye, csak én vagyok okos, én látom teljes vertikumában a valóságot.

Na most, a magyar költő a geográfiai kötöttségek okán ritkán válthat lovat, marad a bejáratottnál, még ha csapágyas is. Annak ellenére állíthatjuk ezt, hogy láttunk példát az éppen véget ért tíz esztendőben arra is, hogy a kinnal poroszkáló, rózsaszínű Rosinante egyik napról a másikra szárnyas-kardos Pegazussá változott. Az ilyenfajta metamorfózis ritka a közelmúlt magyar költészetében, hiszen túl sok a tanú, túl sokan élnek azok közül, akik húsz éve is olvastak meg harminc éve is, sőt olyan magyar nyelven olvasó olvasó-ról is tudunk, aki negyvenöt éve is értette a magyar alany és a magyar állítmány különleges kauzalitását, megértette, felfogta az időszerű szükségszerűséget, nem is szentségei most, amikor másféle kauzalitás működik, és egy-egy változó korban lévő

szárnyas-farkas-kardos Pegazus elsuhan a literatúra báránnyelűs egén.

A jó magyar költő tudja a helyét - Sárándi jó költő -, bár azt pontosan senki nem láthatta előre, milyen különleges helyzetbe kerül a költészet (irodalom) a piacgazdaságot tanuló ó és új politikuskárda asszisztálásával, talán mégsem ártott volna, ha több lábra áll, nem a szabadúszó tragikusan vékonyka bevételeinek környékén lebeg.

„Az árral szemben” fejezetben írja Sárándi, hogy vezetes publicistái sorozatos megjelentetése közben előbb le akarták volna nyakazni az illetékes elvtársak, de később, miután a KÖJÁL kimutatta a helyi niirátos víz fogyasztásának egészségkárosító hatását, miután a vonzaskörzet (Leányvár és a környező falvak) KB-határozattal megkapta a fogyasztható vizet szállító vezetékes rendszert, hivatalos felkérést kapott, hogy (két választás között) foglalja el az érintett országgyűlési képviselő helyét a parlamentben, aki akadályozta a munkákat. Sárándi visszautasította. Pedig rosszul tette, az eltelt tizenöt év ezt bizonyítja. A nyolcvanas évek közepén szépen elért volna x számú színész, író, szalon- és népitáncos, szerkesztő és hivatásos rendszerváltó közt. Nem lógott volna ki nagyon. Csak nem érezte volna magát kimondottan jól. Kiváló érzéssel megmaradt költőnek, szerkesztőnek, alkalmankénti publicistának, tudván tudva, a váteszek dala és a piacgazdaság ritmusa nem éppen ugyanabból a sámándobból származik. Szerkesztőségéből azután jó érzékkel - *érdekes módon a nyolcvanas években mindenki hihetetlen jó érzékkel tette a dolgát, egyrészt megmentették a „kísértet” szellemét, másrészt kitermeltek egy alig néhányszor kifordított, megújított elitet* - sallangmentesen ki is vágták, Nagy Gáspár hírhedett, azóta magát rendszerváltó szimbólummá kinőtt versének (*Öröknyár - elmúltam kilenc éves*) közlése miatt. Hasonló esetben a palóc úgy fogalmaz: mint a macskát... De itt nem érezzük esztétikai szükségességét, hogy a macskát bevonjuk, bármennyire is adja magát a tejfől birtoklása és a repülés közti paradigma szentimentális hunyorgása. Van ami, volt ami, lesz ami, mosolyog a konfucianus kínai, és valóban. Ezzel nem lehet vitatkozni.

Tehát nyilvánvaló: Sárándi József nem vállalta az utolsó két etap országgyűlési képviselőségét, pedig ha igen, akár most is ott ülhetne, ha kedve tartaná, írna; ha nem tartaná kedve, füttyölne az irodalomra, ahelyett, hogy egy-egy kötete megjelenését finanszírozandó végigkoldulja az országot. Vacsorálna Hornnal, vagy esetleg Boross Péterrel, netán Torgyán úrral és szövetségeseivel, bárkivel. Egy kezelhető, megvásárolható írástudó élete minden pártnál sikertörténet. Egy ilyen fickó beszerzése az elmúlt tíz évben, amikor a politika nyelve és a magyar köznyelv újra mérföldekre távolodott egymástól, főnyeremény.

Csak az öntörvénnyel, az önálló gondolattal nem tudnak mit kezdeni.

Tehát mi helyett mi? Írás helyett írás. És gyógyteák. Nem kérdés.

Irodalommal hálni, kígyóval hálni

Sárándi meghökkenően szerény területet engedélyez az időrabló nemiség részletes taglalásának. Ennek nyilván oka van. De azt a szerény területet méltósággal megcímezi, azt mondja: A gyengébb nem bűvöletében. A nő véletlenül sem tömeges jelenlétével tündököl, inkább a kevés felbukkanó némbor titokzatos jellemrajzával. Köztük egy hivatásos, aki kifosztja szerzőnket, és egy rejtjelezett, aki harmadik (negyedik) csomó a madzagon, akiről tíz oldalon keresztül diszkréten nem árul el semmit.

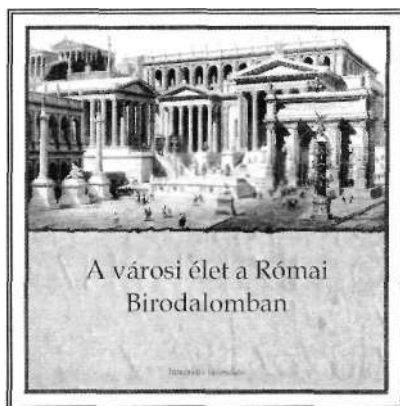
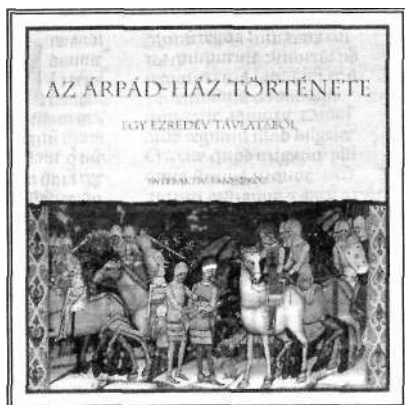
Lehet, a reggeli eltökélt gyógyidőszak nem alkalmas tudományos megállapítások rejtett érzékiségének kitakarása, de úgy tűnik, Sárándi tartja magát az örök tézishoz: *irodalommal* (szakmabelivel) *hálni, kígyóval hálni*. Ami szerintünk is kiváló helyzetfelismerő képességre vall.

Az utolsó bögre

A konyha olyan hely, ahol az ember nem tűnődhet a politikai, ideológiai, irodalmi legitímáció kényszerű szükségességén, amikor Sárándi könyvéről az utolsó sorokat írja. Nem mondhatja, hogy egy feketén ragyogó zulunak mindenképpen nehéz dolga van a törvényszintre emelt germán szépségek kizárólagos hierarchiájában. Egy országban, ahol a szépségnek nincs viszonylagossága, az értéknek rendje, csak igen és nem létezik, ahol az érvrendszert fegyverdörgésben komponálják, ahol a helyi felkentek öt kilométerrel eldönthetik az a távoli alak az út végén jön vagy megy, ott a konyhai fickó ahelyett, hogy elhelyezné valami nem létező, utópisztikus rendszerben, azt mondja, miközben napi utolsó bögre théáját fűjogatja: Harcos könyv, de nem lesz helye, mert a gladiátorok kora véget ért. Megjelentetett volna korábban is. De később is. Most került rá pénz. Lehet jobb is, rosszabb is.

Lehetne közelebb a pillanathoz. A könyv a múlt. A múltat tisztába kell tenni, nincs vita. De a múlt nagyon személyes ügyünk, és itt a periférián kikerülhetetlen neuralgikus pont a múlt bizonyos szeletkéje, mely a kötetből húszoldalanként kiszámítható periodicitással visszaköszön, és itt pontosan erről van szó, akkor kevés. Akkor nem lehet ellírítani, elviccelni, elbiccelni.

Pontosabban, karakteresebb is lehetne, de a szerző az örök lírai megújulás lázában, miközben Sárándi korosztálya egyik legkonzervatívabb költője, az öreg megrepesztett prózát - vélhetőleg - nem szerette eléggé. (Mágus Kiadó, 1999.)

A három CD-ROM megrendelhető: Alma Mater Bt., 8800 Nagykanizsa, Platán sor 3.

SZERZŐINK

Ajtóny István kritikus - Budapest	Miltényi Tibor esztéta - Budapest
Alföldy Jenő irodalomtörténész - Kecskemét	Németh J. Attila költő - Székesfehérvár
Baán Tibor költő - Budapest	Onagy Zoltán író, kritikus - Esztergom
Bratka László író - Budapest	Pákolitz István (1919-1998)
Cukor György költő - Budaörs	Pelevin Viktor író - Moszkva
Csernák Árpád színész, író - Kaposvár	Polner Zoltán költő - Szeged
Fábián László író, szerkesztő - Budapest	Sárándi József költő - Leányvár
Fried István irodalomtörténész - Budapest	Silay Ferenc költő - Szeged
Kanizsai Dávid kritikus - Budapest	Solymossy Péter történész - Budapest
Kelemen Zoltán kritikus - Szeged	Suba János történész - Budapest
Koppány Zsolt író, kritikus - Budapest	Szakolczay Lajos irodalomtörténész - Budapest
Lehota János tanár - Nagykanizsa	Szentmártoni János költő - Budapest
Lőrinczy Huba irodalomtörténész - Szombathely	Vasadi Péter költő - Budapest
Marsall László költő - Budapest	Vasy Géza irodalomtörténész - Budapest
Máté Gyula grafikus - Bonyhád	Villányi László költő - Győr

Elektrografika, kollázs, 1993

PANNON

LŰKÖB

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Balazsek Dániel, Czigány György, Lászlóffy Csaba, Lengyel Tamás, Makay Ida, Szabó Bogár Imre, Takács Tibor, Zágorec-Csuka Judit versei • Baranyi Béla, Kálnay Adél és Tóth-Máthé Miklós szépprózája • Ébert Tibor drámája Bél Mátyásról • Boris Vian kisregénye • Cserba Júlia párizsi levele • Bence Lajos, Balla D. Károly, Dienes Ottó, Margittai Gábor, Monoszló Dezső és Szokolczay Lajos tanulmányai, kritikái • A napútfestő pillangói • Millenniumi sorozatunkban a reformkor muraközi népiskoláiról • Budai Tibor művészete • Szemle

2000

Ára: 150 Ft